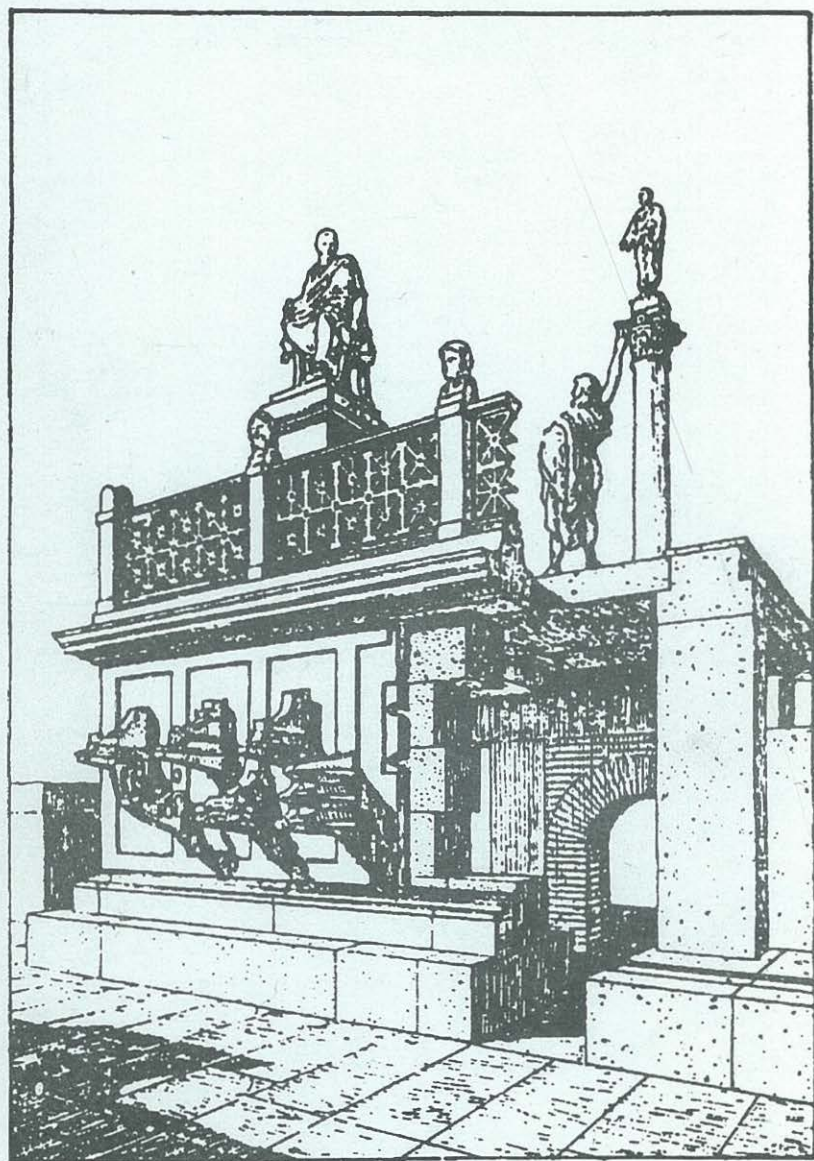


KLASSISK FORUM



1995:2

REGLER

for manuskriptskriving til Klassisk Forum

«Innmatingen» av manuskriptene til Klassisk forum går via en scanner som leser inn arkene maskinelt. Deretter må det innscannede bildet av arket «oversettes» til tegn som maskinen kan oppfatte som bokstaver og andre tegn. Det sier seg selv at «støy» i teksten gjør slik tolking vanskelig.

Manuskript kan leveres fra følgende utskrifts-utstyr:

- 1) Helst manuskript skrevet på *skrivemaskin*, eller også
- 2) manuskript skrevet ut med *laserskriver* fra datamaskin eller PC

Regler for hvordan manus bør se ut:

- 1) VIKTIG: Ingen flekker, håndskrevne rettelser, deling av ord på slutten av linjer eller understrekninger av ord! Bruk heller **tykkere tegn** for utheving. *Skråskrift* for utheving går også, men kan gi «støy» ved tolking. Har man ikke mulighet for å bruke **tykkere tegn**, kan man:

- a) Skrive inn hele teksten uten understrekninger.

Ta en ekstra kopi av manuskriptet og markér uthevelsene der med understrekninger.

Da scanner vi inn den første kopien, og bruker den andre som mal for uthevelser av tekst.

- b) Sette et markeringstegn (f.eks. tegnet understrek «_» foran det første tegnet som skal understrekes, og sett samme markeringstegn etter det siste tegnet som skal utheves.

Eksempel:

«... man ikke _tilfeldigvis_ har samme editor.»

- 2) Helst vil vi ha manus uten rettelser. Men har du et skrivemaskinskrevet manus og ingen rettetast, så sett en tynn strek over ordet/ordene som skal rettes. Skriv korrekturen ute i margin (godt unna tekstbildet!)

Vi håper disse nye reglene vil gjøre manuskript-skrivingen enklere for dere, og også enklere for oss ved inlesing til databehandling.

Følgende utstyr/programvare blir nå brukt ved produksjon av Klassisk forum:

Maskin:	Macintosh Powerbook 180C
Scanner:	Macintosh OneScanner
Utskrift:	LaserWriter Select 310
Programvare:	For gjenkjenning av innscannet tekstbilde: Read it
	For lay-out arbeid: PageMaker

KLASSISK FORUM

1995:2

Klassisk Forum er medlemsorgan for *Norsk Klassisk Forbund* og utkommer 2 ganger årlig.

Forbundet er en landsomfattende organisasjon som har til formål å fremme forståelsen for antikken og den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal kultursammenheng.

Medlemskontingenten er kr. 125,- pr år og inkluderer abonnement på *Klassisk Forum*.

Medlem blir du ved å sende navn og adresse til redaksjonen (se nedenfor). Innbetalingsblankett blir da tilsendt.

Styrets medlemmer:

Hugo Montgomery (leder), Oslo
Bjørgulv Rian (kasserer), Oslo
Bjørn Helge Sandvei, Oslo
Jan Songstad, Bergen
Inger Marie Molland Stang, Trondheim
Einar Weidemann, Trondheim.

Redaktør: Bente Lassen

Lay-out: Alice Sunneback

Redaksjonens adresse:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Pb 1007, Blindern
0315 OSLO

Innholdsfortegnelse

FRA STYRET	5
REFERAT FRA NKF'S ÅRSMØTE I TRONDHEIM 9. SEPT. 1995 Ved <i>Bjørn Helge Sandvei</i>	7
I TREVERNES LAND – REFERAT FRA EUROCLASSICA 1995 Ved <i>Vibeke Roggen</i>	10
KLASSISK FORUM 1986–1995 Klassisk Forum markerer sitt ti års jubileum i år med en oversikt over artiklene fra og med første nummer	14
ANTIKVITETEN: BUKEFALAS Bukefalas (Bukefalos) var som kjent for de fleste lesere Aleksander den stores yndlingshest som ble drept i slaget mot inderkongen Poros. Til minne om den oppkalte Aleksander byen øst for Indus Bukefala. Men hva er forklaringen på at hesten fikk navnet «oksehode»? Og er det noen sammenheng mellom Aleksanders hest og de mange små bronsegenstandene med oksehode – enten som pynt på møbler og lamper eller som amuletter – som er funnet i deler av den antikke verden? Dette og mere til gir <i>Siri Sande</i> svar på	19
MED AISOPOS TIL BAYERN OG COSTA BLANCA Som gjesteforeleser ved universitetet i München og ved universitetet i Murcia i syd-Spania nylig fikk <i>Tomas Hägg</i> anledning til å orientere seg om de klassiske språkenes stilling i de to land. (De som ut fra titelen hadde håpet at de her skulle få lese om Aesop, henvises til forfatterens fengslende artikkel <i>Den opopulära populärlitteraturen – romantiserad biografi och historisk roman.</i> i «I skyggen av Akropolis», Skrifter utgitt av det norske institutt i Athen (red. Ø. Andersen og T. Hägg), bind 5)	35
LATINET SOM UNDERVISNINGSSPRÅK Det er noen som får det til! Finska Rundradions nyheter på latin er forlenget viden kjent og har vist at man utmerket godt kan finne latinske ord for teknologi og begreper som ikke fantes i antikken. Latinister i en rekke land har i den senere tid slått til lyd for å modernisere latinundervisningen ved å innføre konversasjonsøvelser på linje med annen språkundervisning – m.a.o. gjøre latinen levende igjen – og her er <i>Tuomo Pekkanen</i> og hans kolleger i Finland utrettelige og inspirerende pådrivere	38

PROPAGANDA I OG II

Fra vår levende latiner *Vibeke Roggen*..... 46

LATIN AV ALLE TING

De klassiske fag får støtte fra studenthold: *Thomas Tsigaridas* understreker betydningen av gresk og latin som våre kulturhistoriske morsmål 53

ROMA I TEKST

Møtet mellom Aeneas og faren Anchises i Underverdenens Elysium i 6. sang slutter med det såkalte helteskue hvor personligheter som skal komme til å spille fremtredende roller i Romas historie passerer revy. *Egil Kraggerud* viser i denne sin attende Roma i Tekst artikkel at man for forståelsen av Vergils helteskue må ta i betraktning ikke bare den litterære og historiske bakgrunn, men også inspirasjonen dikteren må ha fått fra de mange billedlige og skriftlige minnesmerkene som var å se overalt på sentrale steder i Roma 55

LIVSMOTTO: «SVART PÅ SVART»

Knut Kleve har gjort et sensasjonelt funn i det latinske biblioteket i Papyrusvillan i Herculaneum 70

SAMUEL JOHNSON, JAMES BOSWELL OCH BIOGRAFIENS SVÅRA KONST

James Boswell, forfatteren av storverket om Samuel Johnson, har ofte vært latterliggjort for sin nesegruse beundring for den litterære berømmheten. *Hugo Montgomery* antyder at han på en del områder var en slarv og en synder og en noe mislykket streber, men som forfatter hører han utvilsomt til blant de store 72

MIDDELALDERNØTTER

Under oppslagsordet *nøtt* i Aschehoug og Gyldendals Store leser vi at dette er en frukt med hardt og tørt skall. Det er mange forskjellige typer og store variasjoner m.h.t. innhold, sammensetning og form. – Og så er det noen som har vinger. *Egil Kraggeruds* er av det slaget..... 79

ANTIKK ROMANTIKK

Kjell Gulbrandsen har oversatt den femte homeriske hymne, som vi her bringer et utdrag av 88

BOKANMELDELSER

Ved *Hugo Montgomery, Helge Nordahl, Thore Roksvold* og *Siri Sande* 94

RES COQUINARIA

Ved *Inger Marie M. Stang* 105

Fra styret

Denne gang må det bli en kort rapport fra styret. Lederen har nemlig bare tid til å skrive noen få linjer, for om noen dager reiser han til Hellas for å overvære åpningen av Det nordiske bibliotek i Athen den 20. oktober. Det vil bli en høytidelig innvielse i Athen-universitetets festsal. Dagen før skal vårt hedersmedlem, statsråd Gudmund Hernes, holde en Nansen-forelesning i Akropolis-senteret. Samme aften skal Arja Saijonmaa opptre ved en konsert, der også norske musikere medvirker. Stor stas vil det således bli, og vi må håpe at biblioteket etter denne høytidelige start vil bli en hjørnestein i det nordiske samarbeidet ikke bare i Hellas.

Siden sommernummeret av Klassisk Forum har årsmøtet i Katedralskolens gamle festsal i Trondheim helgen 9. - 10 september vært den viktigste programposten for vår forening. Der begynte vi så smått å legge planer for vårt 10-årsjubileum høsten 1996. Vi besluttet også å danne et skoleutvalg i NKF for å styrke kontakten mellom lærere i klassiske fag på landsbasis. Blant andre punkter på vårt arbeidsprogram kan nevnes formalisering av samarbeidet med Ressurskontoret GLA, forberedelser til en ekskursjon til Peloponnes i den norske påsken 1996 og arrangering av en saturnalliefest medio desember. Styret skal også

gjennomgå og eventuelt revidere NKF.s vedtekter, som har noen år på nakken. For å aktivere våre medlemmer i dette henseende vedlegges de vedtekter som vårt første regulære årsmøte vedtok i september 1986, og som ble komplettert noen år senere da vi møttes i Bergen. Innspill fra medlemmene i dette spørsmål mottas med stor glede.

Etter forhandlingene ble det arrangert et åpent møte med to foredrag av profesorene Jørn Sandnes og Jan Ragnar Hagland om Frostatingsloven i lys av Rommeretten og kanonisk rett. Lektor Egil Mogstad viste oss etter en kort kaffepause rundt i Erkebispegården, der vi også fikk se de nye utgravningene. Følgende dag kunne vi begi oss til Frosta for å inspisere tingshaugen. Vi besøkte også Logtun gamle kirke og klosterruinene på Teutra med konsulent Svein Henrik Pedersen som kompetent og entusiastisk guide. Inger Marie Molland Stang, Einar Weidemann og Astrid Ryen har all ære av arrangementet ved årsmøtet!

Vår forening har siden opprettelsen arbeidet for å vekke interesse for antikken i skolen, på universitetene og i det allmenne kulturliv. Fremtiden for de klassiske fag i Norge har også vært et alvorlig spørsmål, som i noen måneder nå har opptatt en gruppe oppnevnt av Det

nasjonale fakultetsmøte for de historisk-filosofiske fag. Øivind Andersen har vært en energisk leder, og han kunne i midten av september presentere en innstilling: *Klassiske fag og antikke studier – styrking*. Komitéen anbefaler at en for de klassiske fag og nærstående områder samler seg om ett forskningsprogram «Antikken som fortid og framtid: historiske mønstre og kulturell dynamikk».

Også på andre områder gir komitéen anbefalinger for å stimulere rekrutteringen av unge forskere til klassiske fag, som bare om noen år vil bli truet av mannskapsmangel. Vi får håpe at alle gode forslag i denne komitéen leder til at våre klassiske fag vil blomstre og utvikles også i det neste millennium her oppe i nord!

Hugo Montgomery

Norsk Klassisk Forbund

Vedtekter

Oslo september 1986 (Klassisk Forum 1986:2)

VEDTEKTER

1. NORSK KLASSISK FORBUND er en landsomfattende organisasjon som har til formål å fremme forståelsen for antikken og den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal kultursammenheng. Forbundet vil arbeide for å styrke de klassiske fag og emneområder i skolen, på universitetet og i det allmenne åndsliv.
2. Medlemskap er åpent for alle som støtter forbundets formål.
3. Forbundet utgir et medlemsorgan. Abonnementet dekkes av medlemskontingenten.
4. Forbundets øverste myndighet er årsmøtet. Dette innkalles hver høst med minst én måneds varsel. Ethvert medlem som har betalt kontingent, har stemmerett. Forslag som skal behandles på årsmøtet, må være styret i hende minst 14 dager før årsmøtet.
5. Forbundets styre velges på årsmøtet og består av 7 medlemmer (Tillegg 16.9 1989; og tre varamedlemmer). Styret velges for ett år av gangen. Årsmøtet velger en særskilt valgkomité på tre medlemmer for tre år av gangen til å forberede valg av styre. Årsmøtet utpeker leder, kasserer og redaktør. Årsmøtet velger dessuten en revisor for tre år av gangen.
6. Årsmøtet fastsetter medlemskontingenten.
7. Styret kan innkalle til ekstraordinært årsmøte med minst én måneds varsel. Minst en femtedel av medlemmene kan kreve et slikt møte med samme frist.
8. Styret fremlegger revidert regnskap for årsmøtet sammen med årsmelding.
9. Vedtak om endring av vedtektene skjer på årsmøtet med 2/3 flertall.
10. Årsmøtet kan med minst 3/4 flertall vedta å oppløse forbundet. For at vedtak om oppløsning skal være gyldig, må det ratifiseres på et ekstraordinært årsmøte.

Referat fra Norsk Klassisk Forbunds årsmøte i Trondheim, 9. september 1995

1 Åpning og konstituering (vedtektenes § 4)

Årsmøtet ble innledet med velkomsthilsen fra den lokale arrangementskomité ved Einar Weidemann, etterfulgt av minneord over professor Sigmund Skard ved formannen Hugo Montgomery.

Det var ingen bemerkninger til innkallingen eller til styrets forslag til sakliste. Bjørn Helge Sandvei ble oppnevnt som referent for årsmøtet.

2 Årsberetning

Årsberetningen for NKF's virksomhet i perioden 18.9. 1994 til 9.9.1995 ble fremlagt av formannen.

Årsberetningen omtaler bl.a. *saturnaliefesten* i Oslo 13.12.94, de to *fagdidaktiske* dager i helgen 25.-26. mars under temaet «Den levende latin i Norge», og arbeidet med utgivelsen av *Klassisk Forum*.

Tidsskriftets redaktør Bente Lassen fikk særskilt honnør for sin innsats.

• *Vedtak*: Årsberetningen godkjennes, med en mindre rettelse: Kassabeholdning pr. 15.8.95 er ca. kr. 50 000.

– Årsberetningen i endelig form *vedlegges* årsmøtereferatet.

3 Regnskap (vedtektenes § 8)

Kasserer Bjørgulv Rian presenterte forbundets regnskap for perioden 1.9.94– 31.8.95, og fremla revisjonsberetningen fra forbundets revisor Nils Berg. Årsregnskapet viser et overskudd på kr. 2 910, og kassebeholdningen er på kr. 51 580 (mot kr. 48 665 ved utgangen av forrige regnskapsperiode).

NKF har for tiden vel 370 betalende medlemmer. Den økonomiske stilling er tilfredsstillende, og det er ikke noe umiddelbart behov for å øke kontingenten.

• *Vedtak*: Årsmøtet godkjenner det fremlagte regnskap.

4 Valg av styre (vedtektenes § 5)

Valgkomitéen, bestående av Tormod Eide, Anne Katrine Frihagen og Siri Sande, innstilte på gjengval av det sittende styre.

• *Vedtak* (ved akklamasjon): NKF's styre gjenvelges. Styret for den nye mandatperioden (høsten -95 til høsten -96) består dermed av følgende:

Leder: Hugo Montgomery

Kasserer: Bjørgulv Rian

Redaktør: Bente Lassen

Styremedlemmer (alfab.):

Bjørn Helge Sandvei

Jan Songstad

Inger Marie Molland Stang

Einar Weidemann

Varamedlemmer (alfab.):

Knut Harald Ekle

Håkon Ingvaldsen

Astrid Ryen

5 Program for kommende virksomhetsperiode

Formannen presenterte noen hovedtrekk av styrets planer for kommende virksomhetsperiode:

- Foreningens årvisse festligheter (saturnalie-/janus-fest) vil bli ført videre;
- Arbeidet med å styrke latinens plass i skoleverket (den videregående skole) fortsetter;
- Samarbeidet med GLA (Ressurskontoret for greske, latinske og antikke studier), bl.a. om forprosjekt for metodeutvikling innen latinundervisningen, videreutvikles (Se pkt. 7);
- Ekskursjon til Peloponnes planlegges våren 1996 (Se pkt. 9);
- Forberedelse av NKF's 10-årsjubileum i 1996;
- «Klassisk Forum» vil fortsatt representere en grunnpillars i forbundets virksomhet.

6 Opprettelse av skoleutvalg i NKF

Under de fagdidaktiske dager i Oslo 25.-26 mars 1995 foreslo en av arbeidsgruppene at det burde dannes et skoleutvalg innen NKF for å styrke kontakten mellom lærere i klassiske fag på landsbasis. Dette vakte alle deltageres bifall. Forslaget ble også støttet av NKF's styre, som på styremøtet 26.3.95 vedtok å legge saken frem for årsmøtet.

[En nærmere omtale av forslaget og en skisse til arbeidsprogram for et slikt skoleutvalg er trykt i Klassisk Forum 1995:1 side 35-36.]

Vibeke Roggen presenterte saken og redegjorde for hva som alt er gjort for å følge opp ønskene fra de fagdidaktiske dager i mars. Blant annet er det utarbeidet en *liste med navn og adresse på latin- og gresklærere*, og flere sendinger har gått ut til disse fra GLA.

• *Vedtak:*

- 1) Norsk Klassisk Forbund vedtar å opprette et skoleutvalg, basert på den utarbeidede navnelisten fra GLA.
- 2) Styret blir bedt om å vurdere på hvilken måte opprettelsen av et Skoleutvalg skal komme til uttrykk i forbundets vedtekter, og fremlegge evt. forslag til vedtektsendringer foran neste årsmøte.

7 Forholdet mellom NKF's styre og GLA

Det er ønskelig at kontakten mellom NKF og GLA får en mer formalisert karakter for å sikre en best mulig kommunikasjon (GLA vil f.eks. fungere som sekretariat for det nyopprettede Skoleutvalget).

• *Vedtak:* Ressurskontoret for greske, latinske og antikke studier (GLA) ved konsulenten blir fast innkalt til styremøtene i NKF.

8 Forslag om endringer i vedtektene for Norsk Klassisk Forbund

Vedtøkene i sak 6 og 7 nødvendiggjør en gjennomgåelse og revisjon av NKF's vedtekter. Formannen pekte også på at det kan være aktuelt med endringer i vedtektenes § 4 angående bestemmelsen om valgkomité.

• *Vedtak:* Styret fremlegger forslag til nødvendige endringer av vedtektene for NKF før årsmøtet i 1996.

9 NKF's ekskursjon til Peloponnes 1996

Ekskursjonsplanene ble fremlagt av Bjørgulv Rian. Tidspunktet for turen blir påsken 1996, med Star Tour som teknisk arrangør. Informasjon om program, tidspunkt og pris blir gitt i Klassisk Forum 1995:2 så langt som saken er avklart på det tidspunkt, og følges opp med mer detaljert informasjon i brev til medlemmer som melder sin interesse.

10 Euroclassicas årsmøte med seminar i Luxemburg 30.8. - 1.9.1995

Førstekonsulent Vibeke Roggen ga et referat fra Euroclassicas årsmøte i Luxemburg 31.8 - 1.9.1995.

Årsmøtet hadde samlet deltagere fra 15 land, deriblant én representant fra Norge.

Seminalet som ble arrangert i tilknytning til årsmøtet, ga et faglig godt utbytte. En mer utførlig rapport blir offentliggjort i Klassisk Forum.

11 Årsmøtet 1996

NKF's årsmøte blir i 1996 lagt til Oslo. Forbundets 10-årsjubileum vil da bli særskilt markert.

12 Eventuelt

a) Årsmøtets lokale arrangementskomité, ved Astrid Ryen og Inger Marie Molland Stang, ga forskjellige praktiske orienteringer.

b) Vibeke Roggen orienterte om bl.a. fjernundervisningsprosjektet «Omnibus».

c) Hugo Montgomery ga en kort orientering om den *nasjonale komité* (ledet av Øivind Andersen) som ble nedsatt av Nasjonalt fakultetsmøte 21.-22. nov. 1994 for å arbeide med styrking av klassiske fag og antikke studier. En utredning fra komiteén vil bli offentliggjort i Klassisk Forum.

– 14 stemmeberettigede medlemmer deltok på årsmøtet, som ble avsluttet ca. kl. 11.

* * *

Etter årsmøtet ble det arrangert et åpent møte i Katedralskolens gamle festsal, med to foredrag om «Frostatingsloven i lys av Romerretten», ved professorene *Jørn Sandnes* og *Jan Ragnar Hagland*. Foredragene samlet nærmere 30 interesserte tilhørere.

Styrket av kaffe/lunsj på restaurant «De ni muser» forflyttet forsamlingen seg til Erkebispegården, der lektor *Egil Mogstad* var kyndig omviser.

Dagen ble avsluttet med felles middag på restaurant Tavern.

Søndag 10. september var årsmøtedeltagerne og andre interesserte invitert på en ekskursjon til Frosta (tingplassen og Logtun kirke), ruinene av cistercienserklosteret på Tautra og Værnes kirke, med konsulent *Svein Henrik Pedersen* som guide. Denne utflukten langs Trondheimsfjorden i strålende vakkert høstvær satte et fint punktum for en interessant, lærerik og hyggelig klassikerhelg i Trøndelag.

Bjørn Helge Sandvei
(referent)



I treverernes land – noen år etter Caius Iulius

Euroclassica 1995

90-tallet har frambrakt en europeisk paraplyorganisasjon for nasjonale klassikerorganisasjoner: Euroclassica. Årets konferanse fant sted i Luxembourg i dagene 31. august til 3. september.

Ekskursjoner og museer

De tre første dagene ble brukt til foredrag, museumsbesøk og ekskursjoner.

Rester fra romertida var det mest interessante for vår type turister. Luxembourg by har et museum som inneholder lokale funn: gravsteler, statuer og bruksgjenstander fra dagliglivet. Byen har sitt utgangspunkt på og omkring en klippe midt i et juv. Den er dermed full av trapper, bakker, broer og utsiktspunkter. Det er vakre, gamle bygninger, hyggelige mennesker og lite biltrafikk. Byens motto er «Mir wölle bleiwe wat mir sin», som vel betyr: «Vi vil være som vi er»... Ganske rolig, altså.

Fredagen bød på en utflukt til Trier, eller om man vil: Augusta Treverorum. Museet her er den stolte eier av en kjent relieffscene fra skolemiljø: To elever sitter benket hos læreren – tredjemann står med skoleveska i hånda og et beskjem-

met uttrykk: han er kommet for seint. En stor myntsamling fikk vi også tatt en titt på – den er funnet nokså nylig. Byen kan ellers by på ganske godt bevarte termeruiner, en basilika og en romersk bro som fortsatt er i bruk. Basilikaen er også i bruk – ikke til sitt opprinnelige formål: offentlige anlegg, men som kristen kirke. Vi skulle gjerne hatt mer tid i Trier.

Den siste utflukten gikk til Metz. Penge- ne var en kilde til litt hodebry: Vi bodde i Luxembourg, der luxemburg-franc og belgiske franc brukes om hverandre. Trier ligger i Tyskland, og da skal man jo ha tyske mark. Turen til Metz i Frankrike kompletterte bildet av en internasjonal reise. Jeg fikk aldri skaffet meg noen franske franc, så pengeforbruket på den turen ble beskjedent. Museumsbesøket (heldigvis betalt på forhånd!) var en opplevelse også i Metz. Sal etter sal var fylt med «gamle steiner» av den typen en del av oss er så glade i... Vår guide snakket et relativt raskt og utydelig fransk, et språk jeg nok skulle ha lært meg bedre den gang på skolen. I den aktuelle situasjonen valgte jeg å rusle rundt sammen med representanten fra Tsjekkia, som hadde samme problem. Vi tydet innskrifter og diskuterte tolkninger glade og fornøyde – på engelsk.

«Gift» og det klassiske Europakurs

Vi var ca. 30 deltakere på årets Euroclassica, og vi representerte 15 nasjonale organisasjoner. Situasjonen for latin- og greskfaget i skolen er svært ulik i de forskjellige landene. Jeg fant ut at vi i Norge har omtrent like mange latin-/gresklærere i skolen som Luxembourg (landet) – ca. 30. Luxembourg har ca. 400.000 innbyggere, 1/4 av dem bor i hovedstaden av samme navn. Den tyske organisasjonen, DAV, har ca. 5600 medlemmer, og de er alle latin- og gresklærere. Men det nytter ikke å være misunnelig på andre land som har gått klar av den verste «lille Marius-effekten». På spørsmål om hvorvidt «Gift» er oversatt til engelsk, svarte jeg at jeg ikke vet det, men at det ikke er noe å arbeide for, akkurat. Det er en misforståelse at tittelen har en positiv effekt i likhet med det engelske homonym... Hellas er annerledes enn Norge på en annen måte: En gresk klassiker underviser i gresk fra Homer til dags dato. Sånn er det bare. Disse lærerne underviser ikke alle sammen i latin – det gjør jo ikke alle norsklærere her heller, for den saks skyld. Så det greske klassikerforbundet ble i et par år nektet adgang til Euroclassica. I fjor ble Hellas med, og inviterte straks til konferanse på Chios – Homers fødested! Så der skjer det i 1997. I 1996 blir stedet Nijmegen i Nederland.

Vansker, vedtekter, valg

Kjedelig er det ikke å reise slik og treffe klassikere fra 14 andre land. Kjedelig er

heller ikke ordet jeg vil bruke for å karakterisere den avsluttende generalforsamlingen. Styret – Executive Committee – velges for 4 år om gangen, og ble valgt i 1991. Opptakten til valgåret 1995 var ikke godt: I mars måned trakk sekretæren seg fra sitt verv med brask og bram, det vil si i et brev til medlemsorganisasjonene der samarbeidsproblemene i styret kom klart fram, og der navngitte styrekolleger fikk sitt pass påskrevet. Videre var det et problem med vedtektene: De krever at en liste over kandidater skal sendes ut til medlemsorganisasjonene 6 uker før generalforsamlingen, og det var ikke gjort. Hva skulle da gjøres? En ekstraordinær generalforsamling ville koste titusener – det ville neppe komme mange nok dit til at man ble beslutningsdyktige. Å prolongere det sittende styrets virketid med ett år ville være uheldig – det hadde bevist at det ikke kunne samarbeide. Å velge et nytt styre for ett år ville føre til at det ble fokusert videre på problemene, istedenfor å gi et nytt lag sjansen for en normal periode. Resultatet ble at et nytt styre ble valgt for fire år.

Det nye styret er:

President:

Edouard Wolter, Luxembourg

Styremedlemmer:

John Bulwer, England

Gabriela Cretia, Romania

Maria Eleftheria Diatrakou, Hellas

Hans-Joachim Glücklich, Tyskland

Christian Juul, Danmark

José Luis Navarro, Spania

Styret skal denne gang selv konstituere seg, dvs. i sin midte peke ut visepresident, sekretær og kasserer. Vedtektene krever at disse skal velges separat på generalforsamlingen, men det klarte man ikke å få til. Det sier seg selv at dette var en nødløsning, og forsamlingen kom ikke fram til denne løsningen uten videre. Problemet var at et nytt styre ikke kunne velges på noen måte som var i samsvar med vedtektene. Jeg mener at vedtektene ved neste korsvei må endres: Gode vedtekter skal ikke kunne stille en generalforsamling i klemme på denne måten! Som representant for Norsk Klassisk Forbund gikk jeg sterkt inn for den løsningen som jeg anså for den eneste som kunne åpne for en positiv utvikling for Euroclassica. Debatten forløp ikke uten henvisning til de gamle romere. Den avgående president, møtelederen John Thorley, framholdt generalforsamlingens ansvar for organisasjonen gjennom uttrykket «Consules videant...»¹

Euroclassica: visjoner og planer

Euroclassica er bygd på en livskraftig idé, etter min mening: At latin- og gresklærere til dels har felles problemer og

interesser, og kan ha stort utbytte av å lære av hverandres erfaringer. En av planene er å opprette en server med bl.a. undervisningsmaterieell og latinske og greske tekster. Lærerne kan så, ved hjelp av PC pluss modem (hjemme eller på skolen) hente inn dette materiellet, og selv bidra.

De danske representantene kunne informere om arbeidet for klassiske fag innen EUs organer. En gresk statsråd har tatt initiativet til å ta opp saken, og nå er en komite under EUs ministerråd i arbeid med dette. EUs organer kan, iflg. Maastricht-avtalen, ikke dirigere medlemslandenes utdanningspolitikk, men bare komme med anbefalinger. En anbefaling om vekt på latin og gresk som basis for Europas kultur ville ikke være uvelkommen, og ville neppe skade oss ikke-medlemmer heller.

Euroclassicas sommerskole, *Academica aestiva*, fortsetter. Navnet er misvisende, for skolen foregår i september måned. Skolen går over to uker, og er for latin- og gresk-elever fra 16-19 år. «Skolebenken» er på et hotell i Lagonisi utenfor Athen, med blått hav og blå himmel, svømmebasseng og idrettsbaner og god mat. September gir lavere priser på fly-

1) Konsulene må se til (at staten ikke lider noen skade – ne quid detrimenti res publica capiat). Slik er formelen for senatsbeslutning om unntakstilstand i republikkens Roma.

tur og hotell. Lærerne er blant Euroclassicas ildsjeler, og undervisningsspråk er engelsk og fransk. Det arbeides med tekster i original pluss oversettelse, det siste vil evt. være en nødvendighet for våre, særlig når det er snakk om greske

tekster. Interesserte elever fra en rekke land får skolefri for å delta, men hittil har ingen fra Norge vært med. Hva med 1996, lærere??

Vibeke Roggen

Møt Platon og Ovid blant europeiske kolleger i Hollands mest romerske by!

Den årlige lærerkonferanse og generalforsamling i Euroclassica avholdes i 1996 i Nijmegen. Nijmegen er landets eldste by, og er stolt av sitt navn, som er avledet av det latinske Noviomagus. Konferansen vil vare i tre dager, og vil foregå på engelsk. Tema blir spesielt undervisningen over Platon- og Ovidtekster, slik overskriften antyder. Om ettermiddagene blir det ekskursjoner til steder av klassisk interesse i og omkring Nijmegen: En spasertur gjennom byen der man bl.a. vil bese de romerske ruinene, besøk i det arkeologiske museet, busstur til Xanten (Ad Sanctos) i Tyskland. Om kvelden fredag 30. august blir det felles middag, etterfulgt av en forelesning om mytologi. Generalforsamlingen vil foregå på konferansens siste dag.

Konferansen vil vare fra torsdag 29. kl. 10.30 til lørdag 31. august ca. kl. 14.00.

Resten av weekenden kan da tilbringes f.eks. i Amsterdam, snaut to timers togreise unna, foreslår arrangørene.

Påmelding

NKFs medlemmer ønskes velkommen til å delta på konferansen. Påmeldingen skal foregå gjennom å betale 200 HFL innen 1. april 1996. Ved avbestilling innen 1. juli får man pengene i retur. Ved påmelding kan man også be om reservasjon av hotellrom i ulike prisklasser.

Påmeldingsskjema fås ved henvendelse til:

*Norsk Klassisk Forbund
Klassisk og romansk institutt
boks 1007 Blindern
0315 Oslo.*

Klassisk Forum 1986–1995

1986:1

- * Fra styret, s. 5
- Andersen, Øivind: Nylatin i Norge – europeisk, nordisk og norsk, s. 6
- Nordbø, Jan H. : Forum for antikkens mynter, s. 13
- Øydvin, Sivert: Klassisk – uten tårer!, s. 14
- Kraggerud, Egil: Polonia classica, s. 17
- Kraggerud, Egil: Norvegia classica, s. 20
- Haaland, Gunn: Nytt om bøker, s. 21
- Kraggerud, Egil: Klassiske fag i NAVF's humaniora-utredning, s. 25
- Skupinska-Løvset, Ilona: Antikksamlinger i Norge, s. 26
- Kraggerud, Egil: Roma-instituttets akter, s. 31
- Haaland, Gunn: Mat fra antikken, s. 33

1986:2

- * Fra styret, s. 3
- Beyer, Edvard: Kiellands *Gift* og mottakelsen av den, s. 5
- Knudsen, Tor Adler: Hva avspeiler «Gift» av sin samtids pedagogiske debatt?, s. 19
- Andersen, Øivind: Hva leste Peblingene, s. 31
- Kraggerud, Egil: Parvulus Madvigius, s. 49
- Sejersted, Hilde: Lille Marius i dag, s. 54
- Rian, Bjørgulv: Latin som C-språk, s. 55
- Kraggerud, Egil: Symbolae Osloenses, s. 58
- Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 61

1987:1

- * Fra styret, s. 3
- Nordbø, Jan: Pegasos på mynt, s. 5
- Kraggerud, Egil: Frusta Danica, s. 6
- Andersen, Øivind: Et norsk institutt i Athen!, s. 9
- Kraggerud, Egil: Roma i tekst, s. 13
- * Konferanse om nylatin, s. 20
- Quiller, Bjørn: Rusmidler og maktmidler, s. 24
- Kleve, Knut: Erindringer om Leiv Amundsen, s. 30

- Haaland, Gunn: Nytt om bøker, s. 33
- Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 36

1987:2

- * Fra styret, s. 3
- Lassen, Bente: Pegasos – fra «vingehest» til «lesehest»? , s. 5
- Steen, Tone: Norsk Klassisk Forbunds studietur til Roma, s. 7
- Gunn Haaland: Nylatin i Norden nok en gang, s. 12
- Feichtinger, Barbarea: Klassisk filologi i Salzburg, s. 13
- Holter, Øystein Gullvåg: Studiet av det tidlige Hellas, s. 17
- Geiran, Hanne: Katta-elever på Roma-ferd, s. 19
- Haarberg, Jon Marius: Professoren (portrett av H. Mørland), s. 21
- Sejersted, Hilde: Latinfaget i skolen, s. 26
- Danielsen, Bjørg Tosterud: En annerledes guide, s. 28
- Nordahl, Helge: Så talte de sammen på mange latin, s. 29
- des Bouvrie, Synnøve: Oppdragelsen av piker i det gamle Hellas, s. 34
- Weidemann, Einar: Latinen lever fortsatt i norsk skole, s. 49
- Kraggerud, Egil: Roma i tekst II: Capitol i Aeneiden, s. 53
- Danielsen, Egil: Hvilken datamaskin skal vi velge, s. 60
- Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 63

1988:1

- * Fra styret, s. 3
- Kleve, Knut: Den stjalne kappe i Aristofanes' Skyene, s. 5
- Kraggerud, Egil: Gresk og latin i norsk, s. 18
- Munkebye, Renate: Margit Rogne, s. 24

Skaare, Kolbjørn: De første myntene, s. 33
Mohn, Greta: Latin i skolen, s. 46
Montgomery, Hugo: Hur rikt var Sifnos?, s. 48
Dybbavn, Thor: Nytt lys på Elevisis, s. 55
Kraggerud, Egil: Roma i tekst III: Et rom i Augustus' hus, s. 61
Andersen, Øivind: Classica Americana, s. 68
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 75

1988:2

* Fra styret, s. 5
Hägg, Tomas: Romanen i konsten och konsten i romanen, s. 7
Seeberg, Axel: Sludder og vev, s. 21
Kleve, Knut: Et kirkebesøk, s. 24
Ekrem, Inger: Mer om prosjektet «Nylatin i Norge», s. 25
Haaland, Gunn: Athen-seminar, s. 28
Fløgstad, Kjartan: Fiksjonskoeffisienten – Lukian og den menippeiske satiren, s. 30
Sande, Siri: Castor og Pollux-templet på Forum Romanum og de skandinaviske utgravninger, s. 41
Kraggerud, Egil: Noen tanker om Roma-instituttet og dets fremtid, s. 57
Ekrem, Inger: To nylatinske dikt, s. 61
Kraggerud, Egil: Roma i tekst IV: Ara Pacis Augustae, s. 68
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 86.

1989:1

* Fra styret, s. 3
Skaare, Kolbjørn: Jan H. Nordbø, s. 6
Kraggerud, Egil: Roma i tekst V: Hercules, Aeneas og Augustus på Forum Boarium, s. 10
Andersen, Øivind: Det norske institutt i Athen, s. 19
Montgomery, Hugo: De kristna och världen, s. 22
Kraggerud, Egil: Villa Lante, s. 32
Thordarson, Fridrik: Gresk sprog i Sovjetunionen, s. 38
Braarvig, Jens: Om matematikk og latin, s. 47
Rian, Bjørgulv: Latin C-språk, s. 50
Sundgaard, Ellen H.: Faget Form og farge ved Oslo katedralskole, s. 52
Sejersted, Hilde: Veierødmødellet og latinen

på Katta, s. 53
Aass, Sverre: Non scholae, sed vitae, s. 54

1989:2

Sejersted, Hilde: Fra styret, s. 5
Hansteen, Tuva: Latinlæreren (ved bodet um professor Mørlands død), s. 7
Kraggerud, Egil: Oversetteren Mørland i memoriam, s. 8
Haaland, Gunn: Athen-instituttet åpnet!, s. 11
Dybbavn, Thor: NKF's studietur til Hellas, s. 13
Sande, Siri: Antikviteten I: Jupiter på Det norske institutt i Roma, s. 19
Torp, Hjalmar og Bente Küllerich: Stilichodiptikonet i Monza, s. 26
Kraggerud, Egil: Roma i tekst VI: Den falne elegiker på Petersplassen, s. 36
Stang, Inger Marie Molland: Elagabal, s. 49
Nossen, Ragnar: The name of the rose revisited, s. 52
Vatsend, Kyrre: FU/Berlin, s. 55
Lindeman, Fredrik Otto: Hvilken nytte av latin i gymnasiet?, s. 59
Berggreen, Brit: Dette herskesyge tungemål, s. 61
* Latinoppgave, s. 64
Vatsend, Kyrre: Bokanmeldelse, s. 68
* Seminarium Latinum Osloense, s. 69
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 71

1990:1

Lassen, Bente og Hugo Montgomery: Fra styret, s. 5
Sande, Siri: Antikviteten: Leda med svanen, s. 7
Andersen, Øivind: Det klassiske Athen mellom muntlighet og skriftlighet, s. 14
Kraggerud, Egil: Roma i tekst VII: Horats' gård – realitet og idé, s. 23
Ødegård, Knut: Cales, s. 32
Küllerich, Bente: Den sensationelle senantikke «Sevso» sølvskat, s. 37
Stengarda, Birte: «et uobis pro et dinuuidura», eller latin og romansk i det preliterære Portugal, s. 42
Hansen, Anne-Lise: Latin – et dødt sprog?, s. 44

Heffermehl, Andreas: Hva latinen har å gi språkstudenter, s. 50
Kraggerud, Egil: Norsk klassisk filologi og nylatin, s. 51
Rian, Bjørgulv: Fra skolefronten, s. 54
Vatsend, Kyrre og Hugo Montgomery: Bokanmeldelser, s. 55
* Bokønsker for Det norske institutt i Athen, s. 63
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 66

1990:2

Montgomery, Hugo: Reisebrev fra lederen, s. 5
Songstad, Jan: Referat fra årsmøtet i NKF, s. 7
Strøhm, Pia Karolina: Rapport fra en Roma-tur, s. 11
Sauge, Marit: Studentkurs i Hellas, s. 12
Hauken, Tor: Inntrykk fra et forskningsopp- hold i Oxford, s. 13
Sande, Siri: Antikviteten: Keiserinne eller provinspersonifikasjon?, s. 16
Kleve, Knut: Blekk i Herculaneum, s. 26
Kraggerud, Egil: Roma i tekst VIII: Den sårede Aeneas og Apollo Medicus, s. 29
Andersen, Øivind og Brit Berggreen: Fridtjof Nansen, s. 39
Østby, Erik: Helligdommen for Athena Alea i Tegea, s. 43
Gulowsen, Kirsti: Lysikratesmonumentet i Athen, s. 49
Berle, Einar: Anatomibetraktninger over gresk skulptur, s. 52
Montgomery, Hugo: Offerkult och kosmologi i stadsstaternas Hellas, s. 57
Quiller, Bjørn: Vennskap og symposier, s. 63
Lindbak, Barbara: Vitenskapens antikke byggesteiner, s. 66
* Nuntii Latini, s. 69
Vatsend, Kyrre: Bokanmeldelser, s. 71
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 75

1991:1

Sande, Siri, s. Antikviteten: En sur gubbe og hans geliker, s. 5
Montgomery, Hugo: Siden sist..., s. 13
Berg, Mette Heuch: Mytens plass i det greske drama, s. 15
Braarvig, Jens: Dionysos- og Apollonskikkel-

sene i gresk religion, s. 29
Kraggerud, Egil: Roma i tekst IX. En gudinne til besvær: Kybele, dikterne og Augustus' dynasti, s. 34
Sande, Siri: Sminke og skjønnhetspleie i antikken, s. 46
Berle, Einar: Mytologisk keisersnitt i guddommelig regi, s. 58
Torp, Hjalmar: 50-året for H.P. L'Oranges verk om Konstantinbuen i Roma, s. 65
Vatsend, Kyrre, Hugo Montgomery, Tomas Hågg: Bokomtaler, s. 73
* Årsmøte i NKF høsten 1991, s. 88
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 89

1991:2

Montgomery, Hugo: Fra Styret: Euroclassica!, s. 7
Pharo, Ingvild: Referat fra årsmøtet i Trondheim, s. 9
Songstad, Jan: Referat fra Pausanias-seminar, s. 13
Heffermehl, Kristin: Referat fra NKF's ekskursjon til Sicilia, s. 16
Sande, Siri: Antikviteten: Løvesarkofager, s. 18
Gulowsen, Kirsti: Reisebrev fra provinsen Africa, s. 28
Schreiner, Johan H.: Religion, politikk og rettsikkerhet i Athen, s. 33
Østby, Erik: Helligdommen for Athena Alea i Tegea, s. 35
Bakke, Jørgen: Skrift, struktur og fiksjon, s. 39
Kraggerud, Egil: Roma i tekst X. Om Laokoon med filologisk hilsen, s. 44
Montgomery, Hugo: Det langsamma läsandets konst, s. 54
Ekrem, Inger: Internasjonal, nordisk og norsk nylatin, s. 59
Kraggerud, Egil: Tapt og gjenfunnet, s. 63
Weidemann, Einar: Rapport fra Conventus docendi praeceptorum, s. 66
Steen, Tone: Latintime for alle, s. 68
* Eksamensoppgaver i latin, s. 74
Songstad, Jan: Om å lære antikkens språk der de ble talt, s. 76
Vatsend, Montgomery: Bokomtaler, s. 77
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 84

1992:1

- Montgomery, Hugo: Fra styret, s. 5
Sejersted, Hilde og Kari Skard: NKFs fagdidaktiske seminar, referat og refleksjoner, s. 6
Roggen, Vibeke: Informasjonsarbeid for NKFF, s. 10
Berg, Mette Heuch: Platonselskapets symposium i Åbo, s. 13
Sande, Siri: Antikviteten: Et ben og to innskrifter, s. 16
Brandt, Rasmus: I Winckelmanns fotspor eller...?, s. 32
Skaare, Kolbjørn: Mynt og mynt sirkulasjon i Romerriket, s. 40
Ingvaldsen, Håkon: Keisertidmyntenenes ikonografi, s. 46
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XI. Vergil og Forum Romanum – diktning og lokalitet, s. 55
Brandt, Rasmus: Palatinen – nye utgravninger i Roma, s. 66
Kiilerich, Bente: Aphrodisias og den senantikke idealplastik, s. 78
Quiller, Bjørn: Den vitenskapelige revolusjon mellom transsubstansiasjonsdogmet og dogmet om arvesynden, s. 84
Montgomery, Hugo, Helge Nordahl, Kyrre Vatsend: Bokomtaler og anmeldelser, s. 97
Kleve, Knut: Redningsaksjon for papyri, s. 104
Thorley, John: Euroclassica: Letter of the President, s. 105
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 107

1992:2

- Montgomery, Hugo: Fra styret: Lederens reisebrev fra Athen, s. 5
Grindvold, Agnete: Etterutdanningskurs i Athen oktober -92, s. 8
Sande, Siri: Antikviteten: Venus armata, s. 11
Kraggerud, Egil: Filologiske nøtter, s. 27
Thordarson, Fridrik: Romania Alanica, s. 32
Montgomery, Hugo: Idrott, hälsa och ära i det antika Grekland, s. 40
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XII. Gracchernes 'elliptiske' mor: En omdisputert innskrift fra Porticus Metelli/Octaviae, s. 48
Kvalbein, Hans: Døden i bibelsk lys, s. 61
Dybhavn, Thor: Dionysos' blod, s. 74
Ødegård, Knut: Vin i det romerske Italia, s. 83
Haaland, Gunn: Innføring av ny teknologi ved

- Det norske institutt i Roma, s. 88
Sejersted, Hilde: Fra livet i de små forhold – om latin og gresk i den norske skole nå, s. 92
Hooff, Anton van: Euroclassica: Referat, s. 93
Lassen, Bente: Euroclassica: Konferansen i Viborg, s. 96
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s. 99

1993:1

- Montgomery, Hugo: Fra styret, s. 5
Hindsholm, Søren: Rem tene – latinundervisning med et menneskelig ansigt, s. 7
Sande, Siri: Antikviteten: En romersk auriga, s. 9
Hauken, Tor: Om å være på rett plass – en tyrkisk innskriftssafari, s. 31
Kleve, Knut: De latinske papyrene fra Herculaneum – Hvor gamle er de små bokstave?, s. 34
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XIII. Med Horats på 'Den hellige vei' – satire I9 *in situ*, s. 39
Østby, Erik: Tegea: Tredje utgravningssesong 1992, s. 51
Kiilerich, Bente: Alexander den store i senantikken, s. 57
Johansen, Håvard F.: Det olympiske programmet i antikken, s. 62
Kraggerud, Egil: Trenger vi en ny latinsk ord-bok?, s. 69
Hägg, Tomas: Classica Americana 92/93, s. 73
Ekrem, Inger og Ferdinand L. Næshagen: David Chytræus (1530-1600): En lærd tyskers kjennskap til samtidens Norden, s. 82
Garstein, Oskar, Knut Kleve, Hugo Montgomery, Helge Nordahl: Bokanmeldelser, s. 97
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 106

1993:2

- Ryen, Astrid: Minneord over Marius Sandvei, s. 5
Montgomery, Hugo: Fra styret, s. 6
Sande, Siri: Antikviteten: Qualis artifex!, s. 9
Dybhavn, Thor: Rapport fra NKFs tur til Tyrkia 1993, s. 23
Kaldhol, Bjarte: Var minoerne semitter?, s. 30
Kleve, Knut: Kulturarven som blir borte, s. 40
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XIV. Konflikt

og tvistemål på Horats' Forum, s. 44
Aass, Sverre: Euroclassica. konferanse og års-
møte, Madrid, september 1993, s. 57
Vatsend, Kyrre: Julians gjestebud, s. 61
Kraggerud, Egil: Humanismesymposium i
Oslo, s. 73
Gustafson, Kjell: Horats' oder på norsk og
dansk, s. 74
Weidemann, Einar: Tanker vedrørende latin i
norsk skole, s. 79
Observator classicus: Athenmøtet 19.-20. nov.
1993, s. 82
Roggen, Vibeke: Nasjonalt fagråd, s. 86
Vatsend, Kyrre: Bokomtale, s. 87
Hooff, Anton van: Referat fra Euroclassicas
årsmøte i Madrid, s. 89
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s.
95

1994:1

Montgomery, Hugo: Fra styret, s. 5
Sande, Siri: Antikviteten: Troll til kjerringer!,
s. 7
Haarberg, Jon Marius: Erasmus som EU-sym-
bol, s. 26
Andersen, Øvind: Homer i Norden nå (nylig),
s. 31
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XV. Horats og
tempelutbedringene i 28 f. Kr., s. 37
Østby, Erik: Utgravningene i Tegea – fjerde
kampanje 1993, s. 47
Hanisch, Halvor: Stat og rett – antikkens på-
virkning på vår tid, s. 53
Kraggerud, Egil: Nye nøtter fra «norsk» latin,
s. 56
Andersen, Øvind: Med Aristoteles for en ny
samfunnsvitenskap, s. 62
Montgomery, Hugo, Lars Boje Mortensen, Pål
Tidemandsen: Bokanmeldelser, s. 79
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 91

1994:2

Montgomery, Hugo: Fra styret, s. 5
Sande, Siri: Antikviteten: «Ondt ofte lider den
fiskermand...», s. 7
Roggen, Vibeke: Bilder fra en Roma-reise, s.
26
Halle, Magnus: Det norske institutt i Athens

bibliotek, s. 29
Haarberg, Jon Marius: Froske-muse-krigen, s.
37
Skattum, Ingse: Det levende epos i Vest-Afri-
ka, s. 47
Roggen, Vibeke: Nils Thomassøn: Nylatindik-
ter – og nasjonalist?, s. 62
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XVI. Templet
ved Mincius og *Aedes Herculis Musarum*, s.
69
Spiten, Astrid: De greske tragediediktere og
deres publikum, s. 83
Næss, Trine: «Musernes lund», s. 95
Kraggerud, Egil: «Norske latinnøtter», s. 101
Roggen, Vibeke: Latinen i kamp for livet, s.
106
Weidemann, Einar: Referat fra Euroclassicas
møte i Ambleside, s. 108
Heggelund, Kjell, Minna Skafta Jensen, Pål
Tidemandsen: Bokanmeldelser, s. 113
Haaland, Gunn: Res coquinaria, s. 118

1995:1

Montgomery, Hugo: Fra styret, s. 5
* Invitasjon til årsmøtehelg i NKF, s. 8
Sande, Siri: Antikviteten: En kontorniat, s. 9
Roggen, Vibeke: Levende latin. Referat fra
fagdidaktiske dager 25.-26. mars, s. 31
Østby, Erik: 1994 – siste sesong i helligdom-
men for Athena Alea (eller?), s. 37
Berg, Nils: Det homeriske spørsmål – et
(heksa)metrisk problem?, s. 44
Roggen, Vibeke: Glede i GLA, s. 50
Kraggerud, Egil: Roma i tekst XVI: Anchises'
talende taushet og Romas første bibliotekar,
s. 55
Haaland, Hilde: Herodot og Delfi, s. 66
Kraggerud, Egil: Middeldaldernøtter, s. 72
Haarberg, Jon Marius: Froskemusekrigen på
ny, s. 80
Kaldhol, Bjarte: Kreta-tur med sensasjoner:
Flere nye palasser funnet, s. 84
Roggen, Vibeke: Non verbis, sed rebus (løs-
ningen på forrige nummers rebus), s. 88
Haarberg, Jon Marius, Hugo Montgomery,
Karen Skovgaard-Petersen, Kyrre Vatsend:
Bokanmeldelser, s. 90
Stang, Inger Marie Molland: Res coquinaria, s.
103

*Antikviteten:***Bukefalas**

I slutten av 1970-årene kjøpte en norsk besøkende i Tyrkia to små okser av bronse, den ene en helfigurlig statuett; den andre et hode omgitt av tre ringer (Fig. 1–2). Handelen ble gjort i Kappadokia, et område som på grunn av sitt karakteristiske «månelandskap» med hulekirker og underjordisk bebyggelse er blitt et populært turistmål. Som vanlig når man foretar ureglementerte antikvitetskjøp i Tyrkia eller andre middelhavsland, ble det sagt at gjenstandene var funnet i jorden av en gammel bonde. Imidlertid

hadde den fiktive bonden i dette tilfellet neppe funnet mer enn den ene, for da de to småbronsene ble undersøkt i laboratoriet til Universitetets oldsaksamling i Oslo, viste det seg at den lille statuetten hadde en patina som man kunne skrape av med neglen og som derfor måtte være moderne. Under var overflaten blank og messinggul som om den var laget i går, hva den høyst sannsynlig var. Hodet med de tre ringene hadde derimot en hard, grønn patina som åpenbart var antikk.

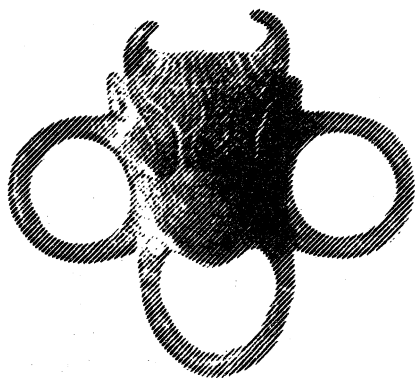


Fig. 1. Oksehode av bronse omgitt av tre ringer, sett forfra. Oslo, privatsamling.

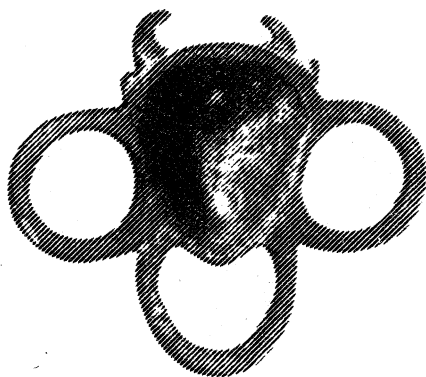


Fig. 2. Oksehode av bronse omgitt av tre ringer, sett bakfra. Oslo, privatsamling.

Det lille oksehodet er ikke det eneste i sitt slag i Skandinavia. Ca. 70 år tidligere hadde den svenske arkeologen Ture J. Arne kjøpt et lignende hode da han i 1907 foretok en reise til Syria, Kypros og Lilleasia, som dengang alle var deler av det ottomanske imperium. Ture J. Arne (1879-1965) var opptatt av svenske forbindelser østover i jernalder og viking-tid, og det var vel disse interessene som førte ham ut på den nevnte studiereisen i 1907. I flere av de områdene som han besøkt kjøpte han oldsaker som komparativt materiale, og i 1911 kom de til Statens Historiska Museum i Stockholm. I en utskrift i den gamle katalogen står det : «Køpt i Konstantinopel» om oksehodet. Nå befinner hodet seg i Medelhavsmuseet i Stockholm (Inv. nr. MM SHM 14305), hvis tidligere direktør, Pontus Hellström, i 1988 elskverdiggst gav meg tillatelse til å publisere det og sørget for å få det fotografert (Fig. 3-4).

Oksehodene i Oslo og Stockholm er tydelig beslektet. Begge er nokså små (Oslo-hodet er 7,4 cm høyt og 8,3 cm

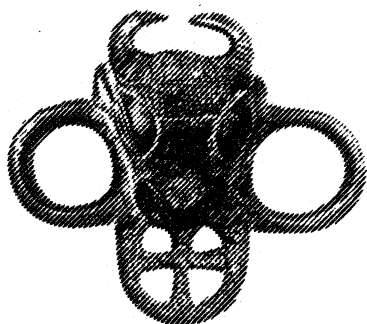


Fig. 3. Oksehode med kors av bronse omgitt av tre ringer, sett forfra.
Stockholm, Medelhavsmuseet

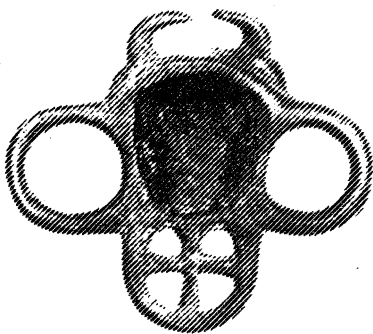


Fig. 4. Oksehode med kors av bronse omgitt av tre ringer, sett bakfra.
Stockholm, Medelhavsmuseet

bredd, mens Stockholm-hodet er 7,5 cm høyt og 8,4 cm bredt), og man kan se at samme modell ligger til grunn for begge. Stockholm-hodet, som er mer forenklet og abstrahert i stilen enn Oslo-hodet, har fjernet seg litt lenger fra prototypen, og det er i motsetning til Oslo-hodet forsynt med et kors. Dette gir en viss pekepinn om dateringen, for når korset er blitt så utbredt at man finner det på enkle, små gjenstander som denne, bør man i hvert fall være kommet ned i det sene 4. årh. En senere dato kan ikke utelukkes, men en tidligere dato er lite sannsynlig.

Oksehoder omgitt av ringer finnes det flere av; jeg har selv samlet en liste på 25 stykker hvorav 7 er forsynt med et kors. I den grad proveniensen er kjent, er denne oppgitt som Tyrkia. For en liten gruppe i Museum of Fine Arts i Boston har man mer spesifikt antydnet Frygia som et mulig funnsted, men det fremgår ikke av katalogteksten om forfatteren har sluttet dette ut fra et eksemplar i amerikansk

kunsthandel som bærer en gresk innskrift: «Leve Bessoula» (et frygisk navn), eller om museet faktisk har noen opplysninger fra selgeren som det ikke vil offentliggjøre.

Det er nemlig så at selv om oksehodene skal være funnet i Tyrkia, er alle de publiserte eksemplarene på ett nær i europeiske eller amerikanske samlinger. Noen, som hodet i Stockholm, ble kjøpt i en tid da utførsel av antikviteter fra Tyrkia var fullt lovlig, men svært mange er smuglet ut av landet. Når de fleste er dukket opp på markedet i årene etter 2. verdenskrig, henger det utvilsomt sammen med den sterke utvandringen av tyrkiske gjestearbeidere til Europa. En stor del av disse kom fra landsbygda, og når de var hjemme på ferie, tok de ofte med seg oldsaker som de selv eller slektninger hadde funnet i jorden. Selv om det er vanlig å prakke falske oldsaker på intetanende turister gjennom å si at de er funnet av en gammel bonde, så finner tyrkiske bønder mange ekte oldsaker også. Imidlertid er det etterhvert blitt vanlig å smugle de ekte til utlandet mens turistene tilbys falske varer, noe som er gunstig for selgerne som derved slipper å komme i konflikt med loven om salg og utførsel av oldsaker. De kan trygt selge forfalskninger utenfor museer og ruinområder så lenge myndighetene er klar over at varene ikke er gamle. Samtidig går en strøm av ekte oldsaker ut av Tyrkia, men smuglergodset bør selvfølgelig helst være lite så det unngår tollernes oppmerksomhet. Fra et slikt synspunkt sett er gjenstander som de små oksehodene ideelle.

Av de ovenfor nevnte grunner er det ikke så lett å komme til bunns i oksehodenes proveniens, bortsett fra at Tyrkia skal

være sikker. Det ser ut til at hodene stammer fra den vestre og midtre del av landet. Frygia har alt vært nevnt som en mulig proveniens, og jeg har selv sett et upublisert oksehode i museet i Pergamon, som vel er funnet i området. Det eneste meg bekjente publiserte eksemplar som finnes i Tyrkia er (eller var, i hvert fall) i en privatsamling i Konya, det antikke Iconicum. Da det er publisert i en bok om seldsjukkene, hvis hovedstad på 1100- og 1200-tallet var Konya, er det rimelig å tro at det dreier seg om et lokalt funn selv om det ikke uttrykkelig sies i teksten.

Hodet i norsk privateie, som er kjøpt i Kappadokia, er kanskje funnet der, men da området som nevnt er besøkt av mange turister, kan hodet være bragt dit annenstedsfra. Også Istanbul er og var en turistmagnet, så det faktum at hodet i Stockholm er kjøpt der, behøver ikke å bety at det kom for dagen i Istanbul. I mange år har folk bragt antikviteter dit med tanke på salg, særlig før 1950-årene da utførsel av antikviteter var lovlig og det var nok av varer i antikvitetsbutikkene.

Det ville ikke forbause meg om det finnes diverse oksehoder med ringer i tyrkiske museer, som er ukjente både for almenheten og forskningen. Oksehodene tilhører ikke akkurat verdenskunstens mesterverker, så i de fleste tilfelle har nok museumspersonalet utstilt mer spektakulære gjenstander for å trekke besøkende. Også museums kataloger er, i den grad man har råd til å publisere dem, av mer populær karakter beregnet på å kjøpes av turister. De mindre publikumsvennlige gjenstandene blir derfor gjerne forvist til magasinene og forblir upublisert, og det gjelder forresten ikke bare Tyrkia – også norske museer har

nok av upublisert materiale i sine magasiner, særlig slikt som stammer fra tidligere tider da arkeologene grov hemningsløst og ubekymret uten tanke på hvem som skulle publisere alt det de fant.

Heller ikke utenfor Tyrkia har de små oksehodene tiltrukket seg nevneverdig oppmerksomhet. Som regel er de publisert enkeltvis i kataloger utgitt av museer eller antikvitetsforretninger, og den eneste monografi jeg kjenner om dem, er en artikkel av Christoph Bernoulli, som publiserte sin private samling av oksehoder i et festskrift til Hans Swarzenski (1973, s. 45-52). «Stierprotomen und ihre Rätse!», kalte han artikkelen. Tittelen er treffende, for bortsett fra proveniensen, som i noen grad kan stadfestes, er det usikkert når oksehodene skal dateres og hvilken funksjon de har hatt. Som Christoph Bernoulli har bemerket i sin artikkel (s. 45), står oksehodene folkekunsten nær. Dette betyr at de er vanskelige å datere fordi folkekunst nærmest er tidløs; i hvert fall forandrer den stil meget langsommere enn den såkalte store kunst. Dertil kommer at oksehodene tilhører kategorien «småbronser», og dateringen av disse er generelt forbundet med problemer.

Som navnet sier, er småbronser små gjenstander av bronse. En del er statuetter hvis hensikt var å tjene som votivgaver til helligdommer, mens andre kan ha vært oppstilt i tilnytning til små husaltre, lararier. Atter andre synes bare å ha vært til pynt. Mange ble loddet fast til kar eller naglet til møbler som dekorasjon. I Pompeii og Herculaneum har man funnet

mange eksempler på møbler og husgeråd dekorert med små bronsefigurer, men de fleste slike figurer er i tidens løp blitt fjernet fra sin opprinnelige kontekst. Da de siden renessansen har vært populære samleobjekter, er de ettersøkt på antikvitetsmarkedet, og ved siden av lamper og vaser er de nok de gjenstander som lettest kan fjernes fra sin sammenheng, lures unna og eventuelt smugles til utlandet. Følgen er at store mengder småbronser mangler kontekst og derved et av de viktigste midlene til å datere dem. Da det dreier seg om svært forskjellige gjenstander, ofte enkeltstykker, er det vanskelig å skape noen typologi for dem slik det er gjort med lamper, glass og vaser.

Leser man kataloger over bronsegjenstander i museer og samlinger, finner man som regel at forfatterne har datert dem etter eget skjønn; eventuelt er det henvist til sammenlignbare gjenstander i andre kataloger hvis forfattere har datert ut fra sitt personlige skjønn. Datering av småbronser blir derfor gjerne omtrentlig. Har man å gjøre med flere av samme type, kan man for disse lage en relativ kronologi, d.v.s. datere dem i forhold til hverandre, og så forsøke å koble i hvert fall noen av dem til gjenstander som kan dateres på uavhengig grunnlag.

Christoph Bernoulli har oppstilt oksehodene i sin samling etter et visst mønster som antyder en kronologi. De mest naturalistisk utførte eksemplarene kommer først, de mer abstraherte sist. Denne kronologien forutsetter at oksehodene er romerske, for i gresk kunst går jo utviklingen i motsatt retning, fra en nokså

abstrakt arkaisk stil til en mer naturalistisk klassisk og hellenistisk stil. At Bernoulli i dette tilfelle har gjort rett i å applisere den romerske stilutvikling på oksehodene, ser vi av at noen har kors, og disse kan som nevnt neppe være tidligere enn det 4. årh. e.Kr. Det er derfor rimelig å tro at oksehodene som type er et romersk, ikke et gresk fenomen.

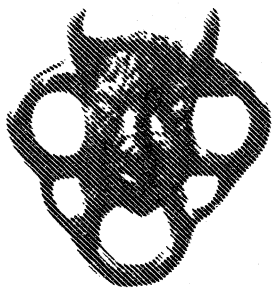


Fig. 5. Oksehode av bronse omgitt av tre ringer. Christoph Bernoullis samling.

Om vi ser på typologi i stedet for stil, finner vi at de mer naturalistiske oksehodene (Fig. 5) er omgitt av kraftige og ofte relativt store ringer, mens endel av de mer abstraherte viser flere og mindre ringer. De kraftige ringene har åpenbart hatt en funksjon idet det må ha vært festet lærstroppe, tauverk eller lignende i dem. Oksehodene har ikke vært loddet på et underlag, hvilket vi kan slutte av deres glatte baksider (Fig. 2,4), og da bør de ha vært opphengt på en eller annen måte. De mange små ringene synes å ha vært overflødige i et slikt oppheng, så det

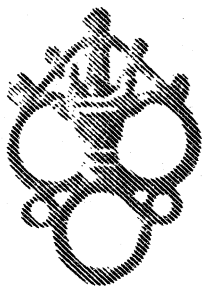


Fig. 6. Oksehode av bronse omgitt av ringer. Christoph Bernoullis samling.

virker mest sannsynlig at typen med få og store ringer er den tidligste og at flere og mindre ringer er et resultat av en senere utvikling i mer dekorativ retning. Som en tommelfingerregel kan vi derfor si at de tidlige oksehodene er nokså naturalistisk utført og omgitt av få, men kraftige ringer, mens de senere er mer abstrahert og samtidig mer «overlesset» med små, spinkle ringer og vridde metalltråder (Fig. 6,7). Korset som noen av oksehodene er utstyrt med, understreker den

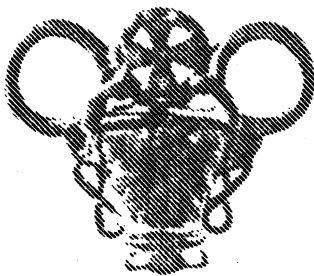


Fig. 7. Oksehode med kors av bronse omgitt av ringer. Christoph Bernoullis samling.

relative kronologien idet de mest naturalistisk utformede eksemplarene mangler kors, mens dette symbolet finnes på noen av de mest abstraherte. Denne regelen er imidlertid ikke uten unntak, for graden av abstraksjon i oksehodene går ikke bare på tidsepoke, men også på håndverkernes faglige nivå og personlige smak.

Forsøker man å knytte oksehodene til daterbart materiale, viser det seg at de nærmeste parallellene stilistisk sett finnes i tidlig keisertid, særlig 1. årh. e.Kr. F.eks. er det bevart metallkanner og annet husgeråd med oksehoder som ligner en del på de mer naturalistiske i vår gruppe slik som det som er illustrert i Fig. 5. Videre kan man sammenligne våre hoder med lamper utformet som oksehoder. Sistnevnte eksisterer både i bronse og i brent leire. Lampene i leire er de mest vanlige, og de ble laget for å imitere de sjeldnere og dyrere bronselampene. Siden de har metallkarakter, kan det være relevant å sammenligne dem med metallgjenstander selv om man i alminnelighet bør være forsiktig med sammenligninger av gjenstander i forskjellig materiale.

Våre oksehoder er mer folkelige i stilen enn hodene på de fine metallkannene, men mer forseggjorte enn de «simplere» lampene av leire. Sammenligner man en slik leir lampe (Fig. 8) med oksehodet på Fig. 5, gjenfinner man de mandelformede, skråttstilte øynene, den brede, hårete pannen og rynkene over mulen. Hvis man kan snakke om et «okse-ideal», er det det samme som ligger til grunn i begge tilfelle. Da lampen er funnet i

Pompeii, er den ikke laget senere enn 79 e.Kr., og siden slike enkle leirgjenstander sjelden hadde så forferdelig lang levetid, kan man vel nokså trygt datere den pompeianske lampen til 2. halvdel av 1. årh. e.Kr.



Fig. 8. Oljelampe i terrakotta i form av et oksehode fra Pompeii. London, British Museum

Selv om vi ikke hadde visst at denne lampen var funnet i Pompeii, hadde vi kunnet plassere den i 2. halvdel av 1. årh. e.Kr. utfra den typologien som gjelder for slike lamper, for det er nemlig funnet såpass mange av dem at det er laget en typologi. Oksehodelampene er kjent fra hellenistisk tid av og ble laget til ut i senantikken, og grunnen til deres popularitet er antagelig at oxen er knyttet til månegudinnen Selene (romernes Luna). For å understreke denne tilknytningen er

lampene ofte utstyrt med en halvmåne som sitter bak eller over oksens horn. Meningen med symbolikken er vel at lampen, lik en liten måne, skal opplyse natten. Sammenligningen mellom halvmånen og oksens krummede horn er meget gammel og finnes alt på en kile-skrifttavle fra Ebla i Syria, daterbar til 2. årtusen f.Kr. Man snakker gjerne om månens horn idet halvmånens spisser er å ligne med endene på oksehornene.

Gjennom sammenligninger med lamper og andre oksehoder kan vi altså forsøksvis datere de tidligste oksehodene med ringer til tidlig keisertid. Verre er det med de seneste, for de tilhører perioder hvor det er mer sparsomt med sammenligningsmateriale. Når det gjelder oksehodet i norsk eie (Fig. 1-2), kan det bemerkes at hodet ligner endel på et som sitter på det ene navet til et bronsesegl utformet som et hjul (Fig. 9). Bokstavene i dette seglet er av samme type som de vi finner i en lang innskrift fra St. Polyuktos-kirken i Konstantinopel, som ble påbegynt i 520-årene. En datering av seglet og vårt oksehode til 1. halvdel av 6. årh. virker derfor ikke urimelig. Hodet i Stockholm, som har fjernet seg mer fra prototypen, kan da være noe senere, f.eks. fra 2. halvdel av 6. årh., men tidsforskjellen behøver ikke å være så stor. Kanskje fortrekk mesteren for Stockholm-hodet en mer abstrakt stil.

Det finnes oksehoder som er en god del mer forenklet og abstrahert enn eksemplarene i Oslo og Stockholm, men det ville være galt å skape noen automatikk hvor man koblet en økt grad av abstraksjon til en senere datering. Man kan også se det slik at de mest abstraherte oksehodene er fjernest fra prototypene ikke i tid, men i rom, på den måten at de er skapt av provinsielle håndverkere som stod langt fra samtidskunstens hovedstrømninger.

Hvor lenge oksehodene ble produsert, vet vi ikke. Et eksemplar i Konya som jeg har nevnt tidligere i denne artikkelen, er

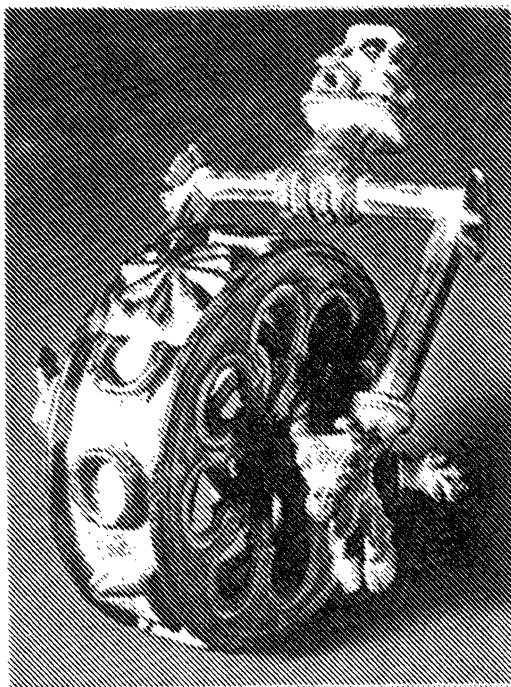


Fig. 9. Bronsesegl i form av et hjul.
Athen, privatsamling.



Fig. 10. Detalj av senantikk mosaikk fra Gafsa i Tunis med fremstilling av veddeløp i Circus Maximus. En sparsor (med sekk på ryggen øverst i venstre halvdel av bildet) gjør «hornets tegn»

blitt publisert som et seldsjukkisk verk og skulle derfor være daterbart til 1100- eller 1200-tallet, men denne sene dateringen skyldes utvilsomt at forfatteren har regnet hodet som seldsjukkisk fordi det er funnet i en by som seldsjukkene gjorde til sin hoved-stad. Konya (Iconicum) er imidlertid meget eldre, og man kan derfor ikke automatisk rubrisere lokale enkeltfunn som seldsjukkiske medmindre dette bekreftes av den øvrige konteksten. Jeg vil selv tro at oksehodene med ringer er noe som tilhører romersk keisertid og senantikken, selv om det naturligvis er vanskelig å være kategorisk når vi ikke i noe tilfelle har kjennskap til funnkonteksten.

Til slutt kommer vi til spørsmålet om oksehodenes funksjon. I katalogen over

bronsegenstander i Museum of Fine Arts i Boston omtales de som håndtak på skrin eller metallkar (M.B. Comstock og C. Vermeule, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts, Boston 1971*, s. 280-281), men de bærer ikke preg av å være loddet eller naglet til noe (sml. Fig. 2 og 4). Allerede tidligere har jeg bemerket at de kraftige ringene som omgir oksehodene passer til å holde snorer eller lærstropper, og Christoph Bernoulli har foreslått at de har vært deler av ride- eller seletøy (op. cit., s. 50).

Bernoulli har også påpekt at ett av eksemplarene i hans samling bærer en gresk innskrift som sier: «Herre, beskytt bæreren!», og slutter av dette at oksehodene også har hatt karakter av amulet-

ter (op. cit., s. 49). Det før nevnte eksemplaret med innskriften «Leve Bes-soula» peker i samme retning, for slike oppmuntrende innskrifter har også ond-tavvergende hensikt.

Forslaget til Christoph Bernoulli virker meget overbevisende, for oxen er også i andre sammenhenger kjent som amulett. Både oksehornene og halvmånens horn, som de ofte sammenlignes med, kan spidde det onde øyet, og ved å strekke frem peke- og lillefingeren mens de øvrige fingrene er krummet innad kan man danne det såkalte hornets tegn. Fingerspissene rettes da mot bæreren av det onde øye eller det sted man mener at de onde kreftene kommer fra. Både hornets tegn og amuletter med horn er derfor gode midler til beskyttelse. Også i våre dager brukes hornets tegn i middelhavslandene, men man bør aldri gjøre det mot noen, for det er blitt et tegn på at man mener vedkommende er bedradd av sin kone.

Hornets tegn kan også symbolisere tallet 4, men i antikk billedkunst brukes det gjerne i ondtaavvergende betydning. På en tidligkristen sarkofag i Vatikanet, Ju-

nus Bassus-sarkofagen, ser vi Pilatus som skal til å vaske av seg blodskylden som han har pådradd seg ved å dømme den uskyldige Jesus til døden. Men vaskingen er tydeligvis ikke nok, for han gjør også hornets tegn for å beskytte seg mot fiendtlige og hevnerende makter. En detalj av en mosaikk fra Gafsa i Tunis som fremstiller et veddeløp i Circus Maximus i Roma, viser en sparsor (se Klassisk Forum 1993:1, s. 21) som strekker ut peke- og lillefingeren (Fig. 10). Det er blitt foreslått at gesten betyr tallet 4, men bronsedelfinene til venstre i mosaikken, som angir rundetallet, viser et annet antall, og det er derfor rimelig å tro at sparsoren gjør hornets tegn for å avverge at en ulykke skal ramme hans faksjons forspann. Et av forspannene har alt lidd naufragium og er ute av spillet, så en ondtaavvergende gest er utvilsomt på sin plass i denne sammenhengen.

I stedet for å gjøre hornets tegn kan man bære en amulett med horn, og her kommer oxen inn i bildet som et naturlig valg, enten alene eller i kombinasjon med halvmånen eller et annet populært ondtaavvergende symbol, nemlig en fallos (Fig. 11). Slike amuletter har man

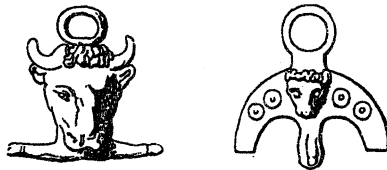


Fig. 11. Romerske bronseamuletter med oksehode og fallos.

funnet mange av særlig i det vestlige middelhavsområdet, og en del av dem er kommet for dagen i romerske militærleirer. Også for noen av disse amulettene vedkommende har man foreslått at de kan ha vært båret av hester, men det er mer usikkert siden de er relativt små og forsynt med bare en liten hempe som ikke er spesielt egnet for å festes i seletøy.

Det som er karakteristisk for de oksehodeamulettene jeg her behandler; er nett-

opp de store ringene som gjør dem velegnet til å være en del av ride- eller seletøy. En annen forskjell mellom dem og de vestlige amulettene er at de aldri er kombinert med halvmåne eller fallos. Oksehodet opptrer alltid alene. Jeg tror dette har en spesiell grunn, og at det neppe er tilfeldig at denne type amuletter (eller seletøybeslag) er innskrenket til den østlige delen av middelhavsområdet, som var preget av gresk språk og kultur.

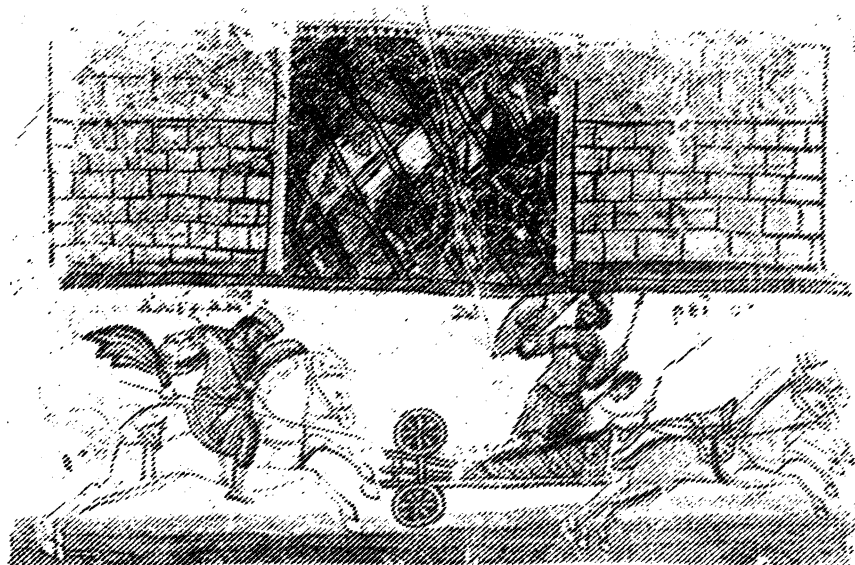


Fig. 12. Aleksander den Store og Bukefalas, illustrasjon til Pseudo-Kallisthenes. Manuskript fra mellombysantinsk tid i Venezia.

Kjennetegnet ved disse amulettene er nettopp oksehodet. De er med andre ord «oksehodete», som man kunne si hvis man på en klosset måte ville skape et adjektiv til «hode» slik man kan gjøre på engelsk eller tysk ved å føye «-headed» eller «-köpfig» til et substantiv. Det å ha oksehode eller være forsynt med oksehode heter på gresk «bukefalos», og dette leder tanken hen til Aleksander den Stores hest, som jo het Bukefalas eller Bucefalus. Jeg tror grunnen til oksehodeamulettenes popularitet som ride- eller seletøydekorasjon i deler av den antikke greske verden nettopp ligger i Bukefalas-assosiasjonene. Det finnes flere forklaringer på hvordan Aleksanders hest fikk sitt navn: noen sier at dens hode lignet et oksehode, men den mest sannsynlige forklaringen går ut på at hesten bar dette navnet fordi «bukefalos» var betegnelsen på en spesiell thessalisk hesterase hvis representanter var brennemerket med et oksehode. Det kan enten ha vært et stuttermerke eller et offentlig stempel som viste at hesten var blitt kontrollert og funnet verdig til betegnelsen bukefalos. Uttrykket forekommer alt i Aristofanes' tapte komedie *Anagyros*, hvor det heter i et fragment: «Ikke gråt, jeg skal kjøpe en bukefalos til deg». Det faktum at Bukefalas' selger etter sigende forlangte en ublu sum for hesten, kan også tyde på at den i kraft av å være en bukefalos på forhånd bokstavelig talt var stemplet som et kvalitetsdyr.

Til støtte for dette synet kan man henvise til et mellombysantinsk mauskript av

Pseudo-Kallisthenes' Aleksander-biografi i Venezia (Fig. 12). Ifølge Kurt Weitzmann, den kjente ekspert på bysantinske manuskripter, kopierer manuskriptet i Venezia en senantik modell (K. Weitzmann, *Greek Mythology in Byzantine Art*, Princeton 1951, s. 102-106). Illustrasjonen i manuskriptet viser to scener. Øverst står Bukefalas bak et gitter, for den er så farlig at den ikke kan gå løs. Gitteret gjør det kanskje vanskelig å se oksehodet som er brent inn på hestens lend, en vanlig plassering for slike brennemerker. I nederste scene har Aleksander temmet hesten og forfølger Dareios etter slaget ved Arbela. Perserkongen er fremstilt stående på en stridsvogn trukket av to hester, mens Aleksander ridende på Bukefalas er i ferd med å innhente ham. I denne scenen ser vi tydelig oksehodet, som nå synes å være blitt en del av ridetøyet idet én stropp utgår fra hver side mens to pyntestropper henger ned fra undersiden av hodet. Disse stroppe-nes plassering tilsvarer akkurat ringene i våre oksehodeamuletter, og jeg vil tro at manuskriptmalerens senantikke forbilder ble skapt av en person som var influert av bukefalas-amuletter på ridetøy. Man kan naturligvis også tenke seg amulettene båret på andre måter der hvor to eller flere stropper var føyd sammen: i hodetøyet, f.eks., eller i overgangen mellom bryst- og bukgyrd.

Dette er ikke det eneste eksempel på at brennemerker dukker opp som seletøybeslag. I en mosaikk i den store spisesalen med tre exedraer i Piazza Armerina-

villaen på Sicilia ser vi en hest som i sitt ridetøy har innfelt et hjul (Fig. 13), et vanlig brennemerke for hester.

Brennemerker på dyr, særlig hester, er kanskje ikke blant de vanligste temaene innen oldtidsforskningen, men det er skrevet del om dem. Jeg vil spesielt hen- vise til en artikkel av F.J. Dölger, Profane und religiöse Brandmarkung der Tiere in der heidnischen und christlichen Antike, som utkom i 1931 i «Antike und Christentum» III, s. 25-62, en skriftserie hvor

Dölger øste av sine filologiske og teolo- giske kunnskaper. Av senere litteratur kan nevnes J.W. Salomonsens grundige arbeid La mosaïque aux chevaux de l'antiquarium de Carthage, Haag 1965 (for en beskrivelse av hestene og deres brennemerker se s. 93-126).

Brennemerker er av forskjellig slag. Ei- endomsmerker har vært vanlige til denne dag – hvem husker ikke cowboyfilmer hvor djerve menn fanget okser med lasso og presset brennjernet inn i skinnet på



Fig. 13. Mosaikk fra Piazza Armerina-villaen på Sicilia med rytter. Stroppen som går ut bak salen har en amulett i form av et hjul.

dem? – men i antikken var magiske og ondtavvergende tegn også utbredt. Særlig veddeløpshester synes å ha vært forsynt med denslags tegn, og de var da også mer utsatt for ulykker enn vanlige husdyr ved siden av at gode hester gjerne var gjenstand for misunnelse og derved kunne rammes av det onde øye.

I forrige nummer av *Klassisk Forum* (1995:1, s. 11-12) nevnte jeg lykkebringende og ondtavvergende tegn på kontorniatere. Noen av disse, som f.eks. palme-grener, går igjen som brennemerke på veddeløpshester også. Det finnes en god del eksempler fra billedkunsten, fra mer beskjedne gjenstander som spillebrikker til fremstillinger i stort format i mosaikker. Sistnevnte har man funnet mange av spesielt i Nord-Afrika og områder som var under nordafrikansk innflytelse kulturelt sett, slik som Spania og Sicilia.

Imidlertid kjenner jeg ingen eksempler på oksehodebrennemerker i billedkunsten bortsett fra scener som viser hesten Bukefalas. Det kan være flere grunner til dette. Én kan være at praktisk talt alle fremstillinger av hester med brennemerker viser veddeløpshester, og Bukefalas var en ridehest. Dessuten er det av en eller annen årsak slik at det ikke finnes bevart eksempler i billedkunsten på hester med brennemerker fra det østlige middelhavsområdet, bare fra det vestlige. Hvorfor det er slik, vet jeg ikke. Fra papyri og andre kilder kjenner vi til at dyr ble brennemerket også i øst, men det er mulig at dette hovedsakelig var eiendomsmerker og at man foretrakk påhengte amuletter når man ville utstyre

dyrene med magiske tegn. Den thessaliske hesterasen med oksehodet innbrent på lenden ble formodentlig ikke lenger avlet i senantikken, i hvert fall kan den ikke ha spilt noen rolle som eksportartikkel. I keisertiden og senantikkk tid var Nordafrika, Spania og deler av Lilleasia mer kjente som områder for hesteavl. Det er derfor sannsynlig at oksehodets opprinnelige funksjon som garantimerke på en bestemt hesterase var gått folk flest av minnet, og at man bare forbant det med Aleksander den Stores hest.

I min nettopp omtalte artikkel i forrige nummer av *Klassisk Forum* kom jeg inn på Aleksander den Store som amulett. Når han kunne få en slik funksjon, er det forståelig nok at hans hest, som bar ham frem til hans store militære seiere, kunne få en tilsvarende betydning for hester. De som festet en Bukefalas-amulett til ride- eller seletøyet, gjorde det nok i håp om at deres hest skulle bli en ny Bukefalas. Vi har her å gjøre med en likhetsmagi hvor bildet er med på å frembringe likhet.

Hvor kommer nå kors et inn? Det er åpenbart at oksehodet uten kors er den opprinnelige versjonen. Ved kors et kommer det til et nytt, kristent element som ikke var der før. Noe lignende kan vi se på lamper med oksehoder og halvmåner; også de overlever kristendommens utbredelse og kan bli forsynt med kors.

For lampenes vedkommende er det blitt foreslått at oks en symboliserer den iranske guden Mithras. Dyret spiller jo en viktig rolle i hans kult, og ved å sette et kors over oksehodet skulle man likesom

symbolisere kristendommens seier over paganismen. Også Christoph Bernoulli har i sin artikkel vært inne på lignende tanker angående oksehodeamulettene (op. cit., s. 46-47).

Personlig er jeg uenig i denne tolkningen. Oksen og halvmånen på lampene symboliserer neppe Mithras, men snarere Luna eller Selene slik de gjorde i tidligere keisertid. Dessuten ble oksene av de kristne slett ikke oppfattet som et negativt symbol for hedendommen. Tvert imot er den et positivt element. Sammen med asenet bi våner den Frelserens fødsel i stallen og symboliserer i den sammenhengen jødekirken (asenet symboliserer hedningekirken).

Det er derfor rimelig å se oksene i kristen kunst i et mer positivt lys. Når det gjelder dens nærvær på lamper, ligger det nær å trekke inn en passus av den tidligkristne dikter og kirkefader Efraim Syrereren (død 373), som i en av sine mange hymner oppfordrer den troende til å løfte sine hender i bønn om natten «lik månesigden, lik oksens horn». Her uttrykker han rimeligvis en symbolikk som lå i tiden, og sammenligningen rent visuelt sett mellom oksehorn, månesigd og den bedendes hender, som i antikken var løftet så de sammen med armen dannet en kurve, er treffende. Denne kurven eller buen skulle de troende tenke på når de tente lampen om natten og så månesigden og/eller oksens horn. På den måten kunne månesigden og oksens oppløftede horn få en ny og kristen mening.

En slik tolkning gir mening for oksehodelamper, men selvsagt ikke for hesteamuletter. I deres tilfelle må man simpelthen tolke korset som et sterkt og beskyttende tegn som har forsterket den magiske virkning. Korset var lenge noe som de kristne kviet seg for å fremstille fordi det sto for en nedverdiggende form for straff, men i siste halvdel av 4. årh. begynner betenkelighetene å forsvinne og korset tas i bruk som et seierstegn som beskytter og bevarer bæreren.

I sitt skrift *Quod Christus sit Deus* skriver Johannes Chrysostomos (347-407) om korset at dette tegnet, som tidligere var et sinnbilde på en grusom straff, nå er blitt attråverdig. Folk fra alle samfunnslag bærer det «inngravert på pannen» (om dette er ment bokstavelig eller om de bare er salvet i korsform på pannen, er uklart); man finner korset overalt, på senger, på klær, på våpen, i soverom og spisesaler, på sølv- og gulltallerkener, på perler, på veggmalerier, på syke dyrs kropper, på legemene til de som er besatt av demoner, i krig og fred, dag som natt (*Quod Christus sit Deus*, 9=Migne, PG, 48,826).

Det finnes også andre belegg for dette; f.eks. hører vi om to hyrder hvorav den enes dyr ble drept av kvegpest mens den andres hjord ble spart fordi han hadde utstyrt feet med kors på pannen (*Severus Endelchius, Carmen bucolicum de virtute signi crucis*, 109-110=Migne, PL 19,800).

Også i billedkunsten finner vi verker som henspiller på denne praksis. I det arkeologiske museum i Berlin befinner det seg en bronsestatuett av en vær som antagelig har vært brukt som vektlodd (O. Wulff, *Altchristliche Bildwerke, Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen*, 3.1, Berlin 1909, nr. 719, s. 163). På værens panne er det innrisset et kors. Nå er det riktignok så at Kristus selv kan bli fremstilt som offerlam med kors over pannen, men han opptrer i skikkelse av et lam, ikke en vær. Plaseringen er sentral (i kirker sees Kristuslammet over altret eller i apsis for å understreke forbindelsen offerlam – messeoffer) og korset står opp over pannen, godt synlig. Det inngraverte korset på pannen til væren i Berlin skal antagelig gjengi et kors som ble malt på dyret, f.eks. med tjære.

Det er også bevart eksempler på oksefigurer med kors over pannen, som en bronsestatuett fra Ankara i British Museum (A. Roes, *Un bronze d'Asie Mineure au Musée Britannique, «Syria»* 1950, s. 221-228). Statuettens kors står rett opp mellom hornene, og på flankene har oksen inngraverte kors og innskrifter som nevner to lokale kappadokiske helgener, Rifsis og Ktimon. I samlingen til Dumbarton Oaks nær Washington finnes en lignende bronsestatuett av en okse uten kors mellom hornene, men med en lang innskrift på høyre flanke som man ikke har klart å tyde. At innholdet er kristent, kan man imidlertid slutte av et innrisset kors (M.C. Ross, *Dumbarton Oaks I.*

Metalwork, Ceramics, Glass, Glyptics, Painting; Washington, D.C. 1962, nr. 54, s. 49-50, pl. XXXVIII).

Begge oksene er tydeligvis votivgaver som har vært oppstilt i lokale helligdommer, og man tør vel formode at de er skjenket av takknemlige bønder hvis kveg er blitt beskyttet av korset og lokale helgeners forbønn. Korset mellom hornene på statuetten i British Museum reflekterer antagelig et kors som er blitt båret på samme måte av en virkelig okse. På dyr uten horn eller med horn som krummer seg nedover slik som værhorn har man selvsagt måttet male korset, som værstatuetten i Berlin viser.

Formodentlig er korset over eller under Bukefalas-oksenes hoder blitt inspirert fra slike små votivstatuetter eller av reelle dyr med påmalte eller påsatte kors. Meningen har nok vært å gi ekstra beskyttelse. Det er godt mulig at noen av de Bukefalas-hodene som har fjernet seg lengst fra prototypen og er omgitt av mange små ringer som må ha vært vanskelige å feste i seletøy, aldri har vært båret av en hest, men vært gitt som votivgaver til kirker i håp om at dyr skulle bli beskyttet eller i takknemlighet over at de ble det.

I likhet med oksehodelampene har Bukefalas-amulettene overlevd kristendommens utbredelse og i noen tilfelle blitt «kristnet» ved tilføyelsen av et kors. Hvor langt ut i middelalderen de er blitt produsert, er som nevnt uvisst. Jeg vil tro at de ikke holdt seg gjennom den ikonoklastiske perioden (726-843), for i etter-

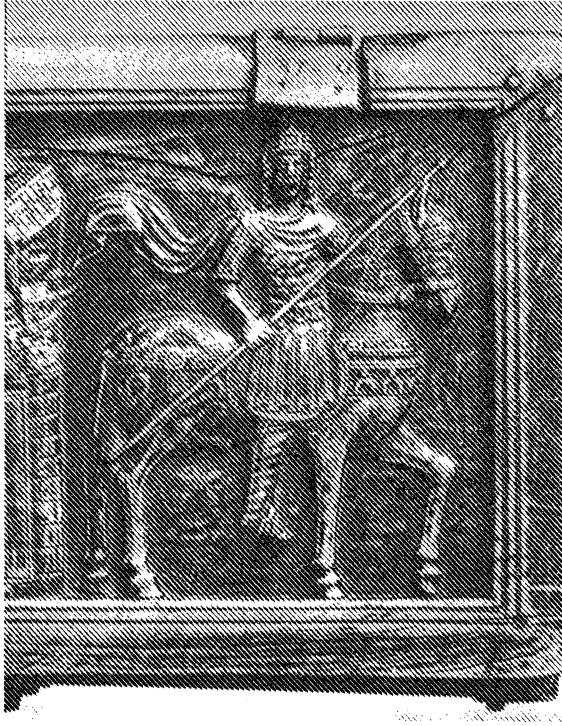


Fig. 14. Detalj av mellombysantinsk elfbennesskrin i Troyes med keiser til hest. Hesten bærer halvmåneamuletter.

ikonoklastisk kunst finner vi ingen hestefremstillinger som bærer oksehoder som pynt på seletøyet med unntak av slike som kopierer eldre modeller slik som manuskriptet i Venezia (Fig. 12). Ofte er hester i såkalt mellombysantinsk kunst rikt utstyrt med amuletter, men halvmånen dominerer (Fig. 14). Dette eldgamle symbolet holdt seg øyensynlig bedre enn oksehodet.

Selv i vår tid har vi spor av assosiasjonen hest – halvmåne – lykke i form av hestekoen. Det er jo karakteristisk at hvis den henger opp-ned, «renner lykken ut». Forat hestekoen skal være lykkebringende, må «hornene» peke i været. Da minner den om en halvmåne og kan ennå tiltrekke lykken slik oksehornenes og halvmånens spisser har gjort det i uminnelige tider.

Siri Sande

Med Aisopos till Bayern och Costa Blanca

120 unga studenter i ett överfyllt auditorium ivrigt upptagna av att notera detaljerna i en jämförelse mellan Apuleius' *Asinus aureus* och den grekiska *Loukios ê Onos*, båda på originalspråken. Ett «Klassisk institutt» vid ett provinsuniversitet med sju lärare i grekiska och tolv i latin. Var kan man år 1995 uppleva något sådant?

Tillfälligheter gjorde att jag under vårterminen hade möjlighet att acceptera två inbjudningar till gästföreläsningar utomlands, en i januari till *Petronian Society* vid universitetet i München, en i april till universitetet i Murcia i sydöstra Spanien. Båda gångerna hade jag med i bagaget en föreläsning om sociala och moraliska attityder i Aisopos-romanen eller *Vita Aesopi*, som denna märkliga produkt av senhellenism eller tidig kejsartid väl hellre bör kallas.

Men nu skall denna lilla artikel varken behandla Aisopos' upplevelser som slav på Samos eller mina egna turistimpressioner från München – där min värd, Niklas Holzberg, förvisso förde mig runt till nazismens och motståndsrörelsens kultplatser kring universitetet – eller ens mitt möte med genuin spansk barock i Costa Blancas inland. De två korta ut-

landsturererna kom för min del nämligen att inrama viktiga begivenheter på den klassiska fronten i Norge, seminariet om Levande latin i Norge och tillsättningen av en nationell universitetskommitté för en större satsning på antiken och dess språk. Det är därför inte så konstigt att jag speciellt förhörde mig om de klassiska språkens ställning i de länder jag besökte; och större kontrast till dagens situation i Norge får man leta efter.

Bayern är som bekant ingen typisk tysk delstat, utan något helt för sig själv. Det gäller i högsta grad också de klassiska språken. Situationen i Tyskland i övrigt (jag talar om det tidigare Västtyskland) liknar vår egen, *mutatis mutandis*: från en ojämförligt mycket starkare utgångsposition än i Norge, och med åtskillig eftersläpning, sker också här en gradvis inskränkning av latinstudiet i skolorna. Procentandelen minskar och från att ha varit första främmande språk, basen för allt språkstudium, blir latinet allt oftare tredje och sista. Grekiskan knuffas därmed oundvikligen också allt närmare avgrunden, även om det rapporteras att Jostein Gaarders *Sofies verden* de sista åren har drivit antalet grekiskstuderande gymnasister i höjden (jfr Frankfurter Allgemeine Zeitung 28.03.95). (Synd

bara att grekiskan i Gaarders hemland blivit ett till den grad oakturellt skolämne att motsvarande vinst inte kan inhöstas här.)

Men Bayern – och i viss mån också Baden-Württemberg – är fortfarande klassiska bastioner i skolvärlden. En viktig faktor är att Bayern behållit det trespråkliga gymnasiet, medan det tvåspråkliga blivit regel annorstädes. Det humanistiska gymnasiet – alltså med grundligt studium av både latin och grekiska – har sedan 1975 bara minskat med ett par procent, från 13,7% till 10,5% av elevmassan. Det nyspråkliga gymnasiet har under samma tjuvårsperiod minskat från 43,3% till 40,8%, det matematisk-naturvetenskapliga ökat från 30,2% till 32,8% (musik-, handels- och samhällsvarianterna är försvinnande små, nu ca 5% vardera) – alltså en förbluffande statistisk situation!

Omsatt i konkreta tal innebär det t.ex. att varje år över 7.000 skolelever i delstaten väljer latin som första språk (medan 35.000 väljer engelska och mindre än 300 franska), medan 18.000 kommer att välja det som andra språk, och att över tusen bayerska ungdomar sju år senare går ut gymnasiet med också hela tre års grekiska i bagaget. Här har vi naturligtvis förklaringen till det fulla München-auditoriet jag refererade till inledningsvis. Latin och grekiska är helt aktuella och matnyttiga universitetsämnen för blivande lärare, och den gymnasieundervisning de går till är ingalunda inskränkt till grammatisk explikation av Xenofon och Caesar. Vad studenterna fick med sig

från Niklas Holzbergs didaktiskt mönstergilla föreläsning om Apuleius och hans grekiska förlaga var relevant förberedelse för egen undervisning av vetgiriga och språkligt avancerade gymnasister vid något av Bayerns humanistiska gymnasier.

Inte konstigt heller att enbart universitetet i München varje termin utexaminerar ca 30 kandidater med *Staatsexamen* i klassisk filologi (dessutom lika många i Erlangen, Würzburg och Regensburg tillsammans), och att tre till sju doktorsdissertationer framläggs där varje år, fler i grekiska än i latin. Medan Köln, Hamburg, Berlin och andra traditionella centra för klassisk filologi nu rapporteras ha studenttal som ibland närmar sig skandinavisk standard (om också inte norsk), är München – och i något mindre grad Heidelberg – fortfarande storproducenter av lärare i latin och grekiska. Tydligare kunde det inte illustreras att det inte är allmänt intresse för antiken eller för humanistisk bildning som bestämmer studenttalen i klassiska språk vid universitetet, utan helt enkelt och krasst: arbetsmarknaden. Där det inte finns grekiska och latin i någorlunda omfattning i skolorna, kan ämnena aldrig bli konkurrenskraftiga vid universitetet.

Den slutsatsen underbyggs ytterligare av erfarenheterna från Murcia. Staden är huvudort i ett rikt jordbruksdistrikt, alltså sedan araberna introducerade konstbevattningen där. Medan guideboken meddelar att en svärson från Murcia traditionellt är spanska föräldrars sista val – «bondeknoledens by», ett Spaniens Boi-

otien? – har situationen nu möjligtvis ändrat sig, ty (efter vad mina värdar upplyste) staden har den största Mercedes-tätheten i landet. Universitetet har gamla anor, det grundades på 1300-talet, och ligger nu med sina 35.000 studenter på sjunde plats bland spanska universitet.

Mot den bakgrunden är ett *Dpto de filología clásica* med närmare 20 lärare och sammanlagt ca 150 studenter i ett femårigt studium kanske inte så uppsiktsväckande. Men det har visat sig vara en koloss på lerfötter; och fötterna är skolan. När mina värdar – Consuelo Ruiz-Montero med make Antonio – för cirka tjugo år sedan började sina universitetsstudier i klassisk filologi, hade de bakom sig i skolan ett femårigt latinstudium och tre år grekiska (genomgående 3–4 veckotimmar). Men nu har Felipe González, kanske på tampen av sitt maktinnehav, plötsligt satt i verk en genomgripande skolreform som ser ut att snabbt rasera det gamla humanistiska gymnasiet.

Som en övergångsform har man låtit latinet vara kvar som obligatoriskt ämne i det humanistiska gymnasiet, men bara som tvåårigt studium, och grekiskan är frivillig. Nästa steg är att göra också latinet frivilligt – och detta i ett land där romersk historia är lokalhistoria och latinet basen för modersmålet. Om planerna helt genomförs är osäkert, protesterna har varit starka och det allmänna politiska läget är osäkert; det socialistiska partiet kan mista regeringsmakten, och nya politiska konstellationer kan eventuellt bromsa utvecklingen något. Men det är

tydligt att Spanien nu är på samma väg som det övriga Europa vad gäller klassiska språk.

Vid universitetet har den ändrade skolsituationen givit omedelbara utslag. Nu börjar i Murcia årligen bara ca 8-10 studenter på det tvååriga specialiserade studiet som leder till gymnasielärarkompetens i latin och grekiska (något fler har filologi i det förberedande treåriga studiet). Och lärarna ser för sig att inom kort få ta emot studenter som inte har några förkunskaper alls i grekiska från skolan och endast elementarkunskaper i latin – en helt ny situation, bokstavligen otänkbar för bara några år sedan.



Pessimismen var alltså stor bland klassiker i Murcia (även om det ännu inte börjat talas om nedskärningar i lärarstaben). I München däremot verkade man betrakta situationen som tämligen stabil: CSU:s solida majoritet i Bayern synes garantera inte bara för «law and order» (München har, Derrick-imaget till trots, jämförelsevis låg brottslighet) utan också för ett bevarat humanistiskt gymnasium. Men det är nog realistiskt att vänta att procenten av elever som väljer denna variant (och därmed skolor som erbjuder den) kan fortsätta att sjunka. Somliga har också insett att det inte finns någon automatik: latinundervisningen måste förny-

as, om inte nedgången skall accelerera som i det övriga Tyskland.

Fallen Murcia och München illustrerar alltså, på varsitt sätt, hur beroende vi på universiteten är av skolans studietillbud, och hur beroende detta studietillbud i sin tur är av den aktuella skolpolitiken, av olika partipolitisk färg. En konservativ «kristsocial» majoritet i Bayern garanterar överlevande för det humanistiska gymnasiet, en socialistisk regering i Spanien hotar att ge dödsstöten till de klas-

siska språken. Men det som är radikalt i Spanien, är inte nödvändigtvis radikalt i Norge, utgångspunkten är så olika. Där innebär förändring att man bryter med något som betraktas som ett långvarigt kulturellt maktmonopol, här kunde förändring förhoppningsvis innebära att man på nytt klargör och aktualiserar sin historisk-kulturella bas.

Tomas Hägg

470.7

Latinet som undervisningsspråk

På senare tid har latinet som undervisningsspråk varit föremål för livlig diskussion. Den tyska tidskriften *Der alt-sprachliche Unterricht* ägnade nyligen ett helt häfte åt denna fråga (Jg. XXXIV, Heft 5, September 1994). Andreas Fritsch, professor i latinsk didaktik i Berlin, har i sin monografi *Lateinsprechen im Unterricht. Geschichte – Probleme – Möglichkeiten* (Bamberg 1990) behandlat problemet mångsidigt och opartiskt mot historisk bakgrund. Det tycks vara så att frågan huruvida en lati-

nist skall kunna tala latin eller inte återigen har blivit högst aktuell.

Jag har själv sedan hösten 1987 hållit både i Helsingfors och i Jyväskylä vissa föreläsningar och konversationsövningar på latin. Eftersom antalet latinstudenter på grund av numerus clausus vid våra universitet är tämligen begränsat och föreläsningarna måste lämpa sig för flera nivåer, har jag under de senaste åren föreläst på finska men hållit konversationsövningar och muntliga översätt-

ningar helt på latin. Min erfarenhet är att studenterna tycker mycket om sådana övningar och aktiveras inom några veckor till att ställa frågor till läraren och småprata på latin. Jag har just nu några framstående elever som talar och skriver latin tämligen felfritt.

I princip torde den moderna undervisningen i latin inte skilja sig alltför mycket från språkundervisningen i allmänhet. Jag brukar ofta i denna fråga hänvisa till Quintilianus, som säger (inst. 10,1,1) att språkfärdigheten måste skaffas genom tre slags övningar, nämligen genom att skriva, läsa och tala (*scribendo, legendo, dicendo*). Om någon av dessa uteblir, så förlorars mödan också i de andra övningarna (*ita sunt inter se conexa et indiscreta omnia ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum*). För dagens elever och studenter, som inte har latinet som modersmål, måste tilläggas att det också är viktigt att lyssna, d.v.s. att vänja örat att förstå latin som talas eller läses högt. Jag tackar Vibeke Roggen för att i sitt brev ha påpekat detta.

Andreas Fritsch har i nyssnämnda bok (s. 83-112) utförligt behandlat möjligheterna att tala latin i modern undervisning. Att tala latin betyder för honom i detta sammanhang alla de språkliga aktiviteter, som syftar till att göra latinet akustiskt förnimbart, så att det kan erfaras som ett verkligen fungerande kommunikationsmedel (s. 83 «*das Lateinische .. im Unterricht oder in damit zusammenhängenden Veranstaltungen akustisch wahrnehmbar und in seiner ursprünglichen Rolle als tatsächlich funktionieren-*

des Kommunikationsmittel erlebbar zu machen»). Dessa aktiviteter kan vara reproducerande – t. ex. uppläsning, framförande av texter som man lärt utantill, sceniska dialoger, skådespel, sånger – eller ha fria former såsom improviserade samtal, förberedda tal, föredrag, dikter, dialoger o.s.v. Fritsch presenterar i detalj tolv olika situationer där sådana aktiviteter kan övas eller tillämpas. Av dessa aktiviteter skall jag i det följande närmare behandla sådana som jag själv har praktiska erfarenheter av.

Under hela antiken var det normala förfarandet att man själv läste högt eller lät en slav göra det. Antikens författare eftersträvade välljud, och hela litteraturen var avsedd för uppläsning. Latinläraren kan idag lätt falla för frestelsen att låta bli att högläsa texten som behandlas, eftersom lektionerna är få och tid behövs för grammatisk och saklig interpretation. Men högläsandet av texten – förutom att det redan förutsetts av de antika författarna – är också en effektiv inlärningsmetod. Det har beräknats att man behåller 20% av det man hör, 10% av det man läser, 30% av det man ser, men 70% av det som man samtidigt både hör och ser (H.-J. Glücklich, *Altsprachliche Unterricht* XXXIV, 5, 1994, 18).

Dialogerna med delade roller lämpar sig utmärkt för alla undervisningsnivåer. I de flesta latinska skolböcker, åtminstone i dem vi använder i Finland, finns många dialoger som inte är för svåra ens för elementärundervisningen. Latinstudenterna i Jyväskylä har i sina julfester flera gånger presenterat den medeltida

pjäsen *Miraculum Sancti Nicolai* (tryckt i K. P. Harrington, *Medieval Latin*, Chicago 1967, ss. 228-232), ur vilken både skådespelarna och åskådarna kunnat inhämta mycket nöje och nyttiga latinska fraser, för att inte tala om kunskapen om själva legenden på vilken skådespelet grundar sig. «Den vinner allas bifall, som blandar det nyttiga med det nöjsamma,» *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci*, säger Horatius (*Ars poetica* 343). Alltså *utile dulci* också i undervisningen.

Det säges också: *Memoria minuitur ... nisi eam exerceas aut etiam si sis natura tardior*, «Minnet avtar, om man inte övar det eller är litet slö av naturen» (Cicero, *De senectute* 21). Erasmus från Rotterdam kunde utantill hela Terentius och många medeltida latinister memorerade hela Alexander de Villa Dei's (c. 1170-1250) *Doctrinale puerorum* med dess 2645 hexametrar. Den karelska kvinnan Larin Paraske (1833-1904) sjöng för runosamlarna utantill 1343 runor, som innehåller c. 32.000 verser, och därtill kunde hon omkring 3000 ordspråk. I min barndom var det inte ovanligt att man lärde sig utantill hela katekesen, förrän man gick och läste för prästen. Ännu idag är det självklart att skådespelare måste lägga på minnet stora textmassor. Människans minne fungerar fortfarande om man vill öva det, och latinundervisningen ger många utmärkta möjligheter till minnesövning. Vissa deklinations- och konjugationsparadigm måste ju efter hand läras utantill, om man vill lära sig latin ordentligt. Latineleverna brukar också memorera många ordspråk och

sentenser, verser, ibland t.o.m. korta dikter och dylikt. Upprepad läsning medför ofta av sig själv att man efteråt minns mycket av det lästa utan hjälpmedel. Kanske borde man – i rimlig mån – hävda denna inlärningsmetod mer än man brukar göra idag.

Jag nämnde redan ordspråken och sentenserna. De finns ju i alla latinska läroböcker och kan med fog anses som dagens levande latin, som används gärna och med viss stolthet t.o.m. av människor utan övriga latinkunskaper. Oberoende av nivån kan sådant material alltid införas i undervisningen och om möjligt förknippas med konkreta situationer. Det finns många samlingar med lämpligt material där sådana fraser kan inhämtas. *Audiat et altera pars, Cuiusvis hominis est errare, Docendo discimus, Festina lente, In dubio pro reo, Ne quid nimis, Non scholae sed vitae, Per aspera ad astra, Quot homines tot sententiae, Relata refero, Repetitio est mater studiorum, Sat sapienti, Ultra posse nemo obligatur* är exempel på fraser som lätt kan införas i lektionen. Numera föreligger också böcker med olika slags illustrationer till latinska sentenser och ordspråk. Jag har med min vän Jouko Jokinen nyligen utgivit boken *Mämmiä saatana* (Yliopistopaino, Helsinki 1994) som innehåller 140 fraser med illustrationer. Det var vår mening att i det här sammanhanget kasta de gamla romarna helt och hållet i sop-tunnan och i bilderna endast använda moderna motiv som visar, hur i och för sig urgamla uttryck lämpar sig för användning i det moderna livets situationer.

Latinska frågor och svar i anknytning till redan behandlade texter kan användas redan på en mycket tidig undervisningsnivå. I början kan man ställa frågorna skriftligt, och eleverna söker svaren i sin textbok som hemarbete. Ett exempel på sådant förfarande är texten *In media Italia est Latium*¹ följt av åtta frågor. De studenter som läst latin under en termin fyra veckotimmar vid Jyväskylä universitet har i slutexamen haft sådana här texter, som skrivits av lektor Erkki Palmén. Uppgiften är vanligen att först översätta texten till finska och sedan svara skriftligt på latin på frågorna. Sedan eleverna genom skriftliga övningar vant sig vid att svara på enkla frågor, kan övningar av samma slag genomföras muntligt under lektionerna.

Samma metod lämpar sig utmärkt för undervisning av räkneorden, som tillhör det centrala ordförrådet men i början är

svåra att minnas. Läraren kan t. ex. genomgå med sina elever multiplikationstabeller eller utföra andra enkla räkneuppgifter: *Quot sunt duo et duo? Duo et duo sunt quattuor. – Quot sunt decem et undecim? Decem et undecim sunt unum et viginti. – At quot sunt quater quina? Quater quina sunt viginti. – Deduc unum de decem! Quid fit? Fiunt novem. – Divide quadraginta in octo partes! Quid fit? – Fiunt quinque.* Sådana här övningar kan man lätt genomföra utan att tala ett enda ord annat än på latin.

Latinska sånger av olika slag ger omväxling i undervisningen och gör språket levande. I Finland är samlingen *Piae Cantiones*, som användes i de finska skolorna kanske redan på medeltiden, fortfarande mycket populär. Jag själv gjorde min första bekantskap med latinet på hösten 1945 genom en av dessa sånger. Idag har vi möjlighet att i TV följa

1) *In media Italia est Latium. Ibi olim aedificata est Roma. Haec primo non urbs erat, sed vicus parvus, qui muro humili cingebatur. Mox tamen Romani ceteras civitates Latinas domuerunt atque etiam extra Latium penetraverunt. Postea non solum cuncta Italia, sed multae aliae quoque terrae in potestatem eorum redactae sunt. Tum fama populi Romani ubique nota erat. Hodie in terris imperii Romani varia monumenta coloniarum antiquarum restant: pontes, aquaeductus, columnae templorum, muri oppidorum. – In foro Romano olim populus conveniebat et de legibus rei publicae decernebat. Tribunus plebis ius intercessionis habebat: si leges ab aliis magistratibus rogatas non approbat, "Veto!" dicere solebat; neque tales leges a populo accipiebantur.*

1. Ubi Roma olim aedificata est? 2. Quid Romam tum cingebat? 3. Quae civitates primo in potestatem Romanorum redactae sunt? 4. Si hodie terras imperii Romani visitamus, quae monumenta coloniarum antiquarum ibi videmus? 5. Quid cives Romani in foro faciebant? 6. Quid faciebat tribunus plebis, si quam legem rogatam non approbat? 7. Accipiebaturne talis lex? 8. Qui in comitiis leges rogabant?

mässan som vid de stora helgerna (julen, påsken) sänds från Peterskyrkan i Rom på latin. Den latinska mässans huvuddelar (*Gloria minor l. maior, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei*) och de viktigaste sekvenserna (*Stabat mater, Dies irae, Lauda Sion, Veni Sancte Spiritus*) utgör en viktig del av det levande latinska kulturarv som inte borde försummas i skolundervisningen. För att förstå texterna som läses och sjunges på latin är det naturligtvis nödvändigt att känna dem på förhand. I Finland har vi också gjort många översättningar av populära sånger, som används flitigt av latinstudenterna i deras fester. Vi är inte enbart beroende av *Gaudeamus igitur*, utan kan sjunga mycket annat. Mycket populära har Horatius-variationerna blivit som utkommit på en CD-skiwa och presenterades för första gången i München vid Horatius 2000-års jubileum den 27.11. 1993.² Reine Rimón, som ackompanjerad av sina *Hot Papas* eller *Papae fervidissimi* sjunger dessa variationer, är en ansedd och välkänd jazzsångerska. Skivan har redan presenterats i TV av CNN och BBC. Vi lyckades vinna Reine Rimón för latinet emedan hennes man, bandets batterist, har varit och fortfarande är min elev i latin. Av olika slags sånger, förutsatt att texterna är välgjorda, är det möjligt att lära sig mycket latin. Det viktigaste är väl ändå, att latinet som

presenteras för eleverna med musik i modern dräkt, är lustbetonat. Lärarens auktoritet minskas inte, om han vågar utnyttja sådant. Allt som är roligt är väl ändå inte synd eller på något sätt opassande.

Hittills har jag presenterat vissa möjligheter att aktivera latinet inom ramen för elementärundervisningen. Men en besvärlig fråga återstår. Skall talandet av latin vara ett mål för undervisningen? Beträffande skolnivån torde svaret vara nekande. Lektionerna räcker inte till. Det är bra om läraren då och då talar litet latin till sina elever och dessa förstår vad han säger.

På skolnivån är talandet av latin i första hand en undervisningsmetod vid sidan av andra. Med denna metod är det möjligt att spara tid, för det förekommer i klassen ständigt situationer där läraren lika väl kan göra sig förstådd på latin som på det egentliga undervisningsspråket. T. ex. *Sumite libros*, «Ta fram böckerna», kan man lika bekvämt säga på latin som på vilket modernt språk som helst. Andra i klassen användbara enkla fraser är: *i, quaeso, ad tabulam; inscribe in tabula; ubi est creta; responde, quaeso, ad quaestionem meam; veni ad me; aperite libros; claudite libros; aliquid interrogare volo; quis respondere scit; scio re-*

2) CD-skivan eller kassetten kan beställas från Digelius Music, Laivurinrinne 2, SF-00120 Helsinki, fax 358 0 628 950.

sponsum; hoc non fuit rectum; bene / optime fecisti, o.s.v.

För att använda latinet då och då som undervisningsspråk måste läraren ha en viss erfarenhet av latinsk konversation. Tyvärr är det numera nästan överallt så, att lärarna inte vågar uttrycka sig på latin, eftersom de är rädda att göra fel och göra bort sig inför eleverna. En fri dialog eller en extemporekonversation mellan lärare och elever förekommer därför i skolan ytterst sällan om någonsin. Läraren har grammatiska och lexikaliska färdigheter, men saknar praktik och vågar inte tala; eleven som aldrig blivit initierad i fri latinsk konversation, förblir lika stum.

Vi tycker att det är självklart att en lärare i franska, engelska eller andra moderna språk ständigt måste friska upp och utvidga sina språkkunskaper genom att vistas i utlandet under ferierna. Varför skulle inte latinläraren göra sig mödan att delta i latinska feriekurser, seminarier och dylikt? Orsaken är väl i de flesta fall att lärarna inte alls känner till sådana möjligheter. Sommarkurser i latinsk konversation har sedan åttiotalets början regelbundet hållits i flera länder. För att få reda på var de skall hållas i år, räcker

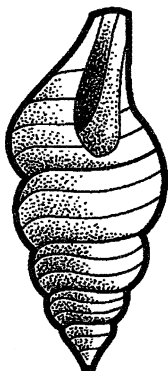
det att följa annonseringen i tidskrifterna *Vox Latina* eller *Melissa*.³ Kurserna varar en vecka och man talar latin hela tiden. Man kan knyta vänskapsband med liksinnade latinister över alla språkgränser och efter kurserna odla vänskapen med latinsk brevväxling, som är nyttig för båda parterna. Horatiusfestivalen i München i november 1993, där hela programmet var latinskt, var för deltagarna en enastående upplevelse. Antalet närvarande var cirka 1500. De så kallade *Scholae Frisingenses*, som hittills hållits tre gånger i den gamla bajerska biskopsstaden Frising, kan betraktas som ett latinskt sommaruniversitet, där lärarna och studenterna är latinprofessorer eller latinstudenter från olika länder. Det finns många möjligheter att få nytta och glädje av sina latinska språkfärdigheter.

Det finns i många länder organisationer och föreningar vars ändamål är att befrämja latinet som konversationspråk. Sådana är: *Academia Latinitati Fovendae* (Rom), *Fundatio Melissa* (Brüssel), *L.V.P.A. (Latinitati Vivae Promovendae Associatio*, Werne), *Societas Latina* (Saarbrücken), *Sodalitas Ludis Latinis faciundis* (München), *Europäische Lateinwochen* (Amöneburg).

3) *Vox Latina* utkommer fyra gånger om året. Dess huvudredaktör är Dr Caelestis Eichenseer, Arbeitsstelle für Neuleitein, Universität des Saarlandes, Fachrichtung 6.3, D-66041 Saarbrücken. Abonnemangspriset är 28 DM. Årgången innehåller c. 600 sidor. – *Melissa* utkommer varannan månad i Bryssel. Årgången (c. 120 sidor) kostar 400 FB (c. 100 NK). Redaktionens adress är Avenue de Tervueren 76, B-1040 Bruxelles.

Latinska klubbar (*Circuli Latini*) där medlemmarna regelbundet samlas för att tala latin med varandra finns i Italien (Firenze, Milano), Tyskland (Berlin, Duisburg, Frankfurt, Hannover, Saarbrücken, Stuttgart, Werne, Würzburg) och Österrike (Klagenfurt/Kärnten).

Universitet med latinska konversationsövningar (*Colloquia Latina*) finns i New York (Bard College), Erlangen, Göttingen, Mainz, München, Prag, Saarbrücken och – sist men inte minst – Jyväskylä!



Academia Latinitati Fovendae, som grundades på 1960-talet för att befrämja latinet, skall hålla sin nionde internationella kongress i Jyväskylä i augusti 1997. Latinet kommer att vara det enda tillåtna språket för föredragen, men i diskussioner och den senare publikationen av kongressens akta accepteras, såsom tidigare, också de viktigaste moderna språken såsom engelskan, tyskan, franskan och italienskan. Vi har redan

börjat förbereda kongressen, som skall bli – hoppas vi – en latinsk festival med konserter, exkursioner, utställningar, dans och många andra program på latin.

De värsta fienderna till det levande latinet förekommer bland latinister själva, som är delade i två läger. Det ena anser att en klassiker, för att vara kompetent, måste kunna använda latinet i tal och skrift, det andra tycker att det räcker att översätta texter och förstå deras innehåll. Det är väl uppenbart att jag inte delar de senares mening. För att upprätthålla sin auktoritet och för att kunna bevara sina elever i den moderna skolan, där konkurrensen om elever mellan olika ämnen och olika språkgrupper är mycket hård, måste läraren kunna använda latin också i tal. Tyvärr är det ofta så, att en latinlärare hellre förlorar sin sista elev än vågar modernisera sin undervisning genom att ibland tala latin till sina elever.

Motståndarna till det levande dvs. talade latinet brukar framför allt säga att det inte är möjligt att uttrycka på latin moderna föremål och begrepp som inte funnits under antiken. Denna argumentation grundar sig på okunnighet om latinets användning och betydelse som de västerländska vetenskapernas modersmål. Nya begrepp uppstår visserligen, och i synnerhet informationstekniken gör stora framsteg och nya tekniska hjälpmedel tages i bruk. I allmänhet är det ändå så, att man för att benämna nya ting synnerligen ofta har anlitat just det grekiskt-latinska ordförrådet, t. ex. i ord som elektricitet, atomenergi, telefon, television.

I Finska Rundradions latinska nyheter, som utkommer sedan sex år, har vi hittills inte behövt utlämna något som helst nyhetsämne på grund av brister i den latinska vokabulären. Brist på ord kan inte framföras som argument mot användandet av latin som levande konversations- och skriftspråk.

Det finns fortfarande sådana latinvänner som anser att latinet borde återupplivas som internationellt språk. Detta skulle i och för sig vara möjligt, om tillräcklig politisk vilja vore tillhands. I Israel har man ju infört hebreiskan som officiellt språk, som alla måste lära, och hebreiskan anses väl vara svårare än latinet. Men för latinet finns inte sådan politisk vilja

och därför måste dess återinförande som internationellt språk i vidare utsträckning tillsvidare anses som orealistiskt.

I mera begränsade kretsar, dvs. mellan professionella latinister fungerar latinet fortfarande mycket bra som internationellt konversations- och föreläsningsspråk. För min egen del har jag haft tillfälle att hålla latinska föredrag i flera europeiska länder (Belgien, Frankrike, Tyskland, Ryssland, Ungern, Italien, Sverige) och överallt blivit förstörd av publiken, som naturligtvis består av klassiska filologer.

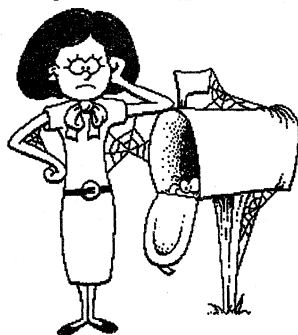
Tuomo Pekkanen

Frist for innlevering av stoff til neste nummer er

1.mars 1996

men vi tar gjerne imot innlegg før den tid!

Manuskripter som leveres til *Klassisk Forum* må følge bestemte regler. Dette for å spare tid og arbeid i forbindelse med innleggingen av teksten. Vær snill og følg disse reglene, som er listet opp på innersiden av permen.



Propaganda I:

Stemningsrapport fra GLA

Jeg synes at ordet propaganda skal brukes om latin. For latin er det, og betyr «det som bør utbres». Når GLA (Ressurskontoret for greske latinske og antikke studier) står for utbredelsen, foregår den ved metoder som orakeltjeneste overfor menigmann, artikler og foredrag og muldvarpearbeid overfor skoler og universitet. Disse aktivitetene er omtalt i Klassisk Forum tidligere, og jeg vil nå heller ta for meg utviklingen på prosjektfronten, samt et juleønske.

Fjernundervisning i radio-, bok- og brevform

«Omnibus – latin for hvermann» er tittelen på et fjernundervisningsprosjekt. Ressurskontoret GLA har funnet det naturlige å kaste seg inn i dette framifrå prosjektet, som koordineres av NFU – Norsk Fjernundervisning. Når dette leses, vil jeg tro at første resultat av prosjektet – en radioserie på 24 programmer i NRK P2 – har nådd de tusen hjem. Programledere for serien er prosjektleder Tilmann Hartenstein og lektor Einar Weidemann. Serien tar for seg gresk og romersk kultur og historie, latinske sitater, språkhistorie og språkkinnlæring. Det siste har voldt størst problemer, for amo, amas, amat, amamus, amant er kanskje ikke det som gjør seg best i radio.

(I klasserommet derimot...?) Løsningen er blitt å behandle latin som et *språk*. Gjennom å høre latin i bruk og sjøl forsøke seg, lærer man altså latin på en måte som vil ikke lærte på latingymnaset – ikke engang med timetallet 6-8-9. Her kan alle være med, skulle jeg tro. I løpet av serien vil vi lære å kommunisere på et enkelt nivå: Hva heter du? Jeg heter Vibeke. Jeg har to døtre og en sønn. Einar har en hund. Bor du i hus eller leilighet? Hvor er katten? Den er ikke under sofaen. Er den i skapet? Jeg liker biff, men jeg foretrekker pizza. – Jeg er spent på hvordan dette blir mottatt!

Aschehoug forlag skal, som et ledd i prosjektet, utgi et nytt sett lærebøker i latin. Tittelen på læreverket blir *Omnibus* (= prosjektets navn). Hensikten er å få fram i alt fire bøker: Tekstbok og arbeidsbok for begynnertrinnet (utgivelse 1/8-96), og for neste trinn: ett bind med utvalgte originaltekster og ett bind med kommentarer og annen lesehjelp (1997). Tekstboka for begynnertrinnet baserer seg på Rolf Hesse og Gudrun Haastруп: *Cursus Latinus*. I konkurranse med mange andre begynnerbøker er denne boka valgt fordi den har en passende progresjon og gode, interessante tekster. Endringene i forhold til den danske boka vil bli ganske store, og arbeidsboka blir nyskrevet.



*Denne tegningen har Ellen Wilhelmsen laget til Omnibus – latin for hvermann.
Tegningen vil bl.a. pryde en plakatt som skal markedsføre prosjektet.*

Tanken var at radioprogrammene skulle følges opp av et brevkurs. Nå er brevkurset utsatt til august 1996 på grunn av arbeidet med læreboka. Når de to bindene for begynnertrinnet foreligger, kan endelig det nye latin-brevkurset komme i gang. NKS vil ta seg av brevkursopplegget.

Prosjekt in spe: Latinundervisning – men hvordan?

Lærerseminaret i mars -95 – «Den levende latin i Norge» – var tenkt som starten på et forskningsprosjekt over metoder for latinundervisning. Nå fikk vi ikke støtte fra Norges forskningsråd til dette prosjektet, men det går jo an å forsøke igjen! Ny søknad (bedre enn den forrige!) er sendt inn, og fingre krysses. Et ledd i de nye planene er et lærerseminar i oktober 1996, der en bestanddel kan tenkes å være muntlig latin (videreutvikling av våre ferdigheter tilegnet gjennom aktiv radiolytting!). Søknaden dreier seg

nå beskjedent om et forprosjekt, der det er snakk om å tilegne seg forskningsresultater på området, spesielt fra Tyskland og England. Så skal det utarbeides en søknad om midler til et 3-årig prosjekt.

GLAere og større?

Ressurskontoret GLA hadde en beskjeden start sommeren -95. Riktig fredelig var det den gang da ingen visste at noe slikt fantes. Nå har aktiviteten eksplodert: Ettersom flere har fått vite om GLA, styres henvendelser hit. Skrive-, møte- og organisasjonsvirksomhet på forskjellige plan tar mye tid, og alt sammen virker for meg både viktig og nødvendig, så hvordan uttrykke det lille ordet som begynner på n-? En skulle tro at det var grenser for hva som kan gjøres innen rammene av en deltidsjobb på ca. 25 timer pr. uke, men det ser ikke slik ut. Forklaringen er nok at de 25 timene blir til langt flere. Drømmen er å få midler til en deltidstantatt til. Hvem vet hva julenissen vil bringe?

Latin i norske skoler nå

Skole	Timemodell	Elever
Oslo katedralskole	4-5-5	1. kl.: 22 2. kl.: 21 3. kl.: 3
Trondheim katedralsk.	0-5-5	2. kl.: 6 + 1 hospitant 3. kl.: 4 + 2 hospitanter
Grefsen	0-4-4	10 elever (2. år latin)
Nissen	0-4-4	9 elever (1. år latin)
Hamar katedralskole	3 timers valgfag /C-språk	21 elever (2./3. klasse)
Drammen Gymnas	3 timers valgfag /C-språk	7 elever i 3. klasse
Bergen katedralskole	3 timers valgfag	11 elever
Stavanger katedralsk.	2 timers valgfag	11 elever
Til sammen		125 + 3 hospitanter

Propaganda II: *Cantate Latine*¹

Det er hyggelig å synge, og spesielt hyggelig å synge på latin. Latinske sanger er det mange av, og ikke så rent få sangbøker. Jeg vil trekke fram en dansk bok, nemlig «Cantiones Latinae – Latinske sange» utgitt ved Ejnar Hartby, Gjellerup 1965. Boka er, ifølge universitetsbokhandelen på Blindern, ikke å få kjøpt, men kan vel lånes gjennom et bibliotek. Den inneholder femti latinske sanger, fire greske og én dansk: «De første prygl», med tekst av Chr. Wilster (1797-1840). Undertittelen «Verbum amare» antyder at det dreier seg om et verb som er sentralt i livets alle faser såvel som i grammatikkinnlæringen. Amare – å elske – troner i grammatikk etter grammatikk som bøyingsmønster for 1. konjugasjon.

To av de greske sangene bygger på dikt som tilskrives Anakreon. Den ene passer faktisk ganske greit til Bellman-melodien «Fjäriln vingad». Jeg kan samtidig minne om «Marsch-sang efter Tyrtaios», som kan synges til en arie fra Figaros bryllup. Den står gjengitt på gresk og dansk i *Klassisk Forum* nr. 2 1986. Veien fram til greskundervisning i norske skoler virker i øyeblikket lang, men det kan ikke skade å ha tilgang til noen greske sanger. På studentfester kan de bli en suksess, skulle jeg tro.

Av det mer rikholdige latinske stoffet kan boka by på kanon'er, drikkeviser, salmer og tonsatte Horats-dikt. Tekstene er utstyrt med en del glosehjelp. Utvalget av sanger er for det meste et annet enn i den engelske sangboka jeg omtalte i forrige *Klassisk Forum*. Én grunn til det, er at mange av tekstene er oversatt fra hhv. engelsk og dansk: Noen nasjoner sørger for å få sine sviker oversatt til latin, ser det ut til. Ikke for det, her er funnet plass til Gubben Noa også. Av de danske kan nevnes «Den sømand, han må lide» (Nautae est tolerandum), «Jyden, han æ stærk» (Pertinax et validus Cimber et fortissimus) og «Den gang jeg drog af sted» (Cum iam discederem).

Jeg vil her ta med to sanger, først en som er sterkt sesongbetont: Puer natus in Bethlehem. Jeg håper virkelig at Klassisk Forum når fram til leserne før jul! Jeg har valgt å bringe denne teksten fordi jeg selv har opplevd at den ikke er så lett tilgjengelig: Vi hadde den ikke her på Klassisk avdeling, Universitetet i Oslo. Det ser ut til at samtlige antologier av latinske tekster for skolebruk har valgt de samme sangtekstene: «Gaudeamus igitur» og «Stabat mater». Ingen av disse sangene, og i ganske særlig grad ikke den siste, vil jeg høre rundt juletreet, men gjerne Puer natus... . Denne teksten er iflg. Hartby fra det 14. århundre.

Gjennom forsiktig prøvesynging ved pc'en er jeg kommet fram til følgende:

1) Syng på latin!

Det som skal gjentas i første linje (in Betlehem, in Betlehem), skal ha fire stavelser. For å få det til, har jeg freidig lagt inn et «hum» der det er nødvendig. Så altså:

Puer natus in Bethlehem

Puer natus in Bethlehem, in Bethlehem
unde gaudet Jerusalem.
Alleluia. (bis)

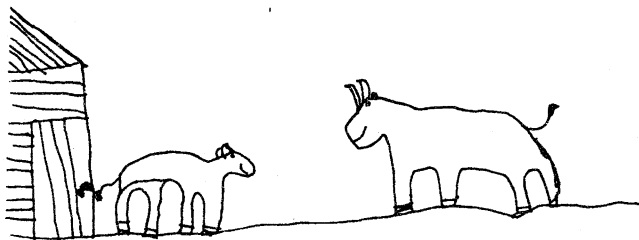
Hic iacet in praesipio, praesipio,
qui regnat sine termino.

Cognovit bos et asinus, et asinus,
quod puer erat Dominus.

En gutt er født i Betlehem
Derfor er Jerusalem glad.
Halleluja (to ganger)

Her ligger han i en krybbe,
han som regjerer uten grenser.

Okse og esel forsto
at gutten var Herren.



Okse og esel i samtale utenfor stallen. Tegningene er laget av Einar Roggen Wiull, 8 år.

Reges de Saba veniunt, hum veniunt,
aurum, thus, myrrham offerunt.

De matre natus virgine, hum virgine,
sine virili semine,

sine serpentis vulnere, hum vulnere,
de nostro venit sangvinei,

in carne nobis similis, hum similis,
peccato sed dissimilis,

ut redderet nos homines, nos homines
Deo et sibi similes.

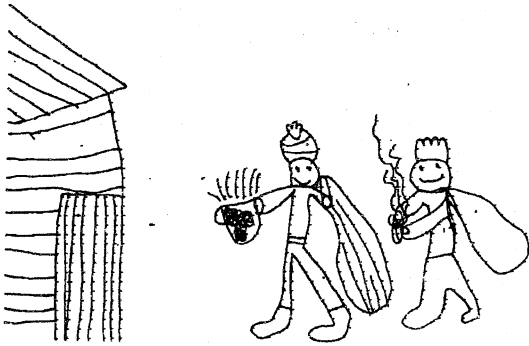
Konger kommer fra Saba,
gull, røkelse og myrra gir de.

Født av en jomfrumor
uten manns sæd,

uten såret fra slangen
er han kommet av vårt blod,

– lik oss i det kroppslige,
men ulik når det gjelder synd -

for å gjøre oss mennesker
lik Gud og ham.



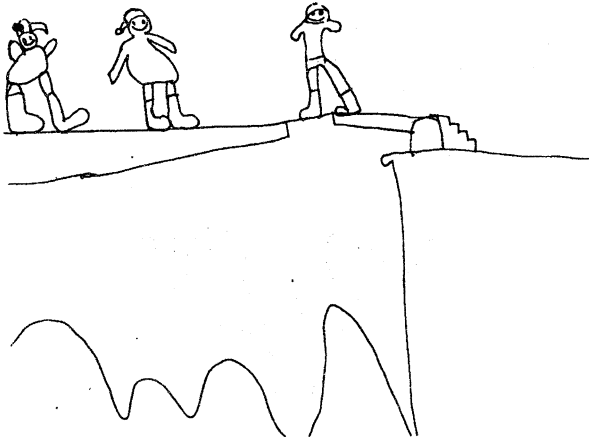
Kongene (ved to av dem) gleder seg til å gå inn og se gutten.

In hoc natali gaudio, hum gaudio
benedicamus Domino.

I glede over denne fødsel,
la oss prise Herren.

Laudetur Sancta Trinitas, hum trinitas,
Deo dicamus gratias.

La den hellige treenighet prises,
la oss takke Gud.



Cato, Cicero og Aristoteles er ikke klar over hvor dårlig brua er blitt: Dette går nok riktig ille!

Cato, Cicero

1. *Ca - to, Ci - ce - ro, sum - mus A - ri-*
2. *sto - te - les ca - dunt in pro - fun - dum la - cum.*

The image shows a musical score for the Latin phrase 'Cato, Cicero, summus Aristoteles cadunt in profundum lacum.' The score is written on two staves in a single system. The first staff begins with a treble clef, a common time signature (C), and a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of quarter and eighth notes. There are two first endings: the first ending is marked '1.' and ends with a fermata over the note 'ro,'; the second ending is marked '2.' and continues the melody. The second staff continues the melody from the first ending, marked '3.' and ending with a fermata over the final note 'cum.' The lyrics are printed below the notes, with hyphens indicating syllables across notes.

**Cato, Cicero, summus Aristoteles
cadunt in profundum lacum.**

Etter all denne høytid en liten sak som jeg vet har vært brukt i latinundervisning i Norge på (19)90-tallet:

Cato, Cicero, summus Aristoteles
cadunt in profundum lacum.

Dette synges på en melodi som ikke er allment kjent, så se notene. Tekstens

tvilsomme innhold er at Cato, Cicero og den framstående Aristoteles faller i den dype sjø. Tolkningen av dette budskap får være opp til leseren!

Vibeke Roggen



Latin av alle ting ...

Artikkelen er skrevet som respons på et innlegg i Oslo-studentenes avis Universitas nr. 10, 22. mars i år. Svaret ble sendt Universitas, men kom ikke inn der. Artikkelforfatteren er selv student, og setter fingeren på spørsmål i det konkrete Universitas-innlegget – men som også er allmenne.

«'Mensa Rotunda', svarte lille Marius og døde». Dette sitatet fra Alexander Kiellands «Gift» har blitt nærmest et religiøst mantra som messes mekanisk hver gang det tyres noe i retning av at det bør satses mer på latin i norsk utdanningspolitikk. Lille Marius ofret sitt liv for at alle stakkars skolebarn skulle frelles fra den stygge adjunkt Ålbom, og leve evig i norskhetens paradisi. Lik religiøse skikkelser man finner i flere døds- og gjenoppstandelsesmyter, slik har også lille Marius blitt reinkarnert som en uddødelig guddom, æret og lovprist av et helt skolevesen: hans offer skulle ikke glemmes. Derfor er det heller ikke rart at reaksjonene melder seg når latinen bringes på banen. I spalten «Post Pensum», Universitas nr. 10, 22. mars, latterliggjør en skribent satsingen på latin og klassiske fag ved Universitetet i Oslo, med den begrunnelse at «det er landene i øst som har den kraftigste økonomiske og kulturelle utviklingen i verden». Man sitter igjen med inntrykket av at studen-

ter og filologer innenfor de klassiske fagene ikke er «trendy» nok, og ikke har fulgt med på utviklingen. Undertegnede er selvfølgelig klar over at en 14-linjers artikkel ikke gir rom for nyanser og drøfting, men artikkelforfatterens syn på saken er ganske tydelig. Skribenten synes «det er ganske morsomt» at noen interesserer seg for «... latin av alle ting», fremfor den østlige verden, og åpenbarer ufrivillig sin mangel på kulturhistorisk innsikt og språkfilosofisk forståelse. La meg derfor, med all respekt, få lov til å kommentere det synet som artikkelen reflekterer.

Jeg vil påstå at språk er, har vært og alltid kommer til å være den fremste formidler av kultur- og åndsvirksomhet. Språket er tankens vei ut til verden, og måten språket brukes på, vil avgjøre hvordan verden forstår en ide. En kommunikasjon mellom mennesker, vil derfor alltid være avhengig av at partene forstår hverandres språk. Dette burde være elementært. Et språk, dets begrepsdefinisjoner og ordbruk vil alltid formes av de miljøer som det brukes innenfor, og det er derfor nødvendig at man kjenner et språk og dets bruksmiljø for å kunne forstå de ideer språket opprinnelig blir brukt til å formidle. En oversettelse av en tekst vil derfor risikere å miste viktige nyanser innenfor det idematerialet den

søker å uttrykke. I praksis vil det si at f.eks. Augustin ikke bør leses kun i norsk oversettelse, hvis man virkelig ønsker å sette seg inn i Augustins ideer. For nærmere forståelse av en tenker som har påvirket store deler av vår felleseuropeiske kulturbakgrunn, er kjennskap til latinsk språk og senantikken nødvendig.

For det kan vel knapt fornektes at den kulturbakgrunn som gjelder for nordmenn, ikke begrenser seg til det som ene og alene kan sies å ha utviklet seg innenfor Norges grenser, men strekker seg langt ut i Europas geografi og historie. Under EU-striden i fjor, ble det trykket sikkert metervis med avisstoff der dette ble redegjort for, så jeg nevner ikke hvordan Norge og Europas kulturhistorie henger sammen her. En stor del av denne arven, faktisk så stor som over 2500 år hvis man går tilbake til Homer, har utviklet seg mens europeere skrev og talte et antikt språk. Artikkelforfatteren av «Latin-revival», som artikkelen het, synes å vurdere denne arven som verdiløs, hvis han i det hele tatt har noen kjennskap til den. Ingen påstår at verdens ikke-europeiske folk ikke har sin egne kulturytringer, og at disse ikke er viktig for å forstå hvordan verden er sammensatt, men det er, tross alt, innenfor Europas grenser at våre normer og verdier er utformet. Ved å neglisjere språket som kulturformidler, mister vi samtidig muligheten til å få direkte kjennskap til hele det idematerialet som vår vestlige verden er et produkt av.

Scenariet er tydelig: i et samfunn med mennesker uten kjennskap til det tankegodset som faktisk påvirker hvordan vi tenker og definerer, er faren stor for at viktige momenter i forståelsen av normer og regler går tapt. Når denne forståelsen forvitrer, vil også de normene og reglene den bevarer oppløses, og man risikerer å få et samfunn der destruktive ideer og handlinger legitimeres utfra de kjøreregler enkeltmennesket selv konstruerer til egen rettferdiggjøring. Problemet med en minkende verdibevissthet i samfunnet løses kanskje ikke fullstendig ved å reetablere de klassiske fag innenfor utdanningssystemet, men bakgrunnen til de verdier vi bruker som utgangspunkt for å kritisere denne utviklingen vil tre tydeligere frem. Dette vil på sikt kunne bidra til en økt respekt for vårt verdisyn. Det er uansett altfor lett å påstå at de kreftene som arbeider for og med restaureringen av de klassiske fag i Norge bedriver navlebeskuing, slik Universitas' skribent påstår. «Den som ikke kan føre sitt regnskap over 3000 år, lever bare fra hånd til munn» sier Goethe, og beskriver, uten å vite det, ganske godt den kulturfattigdom som store deler av dagens vestlige befolkning uvitende lider under. Det er trist at Universitas velger å se bort fra sannheten i dette sitatet, og ikke erkjenner at gresk og latin er våre kulturhistoriske morsmål.

Thomas Tsigaridas

Roma i tekst

XVIII

Helteskue i Elysium og i Roma

*Collegae Canuto septuagenario
communis magistri nostri memor d.d.d.*

Blir jeg spurt om hvorfor Vergil er sentral for meg, er noe av svaret: Mine lærere var opptatt av ham. Arnundsen gjennomgikk Aeneiden VI¹, Mørland II og V og forsket oppglødd i navnene, Skard gjennomgikk Lofts Aeneide, og i Roma møtte jeg L'Orange som talte medrivende om Messiaseklogen og Ara Pacis. De ble supplert av dosent Kleve som gjennomgikk Livius' 1. bok, en utmerket innfallsvinkel både til Augustus-tidens ånd og til Aeneiden som historisk epos.

Men fremfor alt: I 1964 holdt Eiliv Skard et minneverdig foredrag om helteskuet i Aen. VI i Klassisk Forening, snart etter offentligjort på tysk i *Symbolae* og på norsk i *Edda*. I forskningen regnes bidraget som noe av et Columbi egg (smlgn. Austin og Burke).

Bakgrunnen: Litteratur og retorikk

At helteskuet har en *litterær* bakgrunn, leser vi overalt: Iliadens 'murskuet' er én renning, Lykofrons gåtefulle *Alexandra* muligens en annen, Apollonios' epos en tredje osv. Ed. Norden tenkte for sin del også på Varros *Imagines* og Ennius' *Annales* (12. b.) uten å få gjennomslag. Betegnelsen 'helteskue' var han ikke fornøyd med, han foretrakk retorisk terminologi: Anchises' tale er parenetisk (evt. protreptisk, symbuleutisk – λόγος παρανετικός / προτρεπτικός / συμβουλευτικός) og bringer holdningspåvirkende *exempla* (παραδείγματα) fra historien. Talen er dertil panegyrisksk og kan gjerne kalles *enkomion*, lovtale. Her skyter Skard inn: Jo, nok 'lovtale', men da en *romersk* sådan, en *laudatio*. Austin

1) Det eneste han skrev om Vergil er meg bekjent bidraget «Vergil i Klassisk og norsk».

så helteskuet som et poetisk motstykke til romerske prosesjonsrelieffer (som på Ara Pacis' omfatningsmur senere). Men Ara Pacis' frise med keiserfamilien, senatorer og officianter 'sementerer' en bestemt dag år 13 f.Kr. Som ved Homers murskue er den *historiske* dimensjon fraværende (Skard 56). Men helteskuet i Aeneiden har både en synkron og en diakron side, diakron fordi vi møter Romas hele kommende historie i form av dens fremste aktører, men i sin 'setting' er scenen synkron: De illustre sjeler (v. 758) er samlet til stede der og da for tilskuernes blick. Det er denne dobbelte tidsdimensjon som Skard har lyktes å fange så mesterlig med sin analogi fra det romerske liv. Hans studie er ellers et godt bevis på at desimetertykke noter ikke er obligatoriske for å bli hørt blant de lærde.

Skards tese

Skard viser at frem til helteskuet er alt på en måte gresk i Vergils underverden; det er en sterk innflytelse fra Odysseen 11, fra gresk myte, pythagoreisk-platonisk spekulasjon (reinkarnasjonslæren). Men så forandrer vandringen med ett karakter, og Hades gjennomstrømmes av romersk historie. I tråd med dette blir også spørsmålet om litterære kilder mer underordnet, selv om Vergil naturligvis bygger på romersk historietradisjon i vid forstand, sikkert også skriftlige kilder. Skard kan nå bygge videre på sin *laudatio*-term. Den romerske *laudatio* par excellence var nemlig gravtalen. Den var et høydepunkt ved de store adelsbegravelser (*pompa funebris*), der familiens tidligere størrelser, fedrene selvsagt, forme-

lig stod opp fra døde. Her er vi ifølge Skard på sporet av Vergils vesentligste impuls. Han spør: Hvordan kan vi i det hele tatt tenke oss scenen i det virkelige liv uten i form av maskebruk? (fig. 1). Og nettopp maskeopptøyet stod sentralt i de store begravelser. Knapt noe av det Polyb opplevde i Roma rundt år 150 f.Kr., gjorde slikt inntrykk på ham som dette grandiose utslag av «Römertum».



Fig. 1. Romersk aristokrat med anemasker

Polyb fortjener å siteres in extenso (så meget mer som vi ikke har noen oversettelse av ham²); merk for øvrig hvordan Polyb formelig forteller om begivenheten i to runder, først med oppmerksomheten rettet mot den døde og gravtalen, så mot maskeopptoget: «Når en av deres [romernes] fremstående menn går bort, blir han ved likbegjengelsen båret til 'Rostra' på Forum under fulle æresbevisninger, noen ganger synlig i oppreist stilling, en sjelden gang liggende. Mens hele folket står rundt, bestiger en sønn talertribunen – hvis da den døde har etterlatt seg en voksen sønn og denne er til stede; hvis ikke, så en annen av slektningene -, og denne taler om den avdødes gode egenskaper (ἀρεταί) og de bedrifter han har utrettet i sitt liv. Derved skjer det at mengden blir påminnet og får hendelsene for sitt indre øye, ikke bare de som har tatt del i begivenhetene. Og folk blir i den grad grepet at *dødsfallet ikke virker som en privatsak for de sørpende, men som et felles offentlig anliggende*.³ Når de så har gravlagt den døde og utført de sedvanlige seremonier, plasserer de avdødes bilde på det mest iøynefallende sted i huset, rammet inn av et treskap. Bildet er en maske fremstilt med en frapperende likhet både i modelleringen og i de malte trekk (ὄμοιομορφία). Ved offentlige ofringer tar de frem disse bildene og smykker dem kunstferdig, og når et fremstående medlem av familien

går bort, bringer de dem med i begravelsestoget ved å sette dem på personer som synes å ligne mest mulig både i størrelse og utseende ellers. Om den døde har vært konsul eller praetor, tar de på seg klær med purpurbrem, og hvis han har vært censor, av purpur helt og holdent, og hvis han har feiret triumf eller utrettet noe lignende, en gullbrodert drakt. Disse ferdes selv til vogns, mens fasces, økser og annet som hører til embedene, blir båret foran, alt etter den enkeltes embedsverdighet i staten i levende live. Og når de kommer til Rostra, setter alle seg ned på elfenbensstoler på rekke og rad. Det er ikke lett å finne et herligere syn å skue for en ærekjær og edel ung mann. For hvem ville ikke bli inspirert av å betrakte bilder av menn høyt ansette for sin dyd, som om de levde og åndet? Hvilket syn kan være vakrere enn dette?» (6, 53)

Skards tese idag

Hvor riktig sammenstillingen av den aristokratiske begravelse og 'helteskuet' er, ser vi tydeligst mot slutten av Anchises-scenen. Det hele ender med det bevægende møte med den unge Marcellus, Augustus' søstersønn. Sønneløs som herskeren var, hadde han sikkert tenkt på Marcellus som sin etterfølger. Men Marcellus døde alt i principatets store kriseår (23 f.Kr.) og ble begravet som den første

2) Avdøde Erik Fox Maule oversatte de 5 første bøkene (Kbh. 1952-1959).

3) Kursivert av meg av hensyn til diskusjonen nedenfor.

i det nybygde Mausoleum (fig. 2). Slik lyder Vergils ord om ham (860-886):

- 860 Da fikk Aeneas en vakker ung mann å se i hans følge;
strålende våpen han bar, men hans panne var uglad å skue,
øyne og blikk var senket mot jord, og han stilte det spørsmål:
»Far, fortell, hvem er han som slik vandrer i følge med helten?
Er han en sønn eller en av det senere avkom i ætten?
- 865 Larm er det rundt fra hans følge, hos ham hvilken motvekt!
Men om hans hode flyr natten omkring med et uhyggesmørke.»
Da brøt Anchises, hans far, ut i tårer og gråtende sa han:
«Elskede sønn, ikke spør om din slekts usigelige jammer.
Skjebnen gir verden av ham kun et glimt, og utover dette
- 870 får han ei liv. For sterk hadde romernes slekt dere funnet,
guder, såfremt en gave som denne var blitt oss til eie.
Veldige klager vil mennesker da la lyde fra marken
nær ved Krigsgudens mektige by. Hvilken likferd du skuer,
Tiber, når da du flyter forbi den nybygde gravhaug!
- 875 Ingen ung mann av den iliske stamme vil noengang heve
Latiums fedre så høyt med sitt håp. Og Romulus' land vil
aldri så høyt kunne rose seg av en sønn det har fostret.
Akk, hvilket fedrelandssinn, hvilken gammeldags troskap og styrke
uten like i krig! Og ham ville ustraffet ingen
- 880 væpnet ha møtt, når enten han vandret til fots mot sin fiende
eller han trykket som rytter sin hest i flanken med sporen.
Akk, ynkerdige gutt, om du kunne ha brutt med din skjebne!
Marcellus du blir. La med breddfulle hender meg drysse
liljer og blodrøde blomster strø ut og slik i det minste
- 885 hedre med offer min ættesønns sjel og forrette min tomme
plikt!»

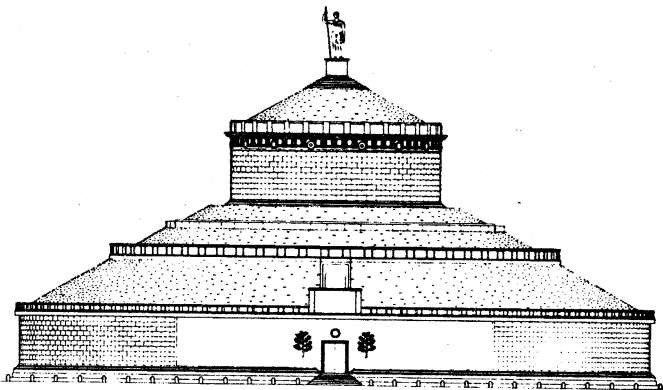


Fig. 2. Augustus' mausoleum slik von Hesberg tenker seg det.

Når jeg nå på nytt – longo post tempore – har fordypet meg i Skards studie, melder det seg kommentarer i to retninger. For det første og viktigste: tesen kan utdypes, og vel forsterkes, på et par punkter. For det annet: den bør ikke, hvor riktig den enn er, bli helt enerådende qua Vergils inspirasjon fra livet selv. Selve byen Roma kommer en nær på en ganske omfattende måte både i 6. og 8. boks historiske utblikk.

'Hele Iulus' ætt – romerne'.

Første punkt gjelder forskjellen mellom en nobilitetsbegravelse (Polyb) og en fremføring av utvalgte skikkelser fra Romas historie (Vergil). Skard vil bygge bro over forskjellen. Han siterer dels den kursiverte setningen hos Polyb (se ovenfor), dels peker han på at enkelte familier (f. eks. fabierne⁴) utgjorde en vesentlig del av den romerfolkets historie, og dels viser han til Herodian fra midten av 200-tallet e. Kr. som på et sted ligner en keiserlig begravelse med en statsparade (IV 2). Burke har for øvrig en nærmere parallell (Tacitus om Drusus' begravelse *Ann.* 4,9). Vel så naturlig ville det være å gjøre mer ut av Vergils egen fremstilling. *Dikteren setter langt på vei likhetstegn mellom Romas ledende familie (Augustus') og romerstaten.* Alt scenen i I 223-296 har forberedt oss godt i så måte.

Synet av den skibbrudne Aeneas får Venus til å ta affære overfor Jupiter. Hun klager sin nød over sønnens trengsler. Hva med løftet om romernes gloriøse fremtid (229-253)? Men Jupiter trøster: *manent immota tuorum/ fata tibi* («Du skal vite at din slekts (cf. *tui*) fremtid står urokkelig fast».) *Sønnen* vil beseire trossige stammer i Latium og grunnlegge Lavinium, den kjære *sønnesønn* vil grunnlegge sitt Alba Longa. Den trojanske slekt vil regjere i Latium i 300 år til kongsdatteren Ilia (avledet av Ilion = Troja) blir mor til Romulus (som ga romerne navn). Så rettes blikket mot Caesar (Augustus), «trojaner av herlig opprinnelse» (I 286). Det skjelnes altså knapt nok mellom den romerske historie og Venus' egen familielinje fra Aeneas til Octavian – Augustus. Helteskuet i VI er bare en mer detaljert alen av samme stykke. Denne sammenheng blir understreket alt i Anchises' innledende ord: *Dardania proles* ('dardansk', dvs. trojansk avkom') og *Itala gens* ('italisk slekt') er to sider av det samme (756-757). Det er Aeneas' etterkommere det dreier seg om (*nepotes* 757); de ufødte sjeler Aeneas ser, representerer 'vårt navn' (*nostrum nomen*⁵). Om dette fremtidsskue sier Anchises: *te tua fata docebo* («Det er *din* fremtid jeg vil vise deg»). Anchises begynner med Aeneas' sistfødte sønn, Silvius, og anslår dermed et hovedtema i siste del av Aeneiden: sam-

4) smlgn quo fessum rapitis, Fabii? v. 845: «Hvor fører deres ville ferd med meg, trette mann.»

5) nomen har assosiasjoner i retning av både 'slekt' og 'nasjon'.

mensmeltingen av Aeneas' trojanske med det italiske blod. Dermed er 'vår ætt' (*nostrum genus*) sikret herredømmet over Alba Longa. I kongerekken der opptrer Silvius Aeneas sist i strid med kronologien: *pariter pietate vei armis/ egregius* ('like slektsbevisst som han er dyktig i kamp'), han sørger m.a.o. for å videreføre de egenskaper som utmerker ættefaren Aeneas. Også Romulus er av trojanerætt: 'som hans mor Ilia vil fostre av *Assaracus*' blod' (*Assaraci quem sanguinis Ilia mater/ educet*). Den neste som nevnes er 'etterkommeren' Augustus over 700 år senere (788f.). V. 789 gir et sterkt inntrykk av at 'dine romere' er praktisk talt det samme som Aeneas' slekt, dvs. Julius Caesar-familien med Augustus som kulminasjon. Den øvrige romerske historie (808-846) må finne seg i å bli underordnet dette perspektiv. Først etter å ha trukket opp Romulus – Augustus-linjen, Roma som verdensmakt og sammenstillingen med Kybele, Hercules og Dionysus, kommer vi tilbake til den romerske historie fra Numa (Romas annen konge) til heltene fra punerkrigen og frem til Korints fall. Midt i dette partiet blir vi minnet om konflikten mellom Pompeius og Divus Julius. Sistnevnte oppfordres til å vise skånsel som førstemann (*parce* v. 834 tas opp igjen i *parcere subiectis* v. 853) og til å legge ned våpnene: 'Du som regner din ætt fra Olympen, skal først vise skånsel og kaste ditt våpen fra hånd, du mitt blod.' Hva Caesar oppfordres til, er hva han faktisk

hadde gjort: Han *har* vist *clementia*, og han *har* bragt borgerkrigen til opphør. Han blir på sett og vis reddet som *exemplum*, om enn Vergil lar meget uomtalt.

Romerne er altså en blanding av trojansk blod med italisk i sin alminnelighet. Aeneas' eget avkom fremstår som blandet med det italiske og utgjør hovedstrømmen i det hele. Både i sin begynnelse, midte og avslutning har Anchises-scenen sitt spesielle siktemål mot Aeneas' egen ættelinje. Vergil har gjort det klart at dynastiet er selve nasjonens ryggmarg.

Hvordan det romerske og det juliske faller sammen, sees i de to Marcellus-skikkelser.

De to Marcelli og Augustus

Partiet kulminerer med den unge Marcellus' begravelse i 23 f. Kr. Det viktigste er allerede sagt av Skard. For min del vil jeg fokusere litt mer på den eldre Marcellus og på Augustus' egen rolle i den sammenheng.

La oss først se hvordan Vergil føyer til partiet om de to Marcelli. Fra begynnelsen (756) til den høytidelige tiltale til 'romeren' nesten 100 v. etter, har vi å gjøre med én sammenhengende monolog. Anchises glemmer riktignok aldri sin tilhører⁶, han legger tilogmed inn

6) tua 759, vides 760, tua 763, tibi 764, te 768, tibi 773, viden 779, nate 781, flecte og aspice 788, tuos 789, tibi og audis 791, vis 817, aspice 825, cernis 826.

spørsmål som kunne ha vært naturlige i Aeneas' munn, f. eks. 808ff.: (Anchises spør:) «Hvem er han der borte som er lett kjennelig med sin olivenkrans, han som bærer på hellige gjenstander? (Og Anchises svarer:) Jo, jeg kjenner igjen den romerske konges grånedede hake, han som vil etc.».

Med v. 854 får altså talen en foreløpig avslutning. Vi savner vel egentlig intet, men så fortsetter Anchises helt av seg selv med et tillegg (*addit*): De to Marcelli viser seg. Her blir formen en annen: Det gis rom både for autoral skildring (854;

860-862; 867) og for dialog (spørsmål fra Aeneas: 863-866 og svar fra Anchises: 868ff.); det tilsvarende begynnelsen av scenen med faren (703-723). Samtidig blir forbindelsen med det foregående tettest mulig. Den siste skikkelsen i det foregående parti var Quintus Fabius Maximus Cunctator, han som reddet staten med sin forsiktighetslinje overfor den seierrike Hannibal. Likevel etterlater Fabius, knyttet som han er til Romas nadir, et savn av noe mer offensivt og triumfalt. Da snus det hele nettopp radikalt om med hans mer kampglade makker Marcellus fra den samme fase av punerkrigen.

Den eldre Marcellus

855 *Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis
ingreditur victorque viros supereminet omnis.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
sistet eques, sternet Poenos Gallumque rebellem,
tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.*

«Se, som Marcellus går frem og kjennes på fiendekongens rustning; seirende rager han opp over samtlige helter. Han vil som rytter, når krig sprer panikk, bringe romernes stilling atter på fote og slå både puner og opprørske galler. Våpen han vil som tredjemann vie til fader Quirinus.»



Fig. 3. Marcellus d.e. på en romersk denar fra 45 f. Kr.

Marcellus (**fig. 3**) yter noe lignende som Fabius: han redder Roma i en krise (*rem Romanam ... sistet* = 'vil stabilisere', 'bringe på fote igjen'), men mens Fabius gjør det ved å unnvi-

ke kamp⁷, gjør Marcellus det med den størst tenkelige bragd for en romersk general: Ved sin triumf kunne Marcellus bringe Jupiter Feretrius fiendens rustning som sin personlig vunne gave (*spolia opima*). Marcellus utfyller Fabius også ved å gi kjøtt og blod til den nettopp fremførte maksime om å skåne de beseirede og nedkjempe de trossige (*parcere subiectis et debellare superbos* 853). Det siste punkt er ikke vanskelig å belegge fra denne tøffingens krigerkarriere. Den «milde» utgaven av ham er mer av et postulat; den dukker litt merkelig opp hos Plutark som tydeligvis reflekterer en panegyrisk tradisjon: Romerne hadde hos andre nasjoner ord på seg som dyktige og farlige motstandere, sier han, men hadde ikke gitt noe bevis på rettferd og menneskekjærlighet eller overhodet på borgerdyder. Marcellus synes å ha vært den første som viste grekerne at romerne hadde større sans for rettferdighet enn de selv. Han behandlet alle han kom i berøring med vennlig og viste både byer og enkeltmenn store velgjerninger. Spesielt forteller Plutark om innbyggerne i Engyion på Sicilia. De hadde i sin karthagervennlighet gjort seg fortjent til streng straff. Da Marcellus inntok byen, la han alle i lenker, men overløperen Nikias i Marcellus' følge ba om nåde for sine bysvenner. «Marcellus lot seg bevege, satte alle på frifot og gjorde heller ikke byen noe vondt.» Hvor kommer dette fra?

Marcellus blir også en helt fra punerkrigen i vårt parti, om enn ytterst knapt (*sternet Poenos* 858: «han vil slå punerne til marken»). Mens Fabius var som mest forsiktig, lyktes det Marcellus i 216 å forpurre Hannibals plan om å innta Nola i Sør-Italia. I 214 gikk han mer offensivt til verks og inntok Casilinum. Han gjaldt i romersk tradisjon – også dette adskillig overdrevent – som den første romerske hærfører som etter Cannae hadde tilføyet Hannibal nederlag (Cic. *Brutus* 12): «Etter katastrofen ved Cannae reiste romerfolket seg for første gang på bena igjen takket være Marcellus' kamp ved Nola» (*populus se Romanus erexit*). Valerius Maximus IV 1,7: «Marcellus var den første som viste at Hannibal kunne beseires og at Syrakus kunne erobres» (*M. Marcellus... primus... Hannibalem vinci... posse docuit*). I vår bevissthet er han først og fremst Syrakus' erobrere (i 212), som kjent med fatale følger for geniet Archimedes. Sin største seier over karthagerne vant han likeledes på Sicilia, ved Himera-elven på sørkysten; etter det feiret han *ovatio* i Roma, noe støtt fordi det ikke var blitt en lovformelig romersk triumf av det. Derfor feiret han triumf som privatmann på Albanerfjellet. Ovasjonen ble likevel en minneverdig forestilling ved de mange kostbare statuer han medbragte fra Syrakus. Livius nevner (26,21,9) at seiersmarkeringen også gjaldt Karthago. Til vitterlighet var det med 8 elefanter i toget. Det var den

7) Cunctator må fra først av ha hatt en negativ klang, så blir det et honnørord, som det jo også er hos Vergil, men noe savnes som sagt og det blir først supplert med Marcellus.

første seier som ble feiret i Roma siden utbruddet av Hannibal-krigen. Marcellus klarte seg godt mot Hannibal også i de tre følgende årene til han falt i et bakhold i 208. Da hadde han vært med og kjempet i 39 slag.

Men Vergil legger hovedvekten på hva Marcellus utrettet mot gallerne i Nord-Italia. En tilsvarende vektlegging finnes også hos Plutark: «*noe slikt er det ikke lett å finne berettet om en annen feltherre.*» De keltiske insubrere hadde alliert seg med gaesatene under deres konge Virдумarus siden de ikke hadde oppnådd en rimelig fred med romerne. Da de ble beleiret i Acerrae av de to konsulere, hvorav Marcellus var den ene, gjorde en stor flokk av dem et raid mot Clastidium sør for Po. Marcellus fulgte dem med sitt rytteri. Det lyktes ham å knuse dem og dessuten egenhendig å felle deres anfører. Etter felttoget var det Marcellus alene som feiret triumf. For Vergil er han den tredje som viet en fienderustning i Jupiter Feretrius-templet på Capitol (fig. 4). Feretrius-templet var det første tempel i Roma, reist av Romulus for å huse de *spolia opima* som han hadde tatt fra Caenina-kongen Acron (Livius 1,10,5-6; 4,20,3). I 428 gjentok Cossus bedriften da han felte Veii-kongen Lars Tolumnius. Augustus restaurerte

templet i forfallen tilstand på Atticus' initiativ (Nep. Att. 20,3; smlgn. Aug. *RG* 19,2; Liv. 4,20,7). Siden Atticus døde i 32 f.Kr., vil det si at denne overhalingen kom før det allmenne restaureringsprogrammet i 28 (cf. 'Roma i tekst XV').

Det omdiskuterte partiet hos Livius (4,20,5-11) belyser Augustus' interesse for *spolia opima*. Livius forteller at han i likhet med mange historikere har sett på Cossus som militærtribun da han vant sine *spolia*. Nå øver han selvkritikk og lar Cossus være konsul, fordi bare en *dux* kunne vinne *spolia opima* fra den annen sides *dux*. Hjemmelsmannen? Augustus som selv hadde lest på linhar nisket under utbedringsarbeidet at Cossus var consul. Hva var Augustus' motiv for denne aktive interesse? Man har gjettet på at det kunne ha å gjøre med at M. Licinius Crassus, prokonsul i Makedonia, gjorde krav på den samme utsøkte ære i 29 f. Kr. Han hadde personlig drept drept bastarnenes høvding Deldo. Octavian kan ha anført mangelfull kommando som grunn til å avvise kravet. Det måtte

for øvrig passe ham bra at kretsen av slike seierherrer ikke ble utvidet, men at tvertimot Marcellus' anefar ble den siste i rekken. Da forble på en måte æren innen familien. Og her er det at vi kan trekke linjen til søstersønnens begravelse.



Fig. 4. Marcellus d.e. dediserer *spolia opima* i Jupiter Feretrius' tempel på Capitol på en av Claudiaslektens mynter

De to Marcelli og begravelsen i 23 f.Kr.

Da den unge Marcellus døde, ble begravelsen en begivenhet Roma knapt hadde sett maken til. Foran likvognen skal det ha kjørt 600 vogner⁸ med forfedrenes *imagines* (Servius 6, 861, smlgn. 874). Augustus holdt begravelsestalen (Dio 53,30,5; Serv. Aen. I 712; Consol. ad Liv. 442). Senere ble den også utgitt som den første i en rekke av gravtaler. Det viser hvilke forhåpninger Augustus hadde knyttet til sin nevø. Han var jo med sine 19 år alt svigersønn. Nå viser det seg at Augustus' tale ble brukt som kilde av Plutark da han skrev den eldre Marcellus' biografi som vi har sitert fra. Det er liten tvil om at Augustus gjorde et stort panegyriske poeng av den berømte ane (smlgn. *victor supereminet omnes* 856). Slik fikk han jo antydning av hvilket to som bodde i den unge og ubeskrevne Marcellus. Det er rimelig at ikke bare selve begivenheten, men også princeps' utgitte tale var en viktig kilde for Vergil. Plutark nevner at Augustus fremhevet den gamle Marcellus' innsats mot Hannibal og krediterte ham direkte for seire over Hannibal. Og Livius' merkelige digresjon om Cossus' karriere kan tyde på at Augustus – ikke overraskende – gjorde også Marcellus' *spolia opima* til hva det var verd.

En liten detalj må føyes til: Aeneas spør først om den skikkelsen som følger den eldre Marcellus er en *sønn (filius)* eller en av de senere etterkommere (863f.). Det er mer enn en 'loose end' i sammenhengen. Denne sønnen var utvilsomt verd omtale i egen rett og kan meget vel ha figurert i Augustus' gravtale.⁹ Som konsul i 196 skal han akkurat som faren ha beseiret insubrene med etterfølgende triumf (*de Insubribus Comensibusque* smlgn. Liv. 33,37,10); han var til og med censor (189 f.Kr.).

Et supplerende perspektiv: Urbs Roma

Alt Norden var på sporet da han ved fortolkningen av helteskuet minnet om statuene på Forum Augustum fra 2 f.Kr.; de må ha hatt noe av den samme rot som Vergils skildring, noe kjennerne av Forum Augustum alltid har nikkende samtykkende til. Men vi trenger ikke noe Forum Augustum for å skjønne den siden av saken. Og det var i det hele tatt ikke bare ved de pompøse begravelser at romerne hadde anledning til å se historiens store skikkelser for sitt blikk. De møtte dem daglig *in persona* og i flokk og følge på sentrale steder i Roma. For bare å nevne én ting: Gikk ens vei til Forum Romanum eller Capitol, kunne trengselen av

8) Men *sescenti* på latin er ofte et ubestemt stort tall.

9) RE s.n. Claudius nr. 222.

statuer være like plagsom som trafikken av folk. Man kunne lett føle seg iakt tatt og pustet i nakken av nasjonens store døde. Et sitat fra H. Jordans fremstilling av Capitol-plassen (*area Capitolina*, fig. 5) er sikkert treffende: «Overfloden på billedlige og skriftlige minnesmerker som etter hvert hadde hopet seg opp i og omkring Jupiter Optimus Maximus' tempel til gudens ære, er det mest veltalende vitnesbyrd om hvilke flokker av mennesker som må ha beveget seg inn gjennom portene til den åpne plass, ikke

bare ved de høye fester [...], ikke bare når den politiske storm drev sin flodbølge hit opp: også i stille tider har ikke det mektige rom vært mennesketomt og borge ren som avla sitt løfte eller innfridde det ved offeralteret eller på templets trinn, må ha ferdes på et så billedrikt sted med den for sydlendingen særegne ettertenksomhet og glede ved glansen.» Omtalt er 30 gudestatuer (_ av Jupiter), 25 portrettstatuer, 10 statuegrupper – sikkert bare en liten del av det hele (C. Reusser i LTUR I, s. 117). Statuene på slike steder

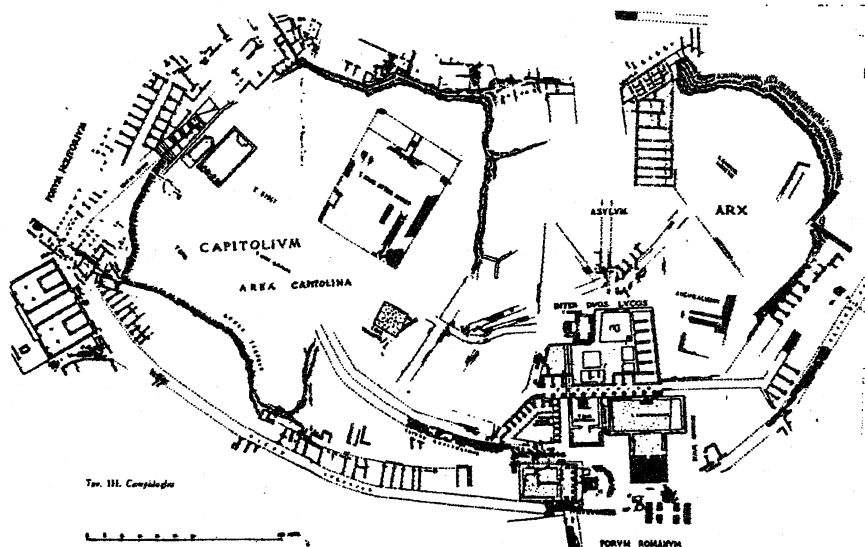


Fig.5. Capitol med Area Capitolina.

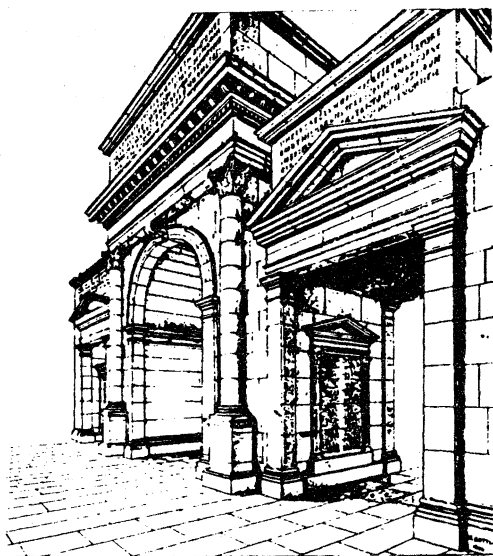


Fig.6. Arcus Augusti 19 f. Kr. Fra 'Fasti triumphates'.

ROMULUS . MARTIS . F . REX . ANN[...]
DE CAENINENSIBUS . K . MAR[...]

hadde oftest en sammenheng med krig og triumf. Seierrike (eller ikke fullt så seierrike) generaler dominerte; de ville minne om hvem som hadde gjort byen mektig.

Det er vanskelig å sette bestemte statuer i forbindelse med bestemte av Vergils personer, men det er en grunnleggende overensstemmelse mellom utsynet over Elysiumsletten og byen Romas offentlige rom. Noen av dem Anchises peker ut,

virker rett og slett statuarisk tenkt (sm-lgn. Delaruelle, 1913). Vi møter flere av dem i deres stolteste stund, d.v.s. slik de legemliggjorde sine embeder og viste sine militære utmerkelser. Noen er triumfatorer. Det er på det martiale plan deres 'ansporende' virkning først og fremst skal ligge. Den første Aeneas presenteres for, er sin egen 'sentfødte' sønn Silvius. Han støtter seg på en 'ren lanse' (*pura hasta*, dvs. uten jernspiss)¹⁰, en militær dekorasjon. Så har vi rekken

10) «As if Virgil was describing a statue», er Austins bemerkning (s. 235).

av Alba Longas konger som bærer *corona civica*, ekeløvskransen som tilkom den som reddet en medsoldat i kampens hete. Augustus selv fikk en å plassere over inngangsdøren på Palatinen (RG 34.2), «ob civis servatos» som det heter på myntene.

Romulus' apparisjon

I denne sammenheng kan vi kanskje se en dunkel linje, en «klassisk nøtt», om Romulus: *viden ut [...] pater ipse suo superum iam signat honore?* (v. 779-780). Ordrett ifølge Austin: «Ser du [...] hvordan selve gudenes far (dvs. Jupiter) allerede utmerker ham med sin *honor*?» Vergil tenker antagelig på *spolia opima*-triumfatoren Romulus, Romas første triumfator overhodet. Han nedla nabobyen Caeninas høvding. Romulus' navn stod øverst på listen over triumfatorer i de såk. Fasti Capitolini. Vi har i behold noe av denne del av innskriften, den som Augustus hadde plassert i gjennomgangen på sin triumfbue på Forum (fig. 6). Det var i egenskap av triumfator Romulus hadde bygd Jupiter Feretrius-templet. Plutark gir en beretning om hans triumftog, som mange mente foregikk til fots: «Han spente sin drakt rundt seg og bekranset sine lokker med laurbær. Så tok han troféet (en ekestamme med *spolia opima*) på høyre skulder hvor han holdt det oppe og gikk avsted med det mens han istemte en seierssang for hæren som fulgte ham. Befolkningen hilste dem med jubel og beundring. Denne proseksjon var opphavet og mønsteret for de

senere triumfer.» Til slutt heter det: «Man kan se at alle de trofébærende Romulusstatuer i Rom viser ham til fots.» (fig. 7) Det som kjennetegner triumfatoren er at han er en 'alter Jupiter', han er gudens jordiske avbilde og opptrer i 'Jupiters drakt og utstyr' (*ornatus Iovis*): dvs. palmebrodert tunica og ørneprydet scepter; ansiktet er mønjefarvet; det er alt sammen *insignia Iovis* (Serv. til



Fig. 7. Den triumferende Romulus fra en husfasade i Pompeii.

Buc. 10, 27). Triumfatorens kunstig rød-
mussede ansikt er det mest påfallende
trekk. Det hadde han til felles med Juppi-
ter som tronet slik i sitt firspann på Capi-
tol (Plin. n.h. 33, 111; Serv. auct. til 6,
22). Dette er vel bakgrunnen for det
omdisputerte uttrykk at «gudenes far
merker ham alt nå ut med sin (egen)
ære.» *Honor* hos Vergil er et mer poetisk
uttrykk for 'verdighetstegn' (*insignia*).

Triumftemaet videreføres med Tullus
Hostilius (812b-815a), Camillus (825b),
ille (dvs. Mummius 836 f.), som tilbake-
legger ruten opp mot Jupiter-templet på
Capitol: «den mann som i sin triumf over
Korinth vil føre sin vogn som seierherre
opp på det høye Capitol og utmerker seg
ved akhaier-drap (*caesis insignis Achi-
vis*).» Det er altså slike gjeve menn Mar-
cellus er havnet blant som *primus inter
pares*.

Statuen av Brutus på Capitol

I ett tilfelle er Vergils 'statuariske' inspi-
rasjon mer håndgripelig. Etter Romulus

og høydepunktet om Roma, Kybele,
Augustus, Hercules og Liber tar dikteren
opp igjen kongetiden og presenterer
Numa Pompilius, Tullus Hostilius, An-
cus og Tarquinierne. De sistnevnte er
bare bakgrunnen for en hyllest til Brutus,
republikkens grunnlegger (817-823). På
Capitol stod det på Vergils tid en berømt
gammel bronsegruppe av de romerske
konger. Delaruelle mente statuene inspi-
rerte Vergil i beskrivelsen av både Romu-
lus og Numa. Sammen med kongene sås
en statue av republikkgrunnleggeren
Brutus. Plutark (*Brutus* 1,1) er vår beste
kilde. Han forteller at Brutus stod midt i
gruppen med draget sverd som tegn på
den beslutsomme detroniseringen av
tarquinierne (dateres til sent 4. årh. el.
tidlig 3. årh.). Gruppen stod ved inngan-
gen til area Capitolina (Jordan I.2, 57
med henvisning til Appian Civ. 1,16).
Det er en slik talende statuegest Vergil
synes å ha i tankene i den første beskri-
velsen av Brutus når han taler om 'hevne-
ren Brutus' stolte sjel' (*animamque su-
perbam / ultoris Bruti*):

Vil du Tarkvinierkongene se og hevneren Brutus,
stolt er hans sjel, vil du se de knipper han hentet tilbake?
Han som den første vil få en konsuls kommando og økser
820 viet til gru; sine sønner, som atter kaller til våpen,
gir han sin skyldige straff, den herlige frihet det gjelder.
Tragiske mann! Hvordan enn en senere slekt det bedømmer,
fedrelandssinn og en grenseløs æressans veier sterkest.

Litteratur:

Følgende 3 bidrag er sentrale for diskusjonen i min artikkel:

L. **Delaruelle**, «Souvenir d'oeuvres plastiques dans la revue des héros au livre VI de l'Énéide», *Revue archéologique* 21, 1913, 153-170.

E. **Skard**, «Die Heldenschau in Vergils Aeneis», *Symbolae Osloenses* 40, 1965, 53-65 (smlgn. også sammes *Vergil. En dikter og hans verk*, Oslo 1971 med kap. III («Helteskuet», s. 34-48) hvor Edda-artikkelen fra b. 66, 1966, er gjenoptrykt.)

P.F. **Burke**, «Roman Rites for the Dead and *Aeneid* 6», *CJ* 74, 1979, 220-228.

To interessante (og temmelig forskjellige) nyere bidrag til Anchises' tale er:

D. **Feeney**, «History and Revelation in Vergil's Underworld», *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 32, 1986, 1-24.

D. **West**, «The Pageant of the Heroes as Panegyric (Virgil, *Aen.* 6.760-886)», *Liverpool Classical Monthly* 1993, 283-295.

De to viktigste kommentarutgavene til b. VI er E. **Nordens**, 3. opplag 1927 og R.G. **Austins**, Oxf. 1977. – H.E. **Butlers**

(Oxf. 1920) og F. **Fletchers** kommentarer (Oxf. 1941) kan også noen steder konsulteres med utbytte.

Selv har jeg nylig kommentert noen 'knuter' mer inngående:

E. **Kraggerud**, «Notes on Anchises' Speech in Vergil's *Aeneid*, Book VI», *Symbolae septentrionales (Runica et Mediaevalia. Scripta minora.* Festskrift Jan Öberg), Uppsala 1995.

En god bok om den romerske triumfer E. Künzl, *Der römische Triumph. Siegesfeiern im antiken Rom* (Beck's Archäologische Bibliothek), München 1988.

Om Marcellus d.e.: En biografi av Plutarck, oversatt av H. Mørland i: *Plutarchos, Livsskildringer II*, s. 219-246. Smlgn. F. Münzer i *RE* 3 (1899) s.v. *Claudius* (no.220), sp. 2734-2755.

Om Vergils behandling av Marcellus d.y. se F.E. Brenk, «*Avorum spes et purpurei flores*: The Eulogy for Marcellus in *Aeneid* VI», *American Journal of Philology* 107, 1986, 218-228.

Til Romas topografi og Aeneiden VI: H. **Jordan**, *Topographie der Stadt Rom im Alterthum*, Berlin 1907. – *Lexicon Topographicum Urbis Romae* (ed. Eva Margareta Steinby).

Egil Kraggerud

Livsmotto: «Svart på svart»

Ny komedie fra Herculaneum (Papyrus Herculensis 78)

«Svart på svart» er et passende motto for en som arbeider med papyri fra Herculaneum: svart blekk på forkullet papyrus. Men ikke alt er like svart. Det er sjatteringer i det svarte, noe som åpner vei for lesning. Metoden er å ta mikro-slides av tekstene og studere bildene i mikroskop med underbelysning. En Macintosh med scanner gjør også underverker. Skriften på bildene kan tre enda klarere frem.

Slik skjedde det i sommer at jeg da jeg forberedte et foredrag til papyruskongressen i Berlin, fant en komedie. Den hadde ligget opprullet og tilgjengelig i 190 år, men var avskrevet som håpløs. «Se på slutten!» sa min samboer, Inger-Johanne Krog, som er papyrus-opprullerske ved Nasjonalbiblioteket i Napoli. Hun visste godt at hvis forfatter og tittel var bevart, sto det der.

Og der sto det, fragmentarisk riktignok, men lesbart: «Caecili Stati Obolostates sive Faenerator» («Caecilius Statius, Pengeutlåneren eller Ågerkarlen»). Kolonnen før tittelen slutter med det obligatoriske «Plaudite!» («Klapp!»). Det er også tydelig at de to elskende får hverandre i enden. I den siste kolonnen er det rester av en bryllupsseremoni, hvor bruden sier til brudgommen: «Honoro, Gaie, ted» («Jeg ærer deg, min hus-

bond»). Og brudgommen får oppfordringen: «I prae tute, saviare ius» («Kom frem, nå er det lov å kysse henne»).

Caecilius Statius levde etter Plautus og før Terents. Han var en nær venn av Ennius og døde to år etter ham, i 167 e.Kr. Ingen komedier er bevart av Caecilius, men vi kjenner førti titler. Den eneste komedie med dobbelt tittel, både den greske original og dens latinske ekvivalent, er «Obolostates sive Faenerator» («Pengeutlåneren eller Ågerkarlen»). Forfatteren til den greske original er ukjent.

Caecilius blir sitert av senere grammatikere, bl.a. Nonius (4. årh. e.Kr.) p.g.a sine språklige særheter. Han var av keltisk avstamning fra Norditalia. Cicero så på ham som en «malus auctor Latinitatis» (ad Att., VII, 3,10), men morsom skal han ha vært og ligget nærmere Plautus enn Terents.

Før jeg skulle holde foredraget i Berlin, rakk jeg bare å studere en sjettedel av papyrusfragmentene. De bevarte fragmentene har opprinnelig inneholdt halvparten av komedien, 400-500 verselinjer. Av disse er igjen over halvparten borte. Før papyrusrullen ble forkullet, var den vannskadet.

Selv med mine begrensede studier mener jeg å kunne skimte handlingen i stykket. Det handler naturligvis om penger, «sestertii» (en oversettelse av gresk «oboloi?»). «Sestertii» nevnes så ofte at det er forkortet til «s» (for alle kasus). Den kløktige slave sier f.eks.: «Hvis bare min husbond snarest mulig kunne gi meg penger...» («Si mi s(estertios) erus cito dat») «da skal jeg komme ham (den forelskede unge mann) til hjelp med dine penger» («eum arcesso tuis s(ester-tiis)»), men han avbrytes av husbondens tverre «haeres negat» («arvingen sier nei»).

I en senere scene har slaven allikevel klart å skaffe penger, for husbonden sier til ham: «Det du sier, er ganske klart, du står jo her helt stinn av penger» («Clarum idem hoc ais, s(estertiis) ades uberrimus»). Versemålet i samtalen mellom slave og husbond er jambisk oktonar, mens et trokéisk metrum antagelig er brukt i bryllupsscenen på slutten.

Jeg tror stykket har handlet om en ung mann (husbondens sønn) som er dødelig forelsket i en pike som er i klørne på en hallik. For å skaffe penger til å løskjype piken må den unge mann låne penger av en ågerkarl, men er ute av stand til å betale tilbake lånet, som bare vokser og vokser på grunn av ågerrentene. I samtalen mellom slaven og husbonden fremkommer også et spørsmål om «hvorfor summen er tredoblet» («s(estertium) cur numm(um) ter» («nummus» opptrer likesom «sestertius» alltid forkortet).

Den unge elsker søker hjelp hos sin far, men til ingen nytte. Faren er feig og tør ikke å bruke sine penger mot den andre arvings vilje, dvs. elskerens bror. Den slemme bror ser ikke ut til å være klar over at han bare kan arve halvparten av familiens formue: «nescit dimidii haeres».

Det samtales også om en tilstundende rettsak. Vi har uttrykk som «vas» («kausjon»), «inrues in» («du skal angripe»), «arbiter» («dommer») og «mi foedus s(estertium)» («en overenskomst med meg om pengene»). Rettsaken, skulle jeg tro, føres mot halliken som i virkeligheten ikke har hatt rett til å selge piken, fordi hun har vist seg å ikke være slave, men fribåren.

Men mere om dette når jeg har fått studert resten av fragmentene, som foreløbig ligger inne på fem hundre mikrosliides. Ett er imidlertid sikkert: funnet av en komedie blant papyrene fra Herculaneum er en sensasjon og bærer bud om at det latinske biblioteket i Papyrusvillaen er av en helt annen karakter enn det greske. Det greske biblioteket er et filosofisk fagbibliotek. Det latinske er en litterær boksamling. Mange spennende overraskelser venter.

De latinske verkene som hittil er identifisert, er et hyldningsdikt til Augustus («Carmen de bello Actiaco»), en senatstale, Lucret's De rerum natura og Ennius' Annaler. Det er mellom femti og seksti verker igjen å bestemme.

Knut Kleve

Samuel Johnson, James Boswell och biografiens svåra konst

Detta år har av naturliga skäl präglats av tillbakablickar och fester. Kristendomen i Norge har fyllt 1.000 år, och 50 år har förflutit sedan andra världskriget upphörde. Ett jubileum har dock hamnat i «glemmekroken» här borta i vårt nordiska hörn av Europa. För 200 år sedan, närmare bestämt den 19 maj 1795, avled nämligen i London en rätt utsliten och försupen man, James Boswell, mest känd för sin biografi över dr. Samuel Johnson. Det kan vara på sin plats att skriva några sidor om denna man, inte minst som han också tillhörde den antikpäverkade traditionen i europeiskt kulturliv, något som vi i vår förening enligt statuttena bör intressera oss för.

Det är till synes lätt att skriva något om James Boswell, och det beror på att han själv varit så uppfriskande öppenhjärtig i sina egna skrifter, i sina memoarer och brev. Vi vet därför mer om honom och har lättare att se honom framför oss trots det stora tidsavståndet. Han talar rätt mycket om sig själv, och man får intrycket att han var en sammansatt personlighet. Han hade en stor frihetskärlek kombinerad med ett stort självförtroende, och en djup beundran för tidens stora personligheter. Han hade stora ambitioner och fick ett omväxlande, om än inte speciellt fram-

gångsrikt, liv. Han ville inte växa sig fast i Skottland, där han föddes 1740, utan han drogs till London som en insekt till ett brinnande ljus. När vi möter honom i hans *London Journal* i 1760-talets början är hans mål att bli officer i ett gardesregemente, något som var svårt att uppnå för en medlem av den skotska lågadeln utan förbindelser med den engelska aristokratien. På 1780-talet försökte han bli «Member of the Parliament», utan att lyckas med det. Hans försök att etablera sig som advokat i London kröntes inte heller med någon framgång. Året innan James Boswell dog, alltså 1794, ställde han slutligen sina tjänster till sitt lands förfogande. Han erbjöd sig att bli Minister eller Commissioner, alltså generalguvernör ungefär, för Corsica. Ingen tog likväl hans erbjudande på allvar. Man kan fråga sig hur det kom sig att han intresserade sig för Corsicas sak. Var han helt utan omdöme mot slutet av sitt liv?

Pascal Paoli och Samuel Johnson: två kulturpersonligheter

Så tokigt var inte detta erbjudande, för Boswell hade länge engagerat sig för frihetskampen på Corsica, som varit ämnet för hans första mer berömda skrift *The Journal of a Tour to Corsica ; and*



De två resande på nattlig promenad i Edinburgh (1786)
[P. Rogers, *Johnson and Boswell in Scotland*, New Haven/London 1993, s. 8].

Memoirs of Pascal Paoli. Denna skrift är ett resultat av den «Grand Tour», som han i likhet med andra framåtsträvande unge män företog för att få en överblick över Europas kultur och politik. Till sitt besök 1765 på Corsica medförde han en rekommendationsskrift av ingen mindre än Jean Jacques Rousseau, som han för övrigt delat älskarinna med. Corsica var en orolig del av dåtidens Europa. Från början hade ön ingått i Kyrkostaten men övertogs sedan av Genua, vars välde var mycket impopulärt hos de vilda och frihetstörstande korsikanerna. På grund av den stora politiska oron på ön hade Frankrike intervenerat och på 1760-talet besatt några orter, vilket gjort att Corsicas frihetskamp under en fascinerande

revolutionär personlighet, Pascal Paoli, fått vind i seglen.

Denne Pascal Paoli – som också kunde sina latinska klassiker – var den store man, som vår biograf hyste en stor beundran för. Boswell uppträdde också efter att 1768 ha publicerat sin skrift som en slags lobbyist för det frihetstörstande Corsica. Denna unge man, som inte hade någon ställning i det engelska samhället, och inte ens hade lyckats ta en juridisk ämbetsexamen, dristade sig sålunda efter hemkomsten att uppsöka Pitt den äldre, som då var statsminister, och be om en brittisk intervention på ön. Sedan krossades alla frihetsdrömmar när Frankrike 1768 köpte Corsica av Genua,



*Boswell vaknar med huvudverk efter fuktig natt (1786)
[P. Rogers, s. 179].*

varför Paoli tvangs gå i landsflykt. Denna tillbringade han i likhet med många andra i England, varvid Boswell försökte ge honom sitt stöd så att han kunde försätta kampen för ett fritt Corsica. Efter den franska revolutionen erövrade England för en tid Corsica, och då kunde Pascal Paoli återvända till sin hemö. Också Boswell såg då en chans att spela en mer framträdande roll på grund av sina korsikanska kontakter, men ingen i det politiska etablissemanget i England tog hans erbjudande att bli guvernör på allvar.

En annan stor man som Boswell hyste en stor beundran för, vid sidan av denne bildade corsikanske patriot, var dr Sam-

uel Johnson. Boswell hade varit duktig att odla denna bekantskap, som han inledde nog så abrupt i maj 1763 med ett inte helt lyckat samtal, som han nogsamt refererar i sin *London Journal*. Samuel Johnson blev snart något av en fadersgestalt för honom. Boswell hade nämligen dålig kontakt med sin köttslige fader som var en högt uppsatt jurist i Skottland och också godsägare i Auchinleck. Johnson, som tydligen blev smickrad av Boswells uppvaktningar, följde sin unge skyddsling till Harwich när den europeiska rundresan skulle inledas. Han stod sedan i brevledes förbindelse med Boswell och undlät inte att rätta på det latin denne hade i sina examensuppgifter från sina juridiska universitetsstudier i Holland.

I sin skrift om Corsica-äventyret figurerar också dr Johnson i en rätt klumpigt inlagd exkurs, där författaren beklagar att hans två stora idoler, Paoli och Johnson, var ovetande om varandras existens. Därför återgav han två exempel på den vittre doktors konversationskonst som han vid ett tillfälle återberättat för den korsikanska frihetskämpen. Han berättar hur Paoli var noga med att översätta dessa spirituella yttranden till klanderfri italienska så att också hans omgivning kunde komma i åtnjutande av visdomen. Johnson var emellertid inte speciellt begejstrad över sin unge skyddsling Corsica-bok, kanske mest för att ett brev från honom till Boswell blivit citerat utan att han givit sin tillåtelse till det.

En resa till Hebriderna, och en berömd levnadsteckning

Deras förhållande blev dock stadigt allt bättre. James Boswell lyckades till slut att få ut dr Johnson på den långa resa i Skottland, som resulterade i den märkliga boken *The Journal of a Tour to the Hebrides with Samuel Johnson*, som kom ut 1785, tio år efter det att Johnson själv publicerat sin reseberättelse, en samling brev han skrivit till sin vänninna och mecenat Mrs Thrale. Dr. Johnson omnämner bara i förbigående sin yngre reskamrat och inte bara på ett positivt sätt. En helt annan vinkling har James Boswell's bok, som säger mer om Dr. Johnson än om natur och kultur i Skottland. Skildringar av människornas villkor i det ofta vilda landskapet spelar snarast rollen av kulisser till den store

mannens reaktioner och spirituella konversation.

Boken om resan till Hebriderna var på det sättet snarast en förstudie till biografien *The Life of Samuel Johnson*, som kom ut 1791. Självklart försöker Boswell där fånga in hela dr Johnsons liv, från hans födelse i Lichfield 1709 till hans bortgång 1784. Likväl får man intrycket att det spännande började när Boswell ramlade in i Johnsons liv en majdag 1763. Författaren är inte heller den tyste, beundrande berättaren. Han är i stället aktivt med i biografien, i bland genom att ställa intelligenta frågor och kommentarer som framlockar dr Johnsons välformulerade svar, alltid med en elegant udd. Visserligen var det långa perioder då biografen och hans modell inte träffades. Boswell var ju tvungen att sköta sitt arbete som en inte helt lyckad advokat i Skottland. Det hände också att Johnson lämnade sitt älskade London för att resa på besök hos någon av sina många vänner i England. Likväl låter James Boswell sin egen person ta en bred plats i framställningen.

Antika förebilder

Skall vi då uppfatta Boswell som en slags litterär lyckosökare, som en exploatör av en litterär personlighet, som han redan i sin ungdom snikit sig in på? För att få en mer rättvis uppfattning av James Boswell och hans litterära mästerverk måste man gå tillbaka till de antika modeller, som var självklara för honom. Visserligen var han inte en lika stor antikvurm

som sin vresige fader borta i Auchinleck, men speciellt den romerska antiken utgjorde en självklar referensram för honom. Sådant var ju något som hörde till den tidens allmänbildning. En antik hävdatecknare bars av en enorm självkänsla, alldeles som Boswell i sin *The Life of*

Samuel Johnson. En antik biograf eller historieskrivare – gränserna är svåra att dra – var sällan ett ögonvittne till det de berättade om. De var inte heller några okomplicerade krönikörer som bara förde vidare det de visste om en s.k. stor personlighet. Ett gott exempel på det är



Dr. Johnson i reskostym (1786)
[P. Rogers, s. 186].

en historia som berättas om Alexander den stores hovhistoriograf Kallisthenes – bara några rader från hans Alexanderhistoria finns kvar men han omtalades av senare, bevarade historieskrivare. Denne Kallisthenes skall enligt Arrianos, som levde drygt 500 år senare och skrev en skildring av Alexander-tåget, ha sagt att han inte kommit i Alexanders tjänst för att vinna ära åt sig själv utan för att göra Alexander berömd bland människor. Arrianos tyckte (IV.10) att detta var övermodigt. Så gick det också illa för Kallisthenes, som blev avrättad, anklagad för att ha deltagit i en sammansvärjning mot sin kung.

Arrianos själv hade inga låga tankar om sin verksamhet som författare. Han säger sålunda att det var synd om Alexander att hans bedrifter inte blev besjungna av en Homeros. Detta skulle ha lett till att Achilleus för många greker var en mycket mer aktuell person än den store makedonerkungen och världserövaren. Därför skrev Arrianos, som han säger i sin Alexanderhistoria (I.12), sitt verk, inte för att vinna beröm för egen del utan för att som en ny Homeros hjälpa till att sprida kungens rykte. Han var således inte vilken dussinförfattare som helst utan på samma nivå som Homeros! Också romerska författare, som arbetade inom denna biografigenre, hade höga tankar om sin uppgift. Det kan det räcka att hänvisa till Sallustius, som i början av sin *Catilina* (3.1-2) säger att inte bara de som utfört bedrifter utan också de som skriver om dem blir berömda (et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur). De kanske till och med

förtjänar ännu mer ära än handlingens män, fortsätter Sallustius, eftersom de drar på sig många människors illvilja genom att berätta sanningen.

På samma sätt skulle man nog med viss rätt kunna säga att James Boswell genom sin eleganta biografi kastade glans över Samuel Johnson, över dennes författarskap och samtalskonst. För vem läser väl Johnson's roman *Rasselas* frivilligt? Inte heller är väl Johnson's långa artiklar i *The Rambler* speciellt läsarvänliga för en modern läsekrets, även om de var omåttligt populära i hans samtid. Det är väl också mest engelskfilologer och lexikografer som numera konsulterar hans epokgörande *Dictionary*. Vi får därför inte glömma bort att en viktig del av vår beundran för denna kulturpersonlighet från 1700-talet baserar sig på denne säkert på många sätt bekymmersamme skottes, James Boswells, biografi. Det dröjde dock innan denna skrift kom att uppfattas som ett litterärt mästerverk, först nästan 50 år efter sin författares död genom Thomas Macaulay och Thomas Carlyle.

Frihetskärlek, självhävdelse, beundran för stora män ingick således i James Boswells personlighetsprofil. En annan sida som man gärna kommer in på är hans intresse för det andra könet. Han hade ett otal affärer, men det får inte undanskymma det faktum att han också hade en lagvigd hustru, den uppoffrande Margaret Boswell, née Montgomerie. Hon var hans kusin på fädernet, var två år äldre än han, medförde bara 1000 pund som hemgift och blev ändå hans maka

1769, tydligen (enl. vad Boswell själv uppger i ett brev 3.5. 1769) mest av en tillfällighet. Hon följde med honom på en resa till Irland, där han skulle propagera för Paoli och Corsicas sak och samtidigt uppvakta en rik och vacker dam. Detta gick emellertid inte bra, men han upptäckte då att hans kusin och resekamrat kunde bli en god hustru för honom. Det blev hon också, födde honom sju barn varav hela fem nådde vuxen ålder.

Hon fick inget lätt liv, stackars min namne, som jag kanske är avlägset släkt med genom min skotske anfader, som invandrade till Sverige på 1720-talet. Margaret Boswell fick sitta uppe sent på kvällarna och vänta på sin ofta berusade mans hemkomst från glada fester. Hon tyckte vidare inte om att flytta till London på 1780-talet när hennes man skulle försöka sig på att bli berömd advokat där. Inte var hon heller speciellt imponerad av dr



*J. Boswell på krigsstigen, med materialsamling till sin Johnson-biografi i armen och med «Journey to the Hebrides» i luften (1786)
[P. Rogers, s. 318].*

Johnson, som också var mer än syrlig när han omtalade henne i sina brev. James Boswell saknade henne efter hennes bortgång 1789 och talar om henne som «that excellent woman who was my cousin, my friend and my wife».

Bibliografi:

James Boswell. *The Journal of a Tour to Corsica; and Memoirs of Pascal Paoli*, ed. with an introduction by Morchard Bishop, London 1951.

Johnson and Boswell in Scotland. A Journey to the Hebrides. Edited by Pat Rogers. Yale Univ. Press, New Haven & London 1993. (*The Journal of a Tour to the Hebrides with Samuel Johnson LL.D.* by James Boswell, London 1785.)

James Boswell, *The Life of Samuel Johnson*, edited and abridged with an introduction and notes by Christopher Herbert, Penguin Books 1980.

Boswell in Search of a Wife 1766-1769. Edited by Frank Brady and Frederick A. Pottle. Melbourne—London—Toronto 1957. (The Yale Editions of the Private Papers of James Boswell, 6).

John Bailey, *Dr. Johnson and his Circle*, 2. ed., Oxford 1945 (1913).

Jeffrey Cumberlege, *Selected Letters of Samuel Johnson*, Oxford 1951 (1925).

Peter Quennell, *Four Portraits. Studies of the Eighteenth Century*, London 1945.

Hugo Montgomery

477

Middelaldernøtter

Å tilbringe noen ledige timer med Gustav Storms *Monumenta historica Norvegiae* betyr gjerne en og annen filologisk utfordring, forhåpentligvis ikke uten enkelte 'kjerner' som høst. Til ære for tusenårsminnet for Olav Tryggvasons landstigning på Moster, velger jeg denne gang å begynne med et par problemer som angår denne kongen. De er hentet fra Theodricus Monachus' *Historien om*

de gamle norske kongene (Historia de antiquitate regum Norvagiensium).

[14-15] 1. *Lille Olavs skjulested [Storm p. 11, 5-10]*

Om det farløse spedbarn som forfølges av Gunnhild kongsmor heter det: *Qui [Olav] post interfectionem patris sui*

Tryggva vix unquam tuto latere poterat propter insidias Gunnhildar, quæ verebatur illum successorem regni filiorum suorum, Tryggve [overlevert Tryggva] quippe pater ejus de stirpe regia, utpote filius Olavi filii Haraldī benecomati, regnum obtinuerat in superiore provincia, quam Norwagienses Uplond vocant. Dette gjengis greit nok i Astrid Salvesens [heretter A.S.] oversettelse (Oslo 1969): «Da faren var død, kunne sønnen ikke oppholde seg trygt noe sted på grunn av Gunnhilds renker, for faren, Tryggve, var av kongesætt, sønn av Olav og sønnesønn til Harald Hårfagre. Han hadde også hatt makten i det øvre fylket som nordmennene kaller Opplandene.»

a) Men *unquam* betyr ikke 'noe sted', men 'noensinne'. Dette er meg bekjent ikke annerledes i middelalderlatin¹ enn i den antikke latinitet. Her er altså oversettelsen intuitivt (?) bedre enn den overleverte ordlyden. Teksten bør temmelig sikkert rettes til *usquam*. I setningen forut for vårt parti fortelles det at Harald Gråfell hadde tvunget Håkon jarl (Sigurdsson) til å lete etter Olav (*ad quærendum puerulum Olavum coegerat*). Det er ikke avgjørende at alle avskrifter har *unquam*; vi må regne med at det finnes en god del felles feil. Om (*n*)*unquam* ikke kan stå for (*n*)*usquam*, er det motsatte, nemlig at (*n*)*usquam* er

nærmest synonymt med (*n*)*unquam*, ikke ukjent (for middelalderlatin cf. Blatt s.v. *nusquam* 2). Abbreviatuarene skulle ellers ikke bidra til forveksling i dette tilfelle. Derimot kan vi gjøre gjeldende *lectio difficilior/facilior*-kriteriet: (*N*)*unquam* er så meget vanligere enn (*n*)*usquam* at en mindre kyndig skriver nok kan mistenkes for å gripe feil. F. eks. har Vulgata 66 x *numquam*, men bare 4 x *nusquam*, 21 x *umquam*, men 0 x *usquam*. 'Tapet' av *nusquam* på vårt sted kan derfor ikke overraske.

b) Det er høyst sannsynlig enda en ting å korrigere i vår periode. *Tryggve quippe pater ejus* er suspekt. Mistanken grunner seg på tre forhold: 1) at avskriftene har *Tryggva* [sic!]; den samme genitivsformen står rett og riktig like foran, til og med to ganger (p. 11,3 og 6), 2) at ordstillingen – med navnet *foran* partikkelen *quippe* – virker umotivert (hvorfor da ikke *quippe pater ejus Tryggve* eller til nød *quippe Tryggve pater ejus*?) og 3) at navnet er temmelig overflødig for enhver noenlunde våken leser (A.S. har da også droppet den første forekomsten av navnet). Jeg tenker meg helst at *Tryggva* er blitt tilføyd av noen som en forklaring på hvem *pater* er, enten i margen eller over linjen, noe som i neste omgang førte til inkorporering, men uten at kaususformen samtidig ble korrigeret. Dette fortel-

1) Franz Blatts *Novum Glossarium* har intet som peker i den retning s.v. *nunquam*.

ler vel antagelig noe om en svekket forståelse av de norrøne kaususformene i det senere stadium av overleveringen.

[16] 2. *Olavs nederlag*
[Storm 24, 1ff.]

Så tar vi skrittet fra Olav Tryggvasons farefylte spedbarnsalder til hans sørgelige død ved Svolder. Nederlaget formuleres med en viss retorisk schwung: *Tandem cum sibi invicem succedendo et semper integros pro sauciis restituendo non tam victus est exercitus regis nostri quam consumptus*. A.S. har her: «Og siden fiendens rekker stadig avløste hverandre og våpenføre menn kunne fylle hullene etter dem som ble såret, ble kongens hær snarere hugget ned enn egentlig beseiret.» Godt, men da skulle vi ha ventet at det stod noe slikt som **Tandem cum illi* (dvs. *hostes*) *sibi invicem succederent et ... restituerent*. Med den teksten vi faktisk har, blir det for dårlig samsvar med oversettelsen: Noe svarende til «fiendens rekker» har vi ikke i originalen. Og for øvrig: å gjengi *consumptus* med 'hugget ned' er lovlig fritt. Tatt ut av sin kontekst bør Storms latin bety: «Til slutt, ved å erstatte hverandre og hele tiden å sette inn friske folk istedenfor de sårede, ble vår konges hær ikke så meget beseiret som den ble tæret opp.» Er vi på rett vei? Jeg tror det når det gjelder selve oversettelsen. Forfatteren har nettopp fortalt at Olav var helt uforberedt på kampen mot den overmektige motallianse som bestod av danskekongen Sven, svenskekongen Olav og Erik Håkonsson. Olav Tryggvason hadde

bare 11 skip mot fiendens 70 og hadde dermed i utgangspunktet en stor mannskapsmessig underlegenhet. Forfatterens poeng er at kampene ebbet ut av seg selv etter hvert som Olavs folk ble satt ut av spill. Hva som skjer på fiendens side står det foreløpig ikke noe om. Bakgrunnen er selvsagt at overmakten var stor; om *motstanderne* derfor tapte folk i fleng, betød det ikke så mye; den tallmessige overlegenhet gjorde dem nærmest automatisk til seierherrer. Mot og øvrige krigerkvaliteter kunne beklageligvis ikke bli noen avgjørende faktor under slike omstendigheter. Da gir det heller ikke god mening å tale om 'seier' og 'tap', vel å merke hvis man av hjerte holder med den tapende part. Vår forfatter vil altså ikke gå med på at Olav led noe egentlig nederlag. Olavs menn slet seg rett og slett ut fordi de var så få.

Men er det i så fall mulig å beholde *cum*? Ordet er naturligvis ikke konjunksjon: hvis det i det hele tatt skal kunne forsvares, må det tas som preposisjon til gerundiumsformene *succedendo* og *restituendo*. Nå er det eneste eksempel på *cum* med gerundium i antikk latin ifølge grammatikkene å finne hos Quintil. I 4,3: *scribendi ratio coniuncta cum loquendo est* («skrivekunsten er knyttet til talekunsten»), hvilket Madvig ikke var villig til å godta; han skrev *loquendi* (sc. *ratione*) i steden. I den seneste Quintilian-utgaven, i Oxfordutgaven av Winterbottom, hersker det tvil på dette punkt. Jeg betviler i hvert fall preposisjonen på vårt sted, fjernt fra gerundiumsformene som den står. Hvis vi ikke velger et så kraftig inngrep som det etter asterisken ovenfor,

bør *cum* sløyfes og *succedendo* og *restituendo* tas som modale ablativer. Fra sitt klassiske pensum vil mange huske eksemplet i *Aen.* II 6ff.: *quis talia fando/ Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi/ temperet a lacrimis?* «Hvem ... kan styre sine tårer når slikt blir fortalt/ ved fortellingen om slike ting?»

[17] 3. *Hva vil Olavs martyrdød si for hvem?* [Storm 29,3-9]

Hermed en en liten subtilitet som fremsettes mer til overveielse enn som fasit-svar på et gammelt spørsmålstegn.

Kap. 16 åpner med en sammenligning mellom de to Olaver som utførte kristningsverket: Hva den ene plantet, sørget den annen for å vanne. Det ligger forfatteren på hjertet å vise at Olav Haralds-søn var ideelt skikket til sitt store verk alt for Russlandsferden. Etter at hans lovgivning er fremhevet, får han følgende skussmål i en periode som yter en viss motstand ved første gjennomlesning: *Iusti tenax ad omnes, neminem affligebat, neminem concutiebat, nullum damnabat, nisi forte quem propria malitia et obstinatio in malo damnasset, et ut breviter concludam ad hoc tantum prin-*

cipabatur² mortalibus, ut eos ad immortalitatis gloriam, quantum in se esset perduceret, quod et tunc ei evidenter rerum exitus probavit et quotidie nihilo-minus³ beneficiis omnipotentis Dei pro ejus ut credimus meritis collatis satis superque monstratur.⁴ («Rettskaffen mot alle skadet han ingen, uroet han ingen og dømte ingen unntatt den som måtte bli dømt av sin egen ondskap og forherdelse i synden, og for kort å sammenfatte, så ledet han menneskene bare i den hensikt å bringe dem frem til udødelighetens herlighet, så langt det stod til ham, noe som både utgangen på det hele beviste tydelig for ham og som dessuten hver dag vises til overmål av de velgjeringer som den allmektige Gud skjenker for hans fortjenester slik vi tror».)

Målet for Olav var altså å bringe menneskene frelse, med andre ord å sikre kristendommen i folket så langt det stod i hans makt. Problemet ligger i *quod*-setningens første ledd; det siste leddet er jo greit: Martyren har ikke ofret sitt liv forgjeves. Hans fortjenester (*merita*) sikrer en slags permanent Guds velsignelse over folket (*beneficia*); martyrgraven i Trondheim er et kraftfelt hvorfra stadig nye *miracula* kan meldes. Det første leddet leverer et bevis ut fra *rerum exitus*;

2) Et middelalderord.

3) Her omtr. 'i like høy grad'.

4) Teksten er Storms; følgende retusjeringer ville jeg overveie: sløyfe komma etter *omnes*, sette til kommaer før og etter *ut breviter concludam*, etter *quantum in se esset*.

det vil her si Olavs martyrdød. Hva har forfatteren særlig i tankene? *Ei = Olavo* er problematisk for meg. Ligger det i dette at Olav fikk visshet om sin egen salighet (*praegustatio*) gjennom den kallesesdrøm han hadde før slaget og som bl.a. Olavssekvensen *Lux illuxit* (str. 7) taler om (smlgn. forrige Klassisk Forum)? Men jeg kan egentlig ikke skjønne vitsen ved å trekke inn Olavs egen erkjennelse i fortolkningen; perioden dreier seg jo om hensikten med Olavs kongedømme, dvs. om kjernen i hans politikk. Man må alltid regne med ikke å se alt klart nok i en vanskelig tekst, men etter min mening blir det først skikk på det hele om vi retter *ei* (dat. sg.) til *eis* (dat. pl.). Olav ledet dem; de som drepte ham og tilsynelatende seiret, ville slett ikke se. Først da det ble åpenbart for alle at han var en helgen gjennom den ugjen-drivelige martyrdød, ble også motivet for hans kongsgjerning fullt ut belyst. Da kunne folket han ville hjelpe, skjønne det hele: *mortales... eos*, fulgt av *eis*. Slik blir det sammenheng. Første og annet ledd blir to sider av samme sak. Det er naturligvis en Olavsforkynner som taler ut fra 150 års 'hindsight'. For ham er Stiklestad det store vendepunkt i nasjonens historie. Men man må late ham at nettopp en slik tolkning av Olavs kongedømme og død bidro sitt til å befeste kristendommen i landet på en skjellsettende måte.

[18] 4. *Helligolav – den strålende stjerne* [Storm 40, 17 ff.]

I dette tilfelle er jeg ikke den første som forberder på Storm. Jeg har funnet at både Eiliv Skard (*SO* 14, 1934, s. 124) og Josef Svennung (*Från senantik och medeltid. Del I* (Lund 1963), s. 123, 7ff.) har foregrepet meg, men siden dette ikke har forhindre videreføring av den gale tekst, hermed litt begrunnelse.

Etter at Tjodrik har skildret hvordan Olav hadde bestemt at det skulle utbetales almisser for alle som kom til å falle i det kommende slag (inklusive motstanderne), er vår forfatter overbevist om at den helgen han slår til lyd for, fortjener verdens oppmerksomhet:

Audite hæc, obsecro, universi populi: vir iste natus pæne in ultimis partibus aquilonis inter barbaros et incultos. Videte quale sidus emicuerit, quam humilis, quam sublimis, et hoc non in servili conditione, sed in regali fastigio. Dette oversettes slik av A.S.: «Hør nå på dette, ber jeg dere, alle folk hele verden over; denne mannen var født i den ytterste nordlige krets blant ville barbarer, men se hvordan han stråler fram som en stjerne, ydmyk, men opphøyet, og ikke i trell-dom, men i kongelig prakt.» Noe slikt som dette er vel det beste man kan gjøre

5) Astrid Salvesens oversettelse er her svært fri, men hun prøver heller ikke å tolke *ei*.

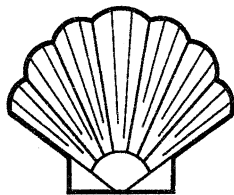
ut av hva Storm har trykt. Ordene er for øvrig riktige. Det er tegnsettingen som er gal. Storm leser *natus* som *natus est*. Dermed punkterer han bokstavelig talt et av høydepunktene i helgenforkynnelsen. Vi kan se litt på latinen i Vulgata først. Av og til kan vi se at et setningsledd blir trukket frem i perioden og blir stående absolutt: Apg 7, 40 (om Stefanus) lyder slik i norsk oversettelse: «For vi vet ikke hvor det er blitt av denne Moses som førte oss ut av Egypt.» Vulgata har: *Moses enim hic, qui eduxit nos de de terra Aegypti, nescimus, quid factum est ei.*» *Moses enim hic* burde rettelig ha stått som dativ der pronomenet *ei* står. Hofmann taler treffende i sin bekjente bok *Lateinische Umgangssprache* (Heidelberg 1926 s. 102 ff.) om fenomenet «Der affektische Satzbau» og siterer i den forbindelse bl.a. Petronius (Trimalchios middag 57,8): *Ecce magister tuus, homo maior natus: placemus illi.* («Se på læreren din, en voksen mann, han setter pris på oss» [T. Sparre]). Utgangspunktet er en nominativ i utrop «som sprenger den logisk sluttede setningsdannelse» (Hofmann), det vil si en affektsetning fulgt av en mer logisk velordnet tilføyelse. Ciceros brev har av og til noe lignende (Att. 13,3,3): *Attica mea, obsecro te, quid agit?* («Min Attica, jeg bønnfaller deg <fortell meg>, hvordan har hun det?»). Noe særlig merkverdig er jo ikke dette: også syntaksen har evnen til, på linje med andre sider av språket, å tilpasse seg våre følelser. 'Nominativus pendens' eller 'tematisk nominativ' er ellers brukelige betegnelser på dette fenomenet. Overført på vårt eksempel, et ganske flott eksemplar av arten om jeg så må si,

burde tegnsettingen være noe i likhet med følgende: *Vir iste – natus pæne in ultimis partibus aquilonis inter barbaros et incultos -: videte quale sidus emicuerit, quam humilis, quam sublimis ...:* denne mann født nesten i nordens ytterste egner, se hvilken stjerne han skinte frem som, hvor ydmyk, hvor opphøyet han var ...» Konstruksjonen virker helt naturlig på vårt sted: subjektet for *emicuerit*, som med alle sine tillegg ville virke urimelig tung og kluntet om den stod i den avhengige utropssetning *quale sidus etc.*, er rykket frem til betont initialstilling i perioden, det predikative ledd *quale sidus* får på sin side luft ved å stå alene.

[19] 5. *Om Helligolavs caritas?*
[Storm 129, 19; Metcalfe 69,25].

I seksjon V av *Acta Sancti Olavi Regis et Martyris* (= *Passio Olavi*) heter det om Olav: *O quam devotæ caritatis flagrantia, quantus fidei fervor excellentissimi Christi martyris pectus accenderat!* I Metcalfe's utgave av *Passio et Miracula Beati Olavi* fra 1881 har vi en uavhengig overlevering: *O quam devote caritatis flagrantia* etc. Slik skrivemåten er i dette håndskriftet, kunne *devote* i og for seg være både adjektiv (i gen. hunkjønn) og adverb, men å ta det som adjektiv gir utvilsomt den riktige tolkning. Begge utgaver er altså samstemmige. Eiliv Skard oversetter slik: «Å, for ein brennande kjærleik til Gud! for ei glødande tru som loga i hjarta åt den gjæve Kristi martyr.» Men dette er for fritt til å hjelpe oss. Skulle han imidlertid ha tolket første del av perioden elliptisk som *O quam*

devotæ caritatis flagrantia sc. fuit, er dette av flere grunner lite sannsynlig. Billedspråket er én ting: både kjærlighet (*caritas*) og tro (*fides*) karakteriseres med substantiver for 'hete' (*flagrantia* og *fervor*), og metaforikken videreføres i verbet (*accenderat*). Verbet retter seg riktignok i tall etter det nærmeste substantiv, men hører like meget til begge ledd. I begge ledd har vi med utrop å gjøre. Nettopp parallellismen legger en rettelse av *devotæ* (-e) til *devota* svært nær. «Å hvor (Gude-)hengiven en kjærlighetsbrann, hvor stor en troshete hadde (ikke) oppflammet den opphøyde Kristmartyrs bryst!» Smlgn. Storm s. 130, 12 ff. *In illis legibus claret, quam devotus erga deum, quam benignus erga proximum rex gloriosus extiterit.*



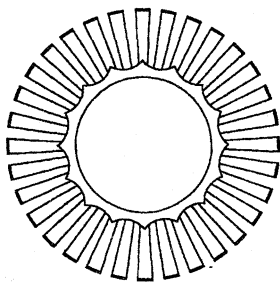
Bruken av adjektivet *devotus* i ordbøkene gir støtte både for det ene og det annet. Med *devota caritas* kan vi f. eks. sammenligne Avitus carm. 5, 39 *devotus ... ardor*. Men hvem kan gi et eksempel på *quam* «hvor» fulgt av adjektivet i genitiv? Selve konstruksjonstypen synes å forlange nominativ. Også parallellismen

i ordstillingen taler for en slik rettelse: *quam devota* svarer til *quantus*. Feilen kan kanskje forklares slik: Arketypen (evt. hyparketypen) har rett og slett tolket *devota* som adjektiv til *caritatis* og rettet til *devotæ*.

[20] 6. *Olavs siste lønn*
 [Storm 131,32-35, Metcalfe 73,10]

I mitt tekstutvalg, bind I av «Et pensum i middelalderlatin» hadde jeg overtatt følgende tekst fra Storms versjon av *Passio Olavi* kalt *Acta Sancti Olavi Regis et Martyris*, kap. X: *Porro dominus, qui martyri suo mercedem, pro quo tot agones pertulerat, reddere et gloriam suam, quam diutius et avidius sitierat, jam revelare decreverat, ut gloriosius eum coronaret, iniquorum jaculis gloriosum martyrem occumbere permisit.* Dette hadde jeg oversatt på følgende måte (i bind III): «Herren, som hadde besluttet å skjenke sin martyr den lønn som han hadde utholdt så mange kamper for og å åpenbare alt nå den ære som han (Olav) svært lenge og begjærlig hadde tørstet etter for å krone ham med den største ære, tillot ham dernest å dø som ærerik martyr for de urettferdiges spyd.» En våken deltager i middelalderkurset, den nybakte dr. philos. Arild Waaler, pekte på at det var vanskelig å forene *pro quo* med den oversettelsen jeg hadde gitt, og han spurte – tilogmed to ganger – om det ikke burde være *pro qua* i stedet? Han hadde selvsagt rett. Det er søkt med hankjønnsformen *quo* som etter ordstillingen å dømme umiddelbart av et leserøye vil tas til *martyri suo*, men etter meningen må

tas til *Dominus*. Den naturlige flyt i perioden vil nærmest forlange en underordnet relativsetning, ikke en ny sideordnet. Ved å rette til *qua* får vi en vakkert konstruert periode. Og foruten det språklig-stilistiske hensyn, retter *qua* helt riktig oppmerksomheten mot 'lønnen' (*merces*). Lønnen blir dermed et sidestykke til 'æren' (*gloria*) som – også helt parallelt – får en relativsetning knyttet til seg. Den ting at *Passio Olavi* deler denne feilen, vil bli av betydning når en nytgivelse skal lages og stemmaet skal etterprøves.



[21] 7. Sjette strofe av *Lux illuxit*

Til slutt kommer en appendiks til min artikkel om *Lux illuxit laetabunda* i forrige Klassisk Forum. Den artikkelen omhandler et problem i strofe 7, denne gang dreier det seg om den foregående strofen. At metrikken er et viktig kriterium i tekstkritikken trenger man ikke å fortelle den som arbeider med f. eks. tragediens korsanger. Men det kan også være noe å hente for den som praktiserer resitasjon i den middelalderlatinske

diktning. Strofe 6 av *Lux illuxit* reiste et overraskende spørsmål for meg da jeg fikk nærmere blick for de formelle sider. Slik er diktet i utgavene:

Tulit ab impia
gente ludibria,
minas et odia,
poenas, exilia.
Sed mente stabili,
mira constantia
devicit omnia,
felix felicia
migrans ad gaudia
cum palma nobili.

Hver linje har som man ser seks stavelser. At rimet spiller en rolle blir straks åpenbart. Rimet er selvsagt et gjennomgående fenomen gjennom hele sekvensen. Jeg viser til den fulle tekst som jeg har sist i «Et pensum i middelalderlatin» (bind I). Det er overalt i *Lux illuxit* et tostavelserim, smlgn. I 1 og 2 med *-bunda* – *-cunda* i suksessive linjer (med paroksyton kadense, dvs. med trykk på nestsiste stavelse). I strofe I, II og IV rimer l. 3 med l. 6: *praeconio* – *devotio* (I), *solio* – *commercio* (II), *fastigio* – *desiderio* (III) (med proparoksyton kadense). I strofe V er verset lenger med *-ore* fire ganger før *coluit*, så følger nye fire gjentakelser av *ore*, mens *coluit* rimer med det avsluttende *eruit*. Det samme mønster gjentas med strofe 8 hvor *-alis* gjentas 4 x 2 ganger med henholdsvis *libera* og *dextera*. I strofe 7 har vi etter 3 ganger *-onis*, dernest *solacio*, fulgt av 3 ganger *-avit* med *matyrio* til slutt. Det som kjennetegner disse B-rimene er ikke bare at de deler strofen i to like store deler – alle

strofer består av et like antall linjer (6,6,4,6,10,10,8,10) -, men også at de gjennomgående er tilpasset en pause i sekvensensstrofens periodestruktur. Tydeligst ser vi dette i strofene 1, 5, 7⁶ og 8 som deles i to like store setninger. Men strofene 2 og 4 danner intet unntak: *Gloriosus hodie/ Christi martyr gloriae/ sublimatus solio// pro aeternis brevia/ commutavit gaudia/ felici commercio*. Her er riktignok alle linjer proparoxytone, men de tre første linjene får et hvilepunkt rundt partisippet *sublimatus: gloriae/ sublimatus solio*. Hoved verbet (*commutavit*) blir sentrum for de tre siste linjene. Tilsvarende er det i i 4. strofe: *Inter curas absolutus/ rex Olavus constitutus/ in regni fastigio// suspirabat in aeterna, praevolabat in superna/ mentis desiderio*. Partisippet *constitutus* hører nær sammen sammen med *in regni fastigio*. Dette er nær et sitat fra *Passio Olavi: In regalifastigio constitutus spiritu pauper erat*. Hoved verbet (dvs. hovedverbene) kommer igjen i de tre siste linjene.

Nå viser det seg at bare strofe 6 avviker fra dette mønsteret. Strofen er på 10 linjer, men deles med punktum etter den fjerde linjen (*exilia*). Ved første blikk kan nok dette virke naturlig, men det kan ved nærmere overveielse neppe være tvil om at også denne strofen kan og bør gjøres metrisk-syntaktisk konform med resten av sekvensen og da på følgende måte:

Tulit ab impia
gente ludibria,
minas et odia,
poenas, exilia,
sed mente stabili.
Mira constantia
devicit omnia,
felix felicia
migrans ad gaudia
cum palma nobili.

Det er ikke bare strofeformen som da blir regulær takket være forandringen i interpunksjonen, men også innholdet vinner etter min mening på forandringen. Vi blir i første halvdel av strofen minnet om en kvalitet hos Olav i måten han tok forhånelsen på: *sed mente stabili* (tulit etc.) som har en sterk emfase: Han lot seg ikke forlede fra sin sanne kristne nestekjærlighet ved disse ondskapens provokasjoner. Denne kvalitet tas opp igjen og forsterkes i strofens annen del med *mira constantia*. Slik kvalifiseres hans fullstendige seier. Den syntaktiske form som kommer frem, burde heller ikke forbause (Verb + obj. i den 1. sideordnede setn., nytt obj. og det samme verb underforstått i 2. setn., eventuelt at både det samme verb og obj. underforstått). En god parallell er Storm s. 11, 20: *Hocon [...] solus obtinuit regnum Norwagiæ annis triginta, tamen sine regio nomine*.

Egil Kraggerud

6) Her er det naturligst å ta *animatus* som *animatus est*.

Antikk romantikk

Tilfeldigvis kom Egil Kraggerud med «Roma i tekst XVII» (Klassisk forum 1995:1, s 55ff) samtidig med at eg arbeidde med «hovudpersonen» i Kraggerud sin artikkel «Anchises' talende taushet og Romas første biblioteker». Ankhises, far til Aeneas, spelar imidlertid ei framtrekande rolle også i den femte homeriske hymna – som fortel historia om da Aeneas vart unnfanga.

For den som ønskjer å gå bak teksta i Aeneiden VI, som Kraggerud tek føre seg, kan eg her legge fram eit forsøk på gjendiktning frå gresk av sentrale linjer i den femte homeriske hymna. I arbeidet bygger eg på både Hugh G. Evelyn-

White si utgåve i Loeb-serien¹ og på Anton Weiher² (linje 87 er som hos Weiher).

Ankhises var son av Timiste og Kapys i den trojanske kongefamilien og tremeningen til kong Priamos. Dardanos, son av Zeus og Elektra, var tippoldefaren og stamfaren hans.

I denne scena gir kjærleiksgudinna Afrodite seg ut for ei – noe naiv og blug – døyelig kvinne som får viljen sin med kvegvoxtarkongen Ankhises på Idafjellet. Når utdraget begynner, møter Ankhises Afrodite:



Dotter åt Zeus, Afrodite, ho stelte seg ved han;
kroppsburd og utsjånad var som hjå utvinga møyar
for at han ikkje sku' reddast då disa han skoda med auga.
Ankhises grunda og ovundra kroppsburd og utsjånad på ho,
85 også dei skinande kleda ho bar då han fekk ho å skode.
For ho var kledd i ein kjole som strålte lik lyset frå logen.

-
- 1) Hesiod. The Homeric Hymns and Homeric. With an English translation by Hugh G. Evelyn-White. – Cambridge, Mass. & London MCMXXXII
 - 2) Homerische Hymnen. Griechisch und deutsch herausgegeben von Anton Weiher. – Artemis Verlag, München & Zürich 1989

Disa bar krumbøygde brosjer og skinande, kransfletta ringar i øyra,
og rundt den mjukvorne halsen hang ovfagre kjede,
vakre, forsirte og laga av gull; ja, det skein nett som månen
90 kringom dei mjukvorne brysta på disa, eit ovfagert under å sjå til.
Ankhises svara ho så; han var retteleg gripen av kjærleik:

«Dros, ver du helsa, ja kven du enn er av dei signa som kom hit³,
anten du no heiter Artemis⁴, Leto⁵ hell òg Afrodite, den gylne,
eller den velborne Themis⁶ hell ho med dei strålende auga, Athene.
95 Kanskje du er ei kharite⁷ som hit opp er komen, som venskap
deler med gudane og som for æveleg også blir kalla.
Eller du er av dei nymfer⁸ som bur i dei venaste lundar,
eller av nymfer som held til her oppe på venaste fjellet,
eller i kjelder frå elvar og her på dei graskledde enger?
100 Deg skal eg byggje eit altar, på toppen av fjellet og høgt, der
alle kan sjå. Eg skal bringe deg rikeleg offer kvar årstid
gjennom det samfulle året. Ver venleg i hugen, og gjev at
eg blir den fremste av karar som ferdast blant folk ifrå Troja,
gjev at det avkom eg avlar blir sterkt, og eg sjølv får
105 leve rett lenge i lukke, og lyset frå sola får skode –
heilt til eg sæl mellom folk kjem til porten til alderdoms dagar.»

Dotter åt Zeus, Afrodite, ho svara han deretter såleis:

«Ankhises, aller mest namngjetne mann av dei folka som lever på jorda,
gud er eg ikkje, så kvi skal eg liknast med dei som får leve i æve?
110 Døyeleg er eg, og mora som eg er blitt fødd av, ho var då ei kvinne!
Far min var Otreus⁹ den namngjetne, om du om han har høyrte tale,

3) Eigentleg «...som kom til dette huset»

4) Artemis var dotter av Zeus og Leto og tvillingsyster åt Apollon. Ho var skytsgud for fødande kvinner, og blir framstelt som jeger med boge og pilkoger.

5) Leto var mor til to av borna til Zeus, Artemis og Apollon

6) Themis var dotter åt Uranos og Gaia, og var gudinne for lov, rett og orden.

7) Ei kharite, eller ei gratie, var ei dotter av Zeus som var gudinne for venleik og ynde.

8) Nymfer var døtrer av Zeus, og bur i elvar, fjell og tre.

9) Otreus var son av Dymas og konge i Frygia.

-
- herskaren over det heile av Frygia¹⁰, som murane vernar så godt om.
Målet ditt kjenner eg godt, som eg vel også kjenner mitt eige:
Amma som oppdrog meg heime, ho kom ifrå Troja. Frå kjæraste mor mi
115 tok ho meg bort då eg var berre barnet, og fostra meg sidan.
Såleis det har seg at vel har eg målet ditt lært meg å kjenne.
Argos¹¹ sin drapsmann med gullstaven trekte meg bort ifrå dansen;
Artemis dansa vi for, ho som dyn og har gullslätte pilar –
der var vi rett mange nymfer og omsverma¹² møyar som leika.
120 Då kom det talrike flokkar i mengder og stelte seg rundt oss.
Argos sin drapsmann med gullstaven kom så og røva meg med seg.
Døyeleg folk sine mange og oppløygde engar han førde meg over,
òg over alle dei talrike upløygde engar som ingen folk åtte;
der streifar fælslege rovdyr ikring gjennom skuggrike dalar.
125 Aldri eg trudde eg nokon gong meir skulle trø på den nær ande jorda.
Ankhises sa han eg skulle bli kalla eit ektevigt viv for;
like eins skulle eg føde deg avkom som alle var vene å sjå på.
Men då han no hadde vist meg og kunngjort alt dette, gjekk Argos'
kraftige drapsmann attende til ætta av evige gudar.
130 No er eg komen til deg; eg er nedtyngd av tvingande naudsyn.
Inderleg audmjuk eg bed deg ved Zeus og dei høgætta fedrane dine
– ikkje kan dei vere låge av byrd når dei såvorne ætlingar avlar:
ta meg no med deg, for utvinga er eg og heilt utan røynsle i elskov;
vis meg så fram då for far din og mor di, så flittig og trufast,
135 også for brør og for frendar, som kjem frå den sjølvsame ætta.
Inga upassande verdotter blir eg for dei, men ei dotter som høver.
Send raskt eit bod til det frygiske folket, med rappfota hestar:
Sei det åt far min og mor mi som tenkjer med omhug på andre;
mengder av gull vil dei sende deg saman med dunger av vovne klede.
140 Ta så imot desse mange og strålende framifrå gåver som medgift.
Stell så i stand til eit bryllaup som varmar om hjartet,
eitt som er gjævt nok for menneskeætta så vel som for evige gudar.»

Såleis ho talte, gudinna, og planta ljuv lengt i hans hjarte.
Ankhises, gripen av kjærleik, tok ordet og svara ho såleis:

10) Frygia var i den nordvestlege delen av Lille-Asia.

11) Argos var eit uhyre med hundre auge som vart drepi av Hermes.

12) Eigentleg: «møyar som det vart ført fram oksar for». Når ein mann ville fri, gav han foreldra hennes oksar i gåve.

-
- 145 «Viss du kan døy, og ei kvinne var mora som du er blitt fødd av,
og om den namngjetne Otreus var far din, rett slik som du seier,
og om du kom hit med hjelp frå den evige bodsveinen Hermes¹³,
og du i alle dei dagar som kjem for mitt viv skal bli kalla,
skal ingen gudar hell nokon av dødeleg manneætt halde meg unna
- 150 før eg i kjærleik har elska med deg, her og no med det same;
nei, ikkje eingong om sjølvaste langskyttarguden Apollon¹⁴
sorgfulle piler frå sølvboga si skulle sende ut mot meg.
Gudelik kvinne, eg kunne vel gladeleg gå inn i heimen til Hades¹⁵,
berre eg fyrst hadde fått lov å kome til leiet du låg i.»
- 155 Dette han sa og tok handa i si. Afrodite, som elsker å smile,
snudde no andletet vekk. Ho såg ned med dei fagreste auge
før ho kraup fram til det leiet som alt var gjort ferdig for herren,
oppreidt med klede så mjuke spreidd kringom. Og oppe på leiet,
der låg det utstrekke fellar av bjørnar og brølende løver
- 160 Ankhises sjølv hadde slege i hel høgt der oppe i fjella.
Då dei så ned hadde lagt seg på leiet som vel var blitt reidt opp,
tok han fyrst av alle strålande smykke ho bar på sin lekam –
krumbøygde brosjer og kransfletta ringar i øyra og kjede om halsen.
Ankhises løyste opp beltet på disa og tok så og kledde av henne
- 165 skinande klede, og la dei så ned på det søvlslatte setet.
Deretter låg han med henne slik gudar og lagnaden ville,
æveleg dis med ein dødeleg mann som var uvitug om kva han gjorde.
Men på den tida når oksar så vel som dei velfødde sauer blir drivne
heim att til båsen, tilbake frå blomekledd eng der dei beitlar,
- 170 tok Afrodite med eitt og lét strøyme ein ljuv og sæl svevn mot
Ankhises. Sjølv ho seg kledde med vakker ein kleknad på kroppen.
Og då den skinande disa så vel hadde sveipt heile kroppen i klede,
stod ho ved leiet, og opp til den velgjorde takbjelken nådde
hovudet hennar, og frå hennar kinn strålte gudeleg venleik,
- 175 nett slik det høver for disa med kransen på hovudet sitt, Kytareia¹⁶
Opp ifrå svevnen ho vekte han no og tok ordet og talte så til han:

13) Hermes var son av Zeus og Maia. Han var bodsveinen åt gudane, og vart ofte framstelt med stav.

14) Pil, boge og kogger var blant attributtane til Apollon.

15) Hades var son av Kronos og Rhea. Han var herskar i dødsriket

16) Afrodite var fødd på øya Kytera.

«Reis deg, du son av Dardanos¹⁷! Kvi søv du den djupaste svevnen?
Tenkj du vel etter, og sei om du verkeleg synest eg no er å sjå på
slik som eg var då du fyrste gong fekk meg å skode med auga...»

- 180 Såleis ho talte. Han vakna då brått opp or svevnen og lydde.
Men då han såg Afrodite sin hals og dei ovfagre auga ho hadde,
då vart han skremd, og han vende seg unna og sturte til sides.
Så med ei kappe han dekte til heile sitt ovfagre andlet.
No tok han ordet og talte så vent då han bad ho og trygla:
- 185 «Rett med det same eg såg deg, gudinne, den heilt fyrste gongen,
skjønna eg godt at du gudeleg var, men du sa ikkje sanninga om det.
Likevel bed eg deg audmjukt, ved Zeus, han som svingar egiden:
lat meg få sleppe å leve mitt liv iblant menn som ein veiking.
Ha heller medkjensle med meg; ein mann som med æveleg dis har
190 sove, han blir ikkje lenger ein kar som er kraftig og rørig.»

Dotter åt Zeus, Afrodite, ho svara han deretter såleis:
«Ankhises, aller mest namngjetne mann av dei folka som lever på jorda,
ver du no motig, og ber ikke ovmykje reddhug i hjartet.

- For du skal slett ikkje frykte at eg fer med vondskap;
195 ikkje dei andre av gudane heller, av di du er omtykt av gudar.
Og du skal få ein kjær son som skal herske i Troja;
born skal i evige tider bli fødde av borna i ætta.
Namnet skal vere Aeneas¹⁸ av di eg bar frykteleg smerte
over at eg staup i leiet åt ein som kan døy og er jordisk.
- 200 Alltid vil ætta di gudane stå aller nærast av alle
folk som kan døy, når det gjeld både kroppsburd og vokster.»¹⁹

Kjell Gulbrandsen

-
- 17) Dardanos var stamfaren til det trojanske kongehuset.
- 18) Aeneas er her knytt til adjektivet ainos («frykteleg», «forferdeleg»). På same måten kjem namnet «Odysseus» frå verbet odyssoimai («sørge over», «vere sorgtyngd»).
- 19) Afrodite prøver å glatte over at ho har legi med ein vanlig mann ved å påstå at ætta til Ankhises er så godt som guddommelig. Ho siktar trulig til Ganymedes (son av Tros; han var så pen at Zeus røva han og gjorde han til munnskjenk på Olympos) og Tithonos (mannen til daggrygudinna Eos; han slapp å døy, men vart eldre og eldre).

Ambassadør H. C. Berg og hustrus legat til fremme av kjennskapet til den klassiske oldtid

Av dette legat står det til disposisjon for utdeling i 1996 inntil kr. 40.000,–.

Legatets formål er å oppmuntre interessen for antikkens sprog og kultur i h.t. følgende formålsbestemmelse i statuttene: Å prisbelønne lærere i den høyere skole for særlig god og interessert undervisning i latin og eventuelt gresk i den hensikt at de kan utdype sitt kjennskap til antikken, blant annet ved reiser i antikkens land.

Å støtte arbeidet på annet vis for utbredelsen av kjennskapet til klassisk sprog og kultur (latin og gresk). Bare søkere med undervisningskompetanse i gammelgresk eller latin vil komme i betraktning.

Ansøking sendes innen 1. februar 1996 til høyesterettsadvokat Ole A. Bachke jr., Postboks 400 Sentrum, 0103 Oslo. Søknaden bør inneholde opplysninger om søkerens studier, virksomhet i skolen, plan for eventuell bruk av stipendiet og hvilket beløp det søkes om.

Den som får tildelt legatmidler vil bli bedt om å sende inn beretning etter at studiet er gjennomført.

Ifølge legatets statutter kan bare personer som har norsk statsborgerrett komme i betraktning ved utdelingen.



Bokanmeldelser

Paul Åström, Östen Sjöstrand och antiken (Studies in Mediterranean Archaeology and Literature, Pocket-book 131), Jonsered 1995.

I den svenska efterkrigslitteraturen har Östen Sjöstrand, som debuterade 1949, gjort sig känd som en finstämd men kanske något tungsint lyriker. I Erik Hjalmar Linders litteraturhistoria *Fem decennier av nittonhundratalet*, II, s. 1039 talas om «Östen Sjöstrands allvarliga, grubbeltyngda, ofta svårtillgängliga lyrik över en botten av thomistisk filosofi». Den katolska kyrkan, som han

konverterade till under mitten av 1950-talet, kom tidigt att spela en viktig roll i Sjöstrands diktning. Att också den klassiska antiken ingått i hans föreställningsvärld visas i denna tunna men innehållsrika bok. Paul Åström analyserar först drygt tio dikter av Sjöstrand med antik motiv. En målning av en orant i Callistuskatakomben ligger bakom denna kortdikt:

Omkring hans jordaskrud är tumlande delfiner/
är bin rusiga av gräsets honungsdoft.

Fastän jorden ej är glömd har han funnit den på nytt/
han har genomvandrat labyrinten, till dess slut.

Han lyfter händerna mot solen som hjärtats natt fördriver/
mot vinrankan, som mognar på soldränkta branter/
högt över vredens år, och töcken.



*Rekonstruktion av väggmålning från
callixtuskatakomben (början av 300-talet)*

Häftet avslutas med en liten ordbok över grekiska och latinska ord och lånord, som Paul Åström excerperat i Sjöstrands poesi, som alltid måste läsas med eftertanke och med fantasi. Också på denna sida om Kölen skulle nog denna poet kunna väcka intresse, och då är det bra att kunna gå till Åströms lilla handbok.

Hugo Montgomery

Alf Uddholm, Kort sagt. En historia byggd på anekdoter, citat och termer (Studies in Mediterranean Archaeology and Literature, Pocket-book 129), Jonsered 1994.

En gammal läroverkslektor, tillika docent i latin, har i denna rätt originella skrift samlat historier och bevingade ord från Bibeln och Homeros till Elisabet II.s berömda yttrande om *annus horribilis* efter ett krångligt kungligt år med skandaler och skilsmässor. Citaten och anekdoterna, som inte alla har någon antik anknytning, är stort sett uppställda i kronologisk ordning, vilket gör att boken är svårläst. Man märker litet för mycket att författaren har tömt sina skokartonger, där han under många år samlat sina godbitar, och inte lagt ned alltför stort arbete på att systematisera och analysera sina

fynd. Det är därför bra att han försett boken med ett fylligt person- och sakregister på drygt 50 sidor.

Till slut bara ett gott citat från kartonisten och läraren Staffan Lidéns teckning, som pryder bokens framsida:

Gubbe 1: «Pax tibi, Nilsson». Gubbe 2: «Quid in Helvetia nunc! Han talar ju latin!» Dessa ord kanske har relevans för dem av oss, som vill slå vakt om latinet som talat språk!

Hugo Montgomery

Alexander Demandt, Antike Staatsformen. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte der Alten Welt, Berlin: Akademie Verlag, 1995.

Bara den tyska titeln väcker nog hos många onda aningar om att denna bok inte är något för dem. Det skulle i så fall vara synd, för författaren är en intressant antikhistoriker, och detta hans senaste verk på hela 672 s. är ett tankeväckande och intressant arbete.

Alexander Demandt skrev på mitten av sextioalet en avhandling om den senantike romerske författaren Ammianus Marcellinus' historiesyn. Han ägnade

sig sedan åt Isokrates' politiska tänkande, varvid han till många mer etablerade antikhistorikers förtvivlan använde moderna statsvetenskapliga modeller. Han återvände sedan till senantiken, bland annat i den magistrala boken *Der Fall Roms. Die Auflösung der römischen Reiches im Urteil der Nachwelt*, München 1984. Här går han i en första del igenom olika tolkningsförsök till det chockerande förhållande att ett storrike bara försvann på slutet av 400-talet. Där

efter analyserar han de förklaringsmodeller som därvid använts, av religionshistorisk, ekonomisk, naturvetenskaplig eller politisk art.

Demandt var inte färdig med senantiken efter denna tegelsten till bok utan tog redan 1989 upp några av trådarna i sin imponerande handbok *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284 - 565*, som ingår i serien *Handbuch der Altertumswissenschaft*.

Demandts nya bok sträcker sig över en oändligt lång tidsperiod, från den kretisk-mykenska bronsålderskulturen på mitten av det andra årtusendet fram till franker och merovinger under medeltidens begynnelse. Författaren begränsar sig inte heller till den klassiska Medelhavsvärlden utan tar också upp främre-orientaliska statsbildningar, som Perserriket och kungadömet i det gamla Israel. Han tar också hänsyn till riken bland de så kallade randkulturerna utanför den gamla världens landamären. Kelter, sassanider, germaner och deras politiska organisationsformer ingår således i hans arbetsfält. Däremot säger han inte mycket om de äldsta statsbildningarna i Nildalen eller vid Eufrat och Tigris, vilket en ambitiös läsare nog skulle tycka är tråkigt.

Hur kan en författare sammanfatta ett så stort material från en så lång period och från ett så stort område? I ett inledande kapitel «Staatsbegriff und Lebensform» ordnar Demandt upp i den statsvetenskapliga terminologi som han sedan kommer att använda under sin rundvand-

ring i och utanför den gamla världen. Han ställer dock inte samma frågor som han följde t.ex. för perserriket när han skall skildra den athenska demokratien som politiskt system. Källäge, historiska, kulturella och socio-ekonomiska förhållanden lägger han dock alltid stor vikt vid i sin framställning av de tjugo stater, som ingår i hans granskning. Han undviker långa teoretiska resonemang utan skriver gärna i telegramstil, vilket gör att hans bok gott kan användas som en god uppslagsbok. Kartor och schematiska skisser gör också denna tjocka bok överraskande lättläst.

I ett avslutande kapitel försöker han sammanfatta de lärdomar, som hans odyssé i den antika statsvärlden kan ge. Vilka faktorer låg bakom att stora riken uppstod för att efter kortare eller längre tid gick i upplösning? Speciellt frågar han vilken betydelse deras (för det mesta) oskrivna författningar därvid kan ha spelat. Här tycker man nog att Demandt är så kortfattad, att man har svårt att spåra några egentliga linjer i hans historiesyn. Också avsnittet om banden mellan antik och samtid är alltför summariskt. Man saknar också ett avslutande sak- och namnregister, även om ett sådant säkert skulle ha gjort boken mer ohanterlig än den nu är.

Läsarna inser nog att den här boken är inte skriven för att bli en folkbok precis. Det är en utmaning att läsa den, och en artighet att ge den i present till en bildningstörstande kollega!

Hugo Montgomery

Jan Zahle, Per Bilde, Troels Engberg-Pedersen og Lise Hannestad (red.): Ideal og virkelighet. Mennesket i kunsten fra Alexander den Store til dronning Kleopatra, Århus, Aarhus Universitetsforlag 1995, ISBN 87-7288-551-3, 202 sider heftet, 39 illustrasjoner hvorav 2 i farger, 1 kart, pris ikke oppgitt.

Denne boken er en frukt av det store hellenisme-prosjektet som har vært støttet av det danske forskningsråd. Også vi i Norge planlegger et løft til fordel for klassiske studier med støtte fra Norges forskningsråd (hvis vi da får penger), men hvordan det prosjektet vil bli, er det for tidlig å si noe om. Sikkert er det at det norske prosjektet i motsetning til det danske ikke kommer til å dreie seg om en epoke, for det norske antikkmiljøet er så lite at det ville blitt vanskelig å finne nok personer som kunne arbeide med et spesifikt område.

Det danske klassikermiljøet er ikke bare meget større enn vårt, men takket være faget oldtidskunnskap i gymnasiet har Danmark en interessert almenhet som tør formodes å utgjøre potensielle lesere til de 11 bindene om hellenismen som hittil er utkommet på dansk i tillegg til de 8 fremmedspråklige hellenisme – publikasjonene beregnet på et internasjonalt publikum. 11 publikasjoner (som er utkommet i løpet av 6 år) er mange, men i Danmark får de øyensynlig lesere, for bind 2 i serien (som i sin helhet er kommet ut på Aarhus Universitetsforlag) er alt utsolgt. Bind 11, som skal omtales her, ble til i forbindelse med en utstilling i Den Kongelige Afstøbningsssamling i København. Jeg vil benytte anledningen til å reklamere litt for dette museet, som

er innredet i et gammelt pakkhus ikke langt fra stedet hvor danskebåten legger til. De som kommer til København med båt, kan bare spasere noen hundre meter nedover kaien for å nå pakkhuset, som i den senere tid har fått regulære åpningstider (før var det bare åpent etter avtale). Til museet er det knyttet et gipsmakerverksted hvor man kan bestille avstøpninger eller kjøpe dem ferdige. Selv om museet også inneholder avstøpninger av middelalder- og renessanseverker, dominerer avstøpninger av antikke skulpturer. Her kan man på én gang se paneler fra Pergamon-altret, Ara Pacis og Trajans æresbue i Benevento, f.eks. Man kan også beskue avstøpninger tatt til forskjellig tid av samme monument, blant annet noen gamle som viser detaljer fra Trajansøylen i Roma og som anskueliggjør hvor mye bedre bevart overflaten var dengang enn nå, hvor luftforurensing er begynt å ete seg inn i marmoret.

Selve utstillingen over gipsavstøpninger av hellenistiske skulpturer er nå tatt ned, så den siste del av *Ideal og virkelighet*, som er en katalog, er den minst nyttige selv om de fleste avstøpningene riktignok stadig befinner seg i museet. Katalogdelen er imidlertid relativt liten sammenlignet med første del, som omfatter 14 essays som kan leses uavhengig av katalogen.

Hellenismen er ingenlunde et entydig begrep. En grei historisk inndeling består i å la perioden begynne med Alexander den Stores død i 323 f.Kr. og ende med den siste hellenistiske hersker, Kleopatra VII, som døde i 30 f.Kr. (eventuelt med slaget ved Actium i 31 f.Kr.). Men hellenismen kan også defineres på andre måter, og bokens første essay av Per Bilde, Troels Engberg-Pedersen og Inge Nielsen tar nettopp for seg forskjellige innfallsvinkler og drøfter dem.

De neste 6 essays, skrevet av Jan Zahle, Lise Hannestad, Jacob Isager og Mette Moltesen, handler om forskjellige aspekter av hellenistisk kunst. Essay nr. 9, om hellenistisk portrett, og nr. 13, om romerne og den greske kunst, faller for såvidt også innenfor emnet billedkunst selv om de kommer på en litt annen plass i boken. Noen av de nevnte essays omtaler forskjellige sosiale gruppers bruk av billedkunsten, mens andre tar for seg den hellenistiske kunstens stilkaraktistika. Boken må vel sies å ha sitt tyngdepunkt innen billedkunsten, naturlig nok, siden den er skrevet i forbindelse med en utstilling.

Det finnes også essays om sosiale og religiøse fenomener. Jørgen Meyer skriver om samfunn, sosiallag og individ i hellenistisk tid, mens Pia Guldager Bilde tar for seg Dionysos, en gud som i tidligere tid står for den kollektive ekstase, eksemplifisert ved menadene, men som i hellenistisk tid mer blir en frelsesgud for den enkelte. Fremveksten av individua-

lismen regnes jo av mange som typisk for hellenismen, og Dionysoskulten er nettopp en av de kulturer som kommer til å appellere til individet.

I tillegg til å representere mye nytt er hellenismen også en retrospektiv periode hvor man ser tilbake på gamle, glørdige tider, ikke fordi man føler seg underlegen, men for å tevle med fortidens størrelser. Et essay av Jan Zahle omtaler Pergamon som det nye Athen, mens han sammen med Jacob Isager skriver om romerne og den greske kunst. Der omtales bl.a. Villa dei Papiri i Herculaneum. Takket være Knut Kleves papyrus-forskning er denne villaen vel kjent i det norske klassikermiljøet, og de som lurer på hvordan den var utsmykket, kan få vite det av Jan Zahle. Bokens aller siste essay, av Maria Fabricius Hansen, handler om antikkrepsjon i middelalder og renessanse, bl.a. med en kjent hellenistisk skulptur, «Tornuttrekken», som eksempel.

Det er vanskelig å fremheve noen av disse essays på bekostning av andre, for redaksjonen har åpenbart bestrebet seg på å holde et bestemt nivå. Slik boken er utformet, passer den best for studenter i klassisk arkeologi og antikkens kultur, vil jeg tro, men også klassiske filologer vil ha glede av den. En slik bok kan være god å ha hvis man raskt må sette seg inn i hellenistisk billedkunst, f.eks. Boken inneholder også en fyldig bibliografi som kan være nyttig for noen hver.

Siri Sande

Øivind Andersen,
I retorikkens hage,
Universitetsforlaget, Oslo 1995,
ISBN 82-00-21969-0

Danmark og Sverige har sine retorikkprofessorer i Jørgen Fafner og Kurt Johannesson. Øivind Andersen danner det tredje bladet i et nordisk trekløver.

Med *I retorikkens hage* supplerer trondheimspresidenten naturlig og sjølstenendig den retorikk-litteraturen som fins i Norden. Ei innføring i retorikkens begreper er tidligere skrevet av Jørgen Fafner, som også har framstilt retorikkens historie i Europa. Kurt Johannesson har beskrevet politikeres retorikk i det moderne mediesamfunnet. Også andre nordiske skribenter har det siste tiåret bidratt til den retoriske faglitteraturen, slik at vi klart kan si retorikken har fått fornya interesse og faglitterær oppmerksomhet. Disse andre har med sine ulike vinklinger hatt en varierende innsikt i det klassiske grunnlaget. Øivind Andersen utmerker seg blant alle disse ved å gi ei brei framstilling av retorikkens antikke grunnlag – slik den er beskrevet i de klassiske kildene.

Andersen holder seg til oldtida, grovt stipulert til de tusen åra fra ca 500 f Kr til ca 500 e Kr. Det er en nyttig begrensning. Slik får han holdt oppmerksomheten fast om et anliggende som sikkert er grunnleggende for ham: Tenking og kulturell praksis i oldtida former også vår tid, sjøl om mange ikke er, og kanskje ikke vil

være, klar over det. De gamle retorikernes refleksjon om kommunikasjon – et motebegrep i dag – er svært avansert, og aktuell.

Andersen presenterer i si bok retorikken som formsystem – slik at vi får kommentarer til deliberativ/forensisk/epideiktisk retorikk, ethos/logos/pathos og behage/belære/bevege. Vi får også gjennomgått de fem retoriske arbeidsfasene inventio, dispositio, elocutio, memoria og actio. Alt sammen som vi kan vente, altså. Men det som skiller denne boka fra andre i den nyoppståtte tradisjonen, er at Andersen gir god plass til å problematisere. Og han lar de antikke kildene føre diskusjonen om det retoriske grunnlaget (hvilke kvalitetskrav må stilles til retorikken og retorikeren?) gjennom tallrike sitater. Noe av hensikten med boka har vært «å la leseren få kontakt med de antikke kildene, å åpne en kanal mellom oss og dem», skriver Andersen (s 5). Det har han lykkes godt med. Han har nemlig klart å flette inn, presentere og ordne sitatene i teksta på en slik måte at hans eget standpunkt til problemene som diskuteres, også er tydelig. Dermed blir ikke teksta ei oppramsing av sitater, sjøl om den lett kunne ha blitt det.

Andersen følger sjøl retorikernes krav om en klar og velskrevet prosa. Det er

også spennende at han ofte bygger utredningen på en påminning om termenes grunnbetydning.

Den problematiserende tilnærminga innebærer at Andersens framstilling ikke er kronologisk. Slik skiller den seg også fra andre kjente retorikkinnføringer, som f eks George A. Kennedys solide bok fra 1963 om gresk retorikk. Vi får hos Andersen presentert ei mengde navn – kjente og mindre kjente og termer fra den klassiske retoriske faglitteraturen – også det både kjente og mindre kjente. Personenes biografiske data blir i liten grad presentert, og deres retoriske innsats blir ikke beskrevet sammenhengende. Både personene og termene møter vi flere steder i boka – i nye sammenhenger, med nye innfallsvinkler.

Det kan bli litt mye av både navn og termer. Det kan også forvirre litt at de stadig dukker opp i nye sammenhenger, men samtidig er det betryggende å vite at en nå har navna og begrepene samla mellom to permer – alle vi trenger å vite noe om, etter mitt skjønn. Et fylldig stikkordregister bak i boka er både person- og sakregister, så det er enkelt å finne *tilbake* til aktuelle steder. (Litt verre kan det være å finne tilbake til noe av litteraturen. Det skal jeg kommentere mot slutten.)

Det er også enkelt å finne *fram* i boka, trass i at framstillinga ikke er kronologisk. Andersen har bygd den opp slik at han først behandler kjernepunktene i det retoriske systemet, om lag slik vi møter det i elementære framstillinger. For hvert

nytt kapittel utvider han perspektivet med en sirkel. En komposisjon etter perspektiv er i denne sammenhengen mer spennende enn en komposisjon etter kronologi.

Kapittel 2, etter innledningen, handler om retorisk kommunikasjon. Språket er i seg sjøl retorisk, men det er ikke all kommunikasjon som er retorisk i interessant forstand, hevder Andersen. Retorikkens anliggende er derfor det retoriserte språket. Og målet for det retoriserte språket er overtalelse. I noen framstillinger blir det greske *peitho* og det latinske *persuadere* gjengitt med *overbevis*, i andre med *overtale*. Forskjellen mellom de to betegnelseene er at overbevis er positivt ladd, mens overtale er negativt ladd. Andersen påpeker at overbevis kan være minst like subjektivt som overtale (jf militærnekting av overbevisningsgrunner), og velger å ikke skille mellom betegnelseene – sia jo begge omfattes av *peitho* og *persuadere*. Oftest bruker Andersen sjøl overtale, og ser ikke det «som noen anstøtssten» (s. 20).

Retorikken setter sannsynligheten over sannheten (s. 51). Ofte kan det sanne være usannsynlig, og det ville være beklagelig om det sanne ikke vant fram fordi det ikke virka sannsynlig. Derfor er det viktigere for retorikeren å framstille saka som sannsynlig enn som sann.

Kapittel 3 handler om språklig stillære, og er etter mitt syn det minst vellykka i boka. I underkapittelet om troper refererer Andersen først Quintilians prinsipper

for betydningsoverføring ved troper: *likhet, nærhet og motsetning*. Så hevder han at vi får best orden på materialet hvis vi bruker *avstanden til det egentlige ordet* som kriterium. Det kunne ha vært spennende å få sortert tropene etter et nytt prinsipp, men da måtte dette ha vært presentert mye klarere enn Andersen har gjort på side 71. Jeg nevner ikke enkelt-detajler, for poenget med hele Andersens system på dette punktet virker svært uryddig og uklart. Det er synd, og det er merkelig – for Andersens framstilling er ellers i boka forbilledlig klar. Sia geometrien har monopolisert termen *hyperbel*, foreslår jeg forøvrig at retorikken holder fast på *hyperbol* om overdrivelse.

De to neste kapitlene handler om muntlighet og retorisk argumentasjon. Begge er klargjørende skrevet, og forankrer retorikken i tida den oppsto i.

I kapittel 6 – om retorikk, filosofi og fag – får vi avklart grunnlaget for at Andersen ser verken ordet eller handlinga å overtale som noen anstøtssten. Her får vi utreda hvordan sofistenes språksyn gjør retorikk til erkjennelse. Det fins ingen sann virkelighet uavhengig av språket, slik Platon hevda. Menneskene skaper virkeligheten gjennom språket. Vi erkjenner ikke bare med fornuften, men også med følelsene, sia følelser er knytta til språkbruk gjennom konnotasjoner. Det er derfor en forpliktelse å finne de overtalende momentene i enhver sak, slik retorikkens oppgave er, for å etablere et best mulig grunnlag for erkjennelse: «Saken blir det du gjør den til og det du får tilslutningen til» (s. 183).

Ei naturlig videreføring av disse tankene er en gjennomgang av etiske problemer og perspektiver i kapittel 7. Deretter følger retorikkens pedagogikk og betydning for kulturen. Særlig spennende her er de gamle retorikklærernes påpekning av at læreren sjøl skal være et godt eksempel for elevene, som har større framgang ved konstruktiv veiledning enn destruktiv kritikk. Den ytterste sirkelen kalles allment nok «Retorikken og samfunnet».

Som et siste kapittel har Andersen oversatt en artikkel av George A. Kennedy om «Poetikk og samfunn». Også det kapittelet er velskrevet og interessant, men virker påhengt. Mye av innholdet gjentar det Andersen har beskrevet grundigere tidligere i boka. Det hadde også vært naturligere å flette Kennedys poenger inn i sammenheng med stillæra i kapittel 3, ved å bygge ut enkelte resonnementer der.

I retorikkens hage slutter med ei flerdelt litteraturliste. Først er antikke kilder kommentert i underkapitler om tekstutgaver og kommentarer, tospråklige serieutgaver på ikke-nordiske språk, enkeltutgaver på ikke-nordiske språk og oversettelser til nordiske språk. Deretter følger en kommentar til sekundærlitteratur inndelt i ordbøker og systematiske oversikter, innføringer og historiske oversikter, noen samlinger og enkeltbøker og tidsskrifter. Så følger ei tradisjonell litteraturliste, som imidlertid bare rommer sekundærlitteratur. Etter stikkordregisteret fins et register over det originale kildematerialet. Kilderegiste-

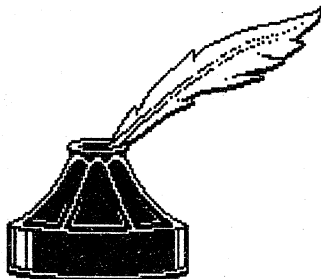
ret omfatter de mest sentrale kildene. Alt er nyttig, og virker ryddig presentert. Imidlertid gir Andersen noen henvisninger i teksta som verken kommer med i litteraturlista eller kilderegistet – bare i litteraturkommentaren (og under hvilket underkapittel skal en lete der?) – For eksempel finner vi Longinos' *Om det opphøyede i litteraturen* nevnt på side 46. Senere i si bok vender Andersen tilbake til *Om det opphøyede i litteraturen* uten samtidig å nevne Longinos (f. eks. s. 297). Longinos og *Om det opphøyede i litteraturen* er nevnt verken i sekundærlitteraturlista eller i kilderegistet. Den er nevnt under underkapittelet «Oversettelser til nordiske språk» i kommentaren til antikke kilder, men slike detektivkspedisjoner burde ikke Andersen ha sendt leseren ut på. Vanskeligere enda er det å finne litteraturopplysninger om Filostratos' *Sofistenes liv*, som Andersen nevner flere steder undervegs i boka, men ikke i noen av litteratur- og kildeoversiktene. Aristeides, som omtales på side 261, fins ikke engang i stikk-

ordregisteret, og det er umulig å vite hvor sitatet på side 262 stammer fra.

Disse innvendingene får på ingen måte bli sluttordet. For det meste er leseren svært godt hjulpet av samvittighetsfulle kildehenvisninger.

I retorikkens hage er kanskje krevende som innføringsbok i emnet. Lesere med bakgrunn i klassiske fag vil nok lese boka med større forståelse enn andre, sjøl om en slik bakgrunn ikke er noen forutsetning. Lesere med kjennskap til retorikk er bedre forberedt for Andersens videreføring enn lesere uten. Riktignok vil kapittel 2 funksjonere som innføring for lesere som her møter oldtidens retorikk for første gang. Men andre har skrevet elementærinnføringer, så det er fint at Andersen ikke har sikta mot det. *I retorikkens hage* er ideell for den som vil gå videre, og vil fortjene status anno 1995 som standardverket om oldtidens retorikk for alle retorikkinteresserte i Norden.

Thore Roksvold



Legender frå mellomalderen

Soger om heilage kvinner og menn

omsett frå norrønt av

Else Mundal

Det Norske Samlaget, Oslo 1995. (200 sider).

I *Legender frå mellomalderen* har professor Else Mundal funnet plass til ni helgenlegender. Men før hun lar tekstene tale, drøfter hun på klargjørende måte selve genrebegrepet *legende* og skjelner mellom martyr- og passiolegender, vitallegender, translasjonslegender og mirakellegender. Tekstene er, for de åtte første legenders vedkommende, hentet fra C.R. Ungers utgave av *Heilagra manna sögur*, (Christiania 1877), mens den siste, *Soga om Sankta Sunniva*, er hentet fra *Flatøyarbók*, i utgaven fra 1860.

De to innledende legender, *Soga om møya Agate* og *Soga om møya Agnes*, er meget velvalgte. De er korte og velstrukturerte og er gripende i sin enkelhet. Særlig sterktvirkende er legenden om sankta Agate, som fikk begge brystene skåret av under tortur. I malerkunsten er hun ofte fremstilt med de to avskårne bryster liggende foran seg på et fat. Donald Attwoods *Helgen-leksikon* sier følgende om dette: «Brystene kan forveksles med klokker, og det har ført til at Skt. Agate blev skytshelgen for klokkestøbere. På samme måte har deres lighed med runde landbrød åpenbart forårsaget den skik, der nogen steder praktiseres, at velsigne brød i kirken på hennes festdag.» (s. 25).

Også den tredje legende er viet en kvinne, sankta Cecilie musikkens skytshelgen. Den er adskillig lengre enn de to første og har ikke den samme velgjørende enkle fortellerstruktur. Sammen med den følgende, *Soga om sankt Blasius*, utgjør den en litt «blek» gruppe. Vi skal imidlertid legge vekt på det faktum at sankt Blasius ikke var noen ubetydelig helgen i middelalderen. Han tilhørte den viktige gruppe *De fjorten nødhjelpere*, og han ble anropt – og helbredet – av folk som hadde vært så uheldige å sette et fiskeben i halsen. Han ble også anropt når husdyr ble syke.

Soga om Placidus (eller sankt Eustacius) har vært kjent og populær gjennom hele middelalderen. Placidus representerer en interessant type, «den rettferdige heding», som har som sin modell den Cornelius, som det fortelles om i *Apostlenes gjerninger*, kapittel 10. For denne Placidus åpenbarte Kristus seg under en hjortejakt og kalte ham til å bli en kristen. Placidus fulgte kallet, men fikk et liv som på mange måter ble en imitasjon av Jobs lidelseshistorie. Legendene er velkjente bl.a. fra den gammelfranske litteratur, hvor den foreligger i både en prosaversjon og en versifisert variant. Motiv fra denne legende er også ofte benyttet i

malerkunsten. Den versjon vi finner i *Heilagra manna sögor* er klar og konsis, og den er fortalt med sans for økonomisk dosering av de bærende elementer.

Så følger *Soga om erkebiskop Nikolas* og *Soga om Benedikt* (av Nursia), to av de virkelig store og betydningsfulle helgener. Sankt Nikolas er fremdeles velkjent, til og med av barn, for han er julenissens elskverdige forløper og bringer barn mange julegaver. Han har hatt et enormt virkefelt. Attwaters *Helgenleksikon* beskriver ham summarisk slik: «...: skyts-helgen for lande, provinser, bispedømmer og byer, titulærhelgen for utallige kirker, helgen for sømænd, børn, købmænd, pantelånere og andre, fejret i fromme skikke og folkløse og gengivet utallige gange på malerier og i skulpturer». (s.135). Den mest populære legenden som er knyttet til hans navn, forteller om hvordan han reddet en fattigmans tre døtre fra å bli solgt til prostitusjon: Til riktig tid kastet han inn tre punger med gull til den nødstedte familie.

Soga om Benedikt er et utmerket eksempel på en vitalegende. Vi blir informert om helgenens merkelige liv i mange detaljer, hans meditasjoner og hans klosterbyggervirksomhet. Vi møter også hans søster, sankta Scholastica.

De to siste helgenlegender er av hjemlig proveniens: *Soga om Olav den heilage* og *Soga om sankta Sunniva*. Den siste slutter seg harmonisk til de to innledende legender (sankta Agate og sankta Agnes), og gir hele samlingen en samtidig

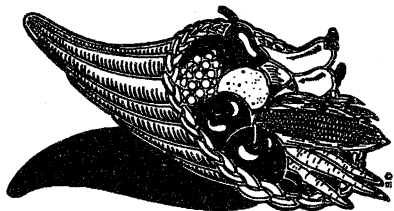
dramatisk og lyrisk ramme. *Soga om Olav den heilage* er interessant og gir mange fine detaljer. Men sarte sjeler må advares mot kapittel 28, der det fortelles om to brødre på Oppland, Einar og Anders, som lemlester den engelske prest Rikard. Skildringen av tungeskjæring og blinding er ikke bare sterk, den er direkte vond å lese. Det var også mangt som var motbydelig i «gamal tid».

Middelalderen oppfattes gjerne som en tid som satte troen, den enkle, spontane og naive tro, i høysetet. Helgenlegendene linner oss om troens sentrale plass i middelaldermennesket liv. Mange lesere vil gledes over dette; men mange vil kanskje også være på jakt etter elementer av mer moderne, kritisk og skeptisk ånd. De vil glede seg over møte Alfiva, i *Soga om Olav den heilage*. Da kongens lik ble gravet opp etter å ha ligget et år i jorden, men fremdeles var upåvirket av dødsmerker, sa Alfiva: «Merkeleg seint rotnar folk i sand, ikkje ville det ha vore slik om han hadde lege i mold». Da biskopen klippet litt hår og skjegg av kongen, sa hun: «Eg ville tru at dette håret var heilagdom om det ikkje brann i eld;...» Og da biskopen velsignet ilden før han la håret på den og litt senere kunne vise det frem igjen ubrent og uskadet, bad hun dem «leggje håret i uvigd eld.» Men dette ble for meget for de barske krigere, og sagaen melder: «Då svara Einar Tam-barskjelve og bad henne teie, og retta mange harde ord til henne.» I denne samling av fromme middelaldertekster klinger også en moderne tone med, en tone av skepsis og vantro, til glede for dem som gleder seg over slikt.

Else Mundal og Det Norske Samlaget har gitt oss en usedvanlig vakker og verdifull bok. Oversetter og forlag fortjener en varm takk og gratulasjon. Også formgiveren Rainer Jucker skal gratuleres for meget velgjort arbeide. Boken er rett og slett en perle, og den vil sikkert vekke glede i vide kretser. Alle de som i sin nære krets måtte ha et kresent åndsmenneske som det er vanskelig å finne på en julepresang til, er uten problemer i år. *Legender frå mellomalderen* bør finnes under mange juletrær. Derved

vil en av bokens hovedpersoner, sankt Nicolas bli pålagt meget arbeide, noe som samtidig vil glede ham og de glade mottagere. Måtte i det hele tatt den kommende jul inspirere oss til å tenke på sankt Nicolas, og måtte alle de som spiser fisk på julekvelden bli forskånet fra å anrope sankt Blasius, den trofaste nødhjelper som påkalles når man får et fiskeben i halsen.

Helge Nordahl



641.5937

Res coquinaria

Det heter om Apicius at da han hadde brukt over 100 millioner sestertier på å skaffe seg de mest utsøkte råvarer og delikatesser fra alle verdenshjørner og bare hadde 10 millioner igjen, så tok han gift for ikke å skulle lide hungersdøden.

Den jevne borger levde derimot svært nøkternt. Det var vanlig med tre måltider om dagen, jentaculum, prandium og cena. Mange inntok bare et glass vann om morgenen, Martial spiste litt brød og

ost og hans prandium var ofte bare et stykke brød igjen – noen ganger litt kaldt kjøtt, grønnsaker og frukt skyllet ned med et glass vin. Begge disse måltider var så raskt unnagjort at man bare spiste noe i forbifarten og ikke gikk til dekket bord. Seneca skriver (Epist. 83,6) at det ikke er nødvendig å vaske hendene etterpå!

Til cena, derimot, ble bordet dekket med kniver, tannpikere og skjeer av forskjjel-

lig størrelse – gaffelen eksisterte ikke. Man spiste med fingrene, så rikelig med skilleboller var viktig å ha i nærheten. Dessuten gikk slaver rundt og helte parfymert vann over gjestenes hender og tørket dem med en serviett som de bar over armen. Gjesten medbrakte forresten sin egen serviett som ble lagt foran hver kuvert så man ikke skulle søle. Den var også praktisk til å pakke inn det man ikke orket å spise ved bordet, men heller ville nyte hjemme senere.

Dagens Apicius-oppskrift kommer fra en avskrift fra slutten av det 4. eller begynnelsen av det 5. århundre. Noen utgaver har dette Vinidarius-tillegget etter kokebokens 10.kapittel. Lammekoteletter – copadiola – egnert seg godt til å spise «på romersk maner», men da sausen virker noe tynn, må vi huske på at den sikkert skulle ledsages av rikelige mengder porøst brød. Vi serverer vel ris til?

8 lammekoteletter
2 purrer
liquamen
litt rødvin
1 1/2 ts koriander,
1 ts mynte
litt nykvernet pepper

Brun kotelettene i olivenolje i varm panne. Skru ned varmen og tilsett de oppskårne purrene, litt liquamen (NB okse/kylligkraft evt. terninger går fint!), en skvett rødvin og finhakkete urter og pepper ad lib. Friske urter har selvfølgelig en sterkere smak enn den tørkede variant. Det hele trekker i en halv times tid.

Inger Marie Molland Stang





Sendt av:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Postboks 1007 Blindern
0315 OSLO

Universitetsbibliotekets trykkeri
Oslo